

**ANSVARLIGGJØRING I EN
KONTROLLERT HVERDAG**

**- EN KVALITATIV STUDIE AV LEKMANNSOEVERVÅKERE
OG DOMFELTE INNENFOR SONINGSFORMEN
ELEKTRONISK KONTROLL**

AV

LENA MARITA DYPEVIK

MASTERA VHANDLING I KRIMINOLOGI
DET JURIDISKE FAKULTET
INSTITUTT FOR KRIMINOLOGI OG RETTSSOSIOLOGI
UNIVERSITETET I OSLO, MAI 2008

**ANSVARLIGGJØRING I EN KONTROLLERT HVERDAG -
EN KVALITATIV STUDIE AV LEKMANNSOVERVÅKERE OG DOMFELTE
INNENFOR SONINGSFORMEN ELEKTRONISK KONTROLL**

Mastergradsavhandling av Lena Marita Dypevik.

Veileder: Helene Oppen Gundhus

Institutt for kriminologi og retts sosiologi, Universitet i Oslo.

Mai, 2008

SAMMENDRAG

Tema for avhandlingen er elektronisk kontroll, og det jeg diskuterer mer inngående er forholdet mellom domfelte og lekmannsovervåkere innenfor soningsformen i Sverige. Oppgaven omhandler lekmannsovervåkerens rolle i forhold til de domfelte som soner med elektronisk kontroll. En drøfting er gjort av relasjonen mellom dem, for å skape et bilde av hvordan det oppleves for de domfelte å ha en lekmannsovervåker under soningstiden, og hvordan overvåkerne opplever sin rolle. Jeg har drøftet i hvilken grad de domfelte drar nytte av den støtten og kontrollen som overvåkerne skal bidra med. I tillegg dreier diskusjonen seg om andre momenter rundt lekmannsrollen, blant annet makten de er tildelt i forhold til måten den utøves på. Stikkord innenfor denne sammenhengen er påvirkning og endringer, lojalitetskonflikter og grensesetting, og det profesjonelle og det vennskapelige, overfor de domfelte. Yrket til overvåkerne blir også diskutert i tilknytning til måten de utøver lekmannsrollen på.

Videre i oppgaven er det drøftet hvordan de domfelte opplever å sone under elektronisk kontroll. Etterfulgt av hva de domfelte synes er positive og negative sider ved soningsformen, følger en diskusjon tilknyttet noen samfunnsmessige problemstillinger i forbindelse med soningsformen. De problemstillingene jeg har tatt utgangspunkt i er sosial skjevhet og i hvilken grad det er ressurssterke personer som soner under denne formen for straff. I tillegg har jeg drøftet soningsformen i forhold til net – widening og feedback – løkker. Disse temaene er også diskutert konkret i forhold til den svenske ordningen. Den viser at det er viktig å se soningsformen innenfor en større perspektiv, som kan ha en prinsipiell betydning innenfor både en generell samfunnsdebatt og en kriminalpolitisk sammenheng. Den sosiale situasjonen til de domfelte, og i hvilken grad den kan sies å ha bedret seg under soningstiden,

er også diskutert. En slik diskusjon knytter seg ikke til en ren effektmåling, men den kan være med på å indikere om en slik ordning kan være nyttig for den domfelte og samfunnet rundt.

Lekmannsovervåkernes rolle overfor de domfelte og soningsformen elektronisk kontroll, er også satt inn i et teoretisk maktperspektiv. Lekmannsovervåkernes rolle og soningsformen er hver for seg drøftet innenfor regjeringsbegrepet og indirekte styring. Jeg har diskutert hvilke virkninger det kan ha overfor de domfelte at det har skjedd en maktforskyvning fra direkte makt med påbud og tvang, til den indirekte formen for styring med anbefalinger og veiledning. Innenfor elektronisk kontroll argumenterer jeg for at indirekte maktteknikker blir supplert med direkte maktteknikker, etterfulgt av en diskusjon om virkningene av en slik sammensetning. Et hovedstikkord er ansvarliggjøring, og jeg drøfter hva det kan bety for den som soner å bli ansvarliggjort for sin egen soningshverdag.

Forord:

Tusen takk til dere som har hjulpet meg i arbeidet med denne avhandlingen:

- Intervjupersonene, som har tatt seg tid til å dele tankene sine med meg. Uten dere hadde ikke denne avhandlingen blitt til.

- Fredrik Wilhelmsson, sjef for Systemförvaltning och sekretessfrågor på Kriminalvårdens hovedkontor, som satte meg i kontakt med frivården i Karlstad.

- Kajsa Sterner på frivården i Karlstad, som med stor velvilje har gjort den praktiske gjennomføringen av prosjektet mulig.

- Kjell Carlsson, virksomhetsutvikler for elektronisk overvåkning på frivårdens hovedkontor, for gode råd og nyttig informasjon både i starten og underveis i prosjektet.

- Inka Wennerberg, forsker i Brottsförebyggande rådet (BRÅ), for tips under utarbeidningen av problemstillingen.

- Min veileder, Helene Oppen Gundhus, som jeg har lært veldig mye av under hele prosessen. Tusen takk for raske tilbakemeldinger, konkrete råd, og for at du alltid har vært tilgjengelig når jeg har hatt behov for veiledning.

- Petter, for gjennomlesing av oppgaven, og for mange nyttige diskusjoner og bidrag når jeg har trengt det mest.

- Til sist, og ikke minst, vil jeg takke foreldrene mine for fantastisk og uunnværlig støtte gjennom hele studietiden.

Lena Marita Dypevik

Oslo, mai 2008.

INNHALDSFORTEGNELSE

Del 1:

1. INNLEDNING.....	1
1.1 Tema og problemstilling.....	3
1.2 Kriminologisk perspektiv.....	5
1.3 Avgrensning og oppbygging.....	6
2. METODE.....	8
2.1 Utvalg og tilgang på feltet.....	9
2.2 Forskningsetiske overveielser.....	12
2.3 Pålitelighet.....	13
2.4 Innsamling og analyse av materialet.....	15

Del 2:

3. RELASJONER.....	20
3.1 Samfunnsperspektiv og individperspektiv.....	20
3.2 Sosial kontroll.....	21
3.3 Kontaktetablering og motivasjon for oppdraget	22
3.4 Uformelle relasjoner	25
3.4.1 Formell og uformell kontroll.....	25
3.5 Klientenes relasjon til lekmannsovervåkerne.....	26
3.6 Lekmannsovervåkernes relasjon til klientene	31
3.6.1 Påvirkning og endringer.....	32
3.7 Makt	34
3.7.1 Individuell bruk av den tildelte makten.....	34
4. ROLLER.....	36
4.1 Lekmannsovervåkerens oppgaver overfor klientene.....	36
4.1.1 Bolig og arbeid.....	37
4.2 Lojalitet og grensesetting.....	39
4.2.1 Profesjonalitet og vennskap	40
4.2.2 Lekmannsovervåkerne står nærmere klient enn frivård.....	42
4.3 Støtte og kontroll	43

4.4 Lekmannsovervåkerne og yrke.....	45
4.4.1 Profesjonelle lekmenn?.....	46
4.4.2 I hvilken grad blir yrkesrollen blandet med lekmannsrollen?	48
4.5 Det sivile engasjement.....	52

Del 3:

5. ELEKTRONISK KONTROLL - ERFARINGER OG PROBLEMSTILLINGER.....	54
5.1 Positive sider med å sone under elektronisk kontroll.....	54
5.2 Negative sider med å sone under elektronisk kontroll.....	55
5.3 De domfeltes opplevelser av frivård og fengsel.....	58
5.4 Hvem soner?	59
5.5 Sosialt skille	61
5.5.1 Er det ressurssterke personer som soner under elektronisk kontroll?.....	62
5.5.2 Er det et sosialt skille innenfor soningsformen?.....	63
5.6 Net – widening	65
5.6.1 Net – widening – effekt sett ut i fra svenske erfaringer på soningsformen.....	66
5.6.2 Vilkårsbrudd og feedback – løkker	68
5.7 Har den sosiale situasjonen bedret seg under soningstiden?.....	70
6. INDIREKTE STYRING – ET MAKTPERSPEKTIV.....	73
6.1 Indirekte styring	73
6.2 Regjering og lekmannsovervåkere	78
6.2.1 Empowerment.....	79
6.2.2 Selektiv utvelgelse	80
6.2.3 Uformelle handlingsstrategier.....	84
6.3 Regjering og elektronisk kontroll	89
6.3.1 Direkte og indirekte maktteknikker	90
6.3.2 Disiplin	92

Del 4:

7. OPPSUMMERING OG AVSLUTNING.....	97
7.1 Oppsummering av oppgaven.....	97
7.2 Avsluttende bemerkninger.....	101
8. LITTERATURLISTE.....	103

VEDLEGG

Del 1

1. Innledning

Som et alternativ til kortere fengselsstraff innførte Sverige i 1994 en prøveordning med *intensivövervakning med elektronisk kontroll* (IÖV). I 1999 ble IÖV en permanent ordning og kunne erstatte en ubetinget fengselsstraff med en lengde på maks tre måneder. Denne er blitt utvidet og i dag kan domfelte med en dom på maks seks måneder sone under IÖV.¹ Siden 2001 har det også vært mulighet for langtidsdømte å sone siste delen av straffen gjennom intensivovervåkning med elektronisk kontroll, såkalt *IÖV - utsluss*. I 2005 ble også denne utvidet, og personer som er dømt til minimum et og et halvt års fengsel kan søke om å avtjene de siste 4 månedene av fengselsstraffen med IÖV – utslusing i hjemmet.² Personer med en straffetid på to år kan avtjene de siste 6 månedene under IÖV – utslusing (Brå-rapport, 2005:6, 2007:1).

I 2007 ble det endringer i den svenske loven om kriminalvård i anstalt. Det ble blant annet bestemt at det skulle være mulighet for utslusing gjennom såkalt utvidet frigang (Brå – rapport, 2007:1:11).³ Denne typen frigang kan utformes på ulike måter med ulik grad av frihet. Et alternativ er slik som dagens IÖV – utslusing, der straffen er utformet med samme type støtte og kontroll, uten at den elektroniske kontrollen er obligatorisk (ibid). Intensivovervåkning med elektronisk kontroll blir ofte omtalt som IÖV, IÖV – utsluss eller elektronisk fotboja. En annen betegnelse på IÖV er front door, og back door på IÖV-utslusing (Brå – rapport 2005:6:34). Jeg vil videre bruke begrepet IÖV når jeg omtaler elektronisk kontroll i stedet for en kortere fengselsstraff. Jeg bruker begrepet IÖV – utslusing når jeg omtaler elektronisk kontroll i slutten av en lengre fengselsstraff. Elektronisk kontroll vil fungere som en samlebetegnelse på de to.

Elektronisk kontroll innebærer at den dømte skal befinne seg i boligen sin den tiden ingen aktiviteter eller annet er fastsatt. Dette kan være sysselsetting som skole eller arbeid, eventuell deltakelse i frivårdens⁴ påvirkingsprogram, frivillige fritidsaktiviteter og andre obligatoriske aktiviteter (Brå-rapport, 1999:4, 2003:4). Et detaljert skjema er fastsatt hos frivården. Når den

¹ Endringen trådte i kraft 1.april 2005

² I 2001 gjaldt ordningen for personer med en straffetid på minimum to år. Disse kunne søke om å avtjene siste delen av fengselsstraffen, 1 til 4 måneder, med IÖV- utslusing.

³ En av målsetningene med de nye reglene var å gjøre overgangen fra fengsel til frihet bedre, gjennom å tilpasse utslusingen til den enkeltes behov (Brå – rapport, 2007:1)

⁴ Frivården er tilsvarende friomsorgen i Norge.

domfelte ankommer boligen og skal starte soning, festes en elektronisk lenke rundt ankelleddet på vedkommende, såkalt fotboja, og overvåkningsutstyret installeres i boligen. Via en mottaker er fotbojan koblet til den domfeltes telefon, som står i forbindelse med en riksomfattende database (Brå - rapport, 2003:4, 2005:6). Samtidig programmeres tidsangivelser for når de domfelte skal befinne seg utenfor boligen. Om den dømte forlater eller kommer til sitt bosted på tider som ikke samsvarer med det fastsatte skjemaet, vil en alarm gå til frivården (Brå-rapport, 1999:4). Frivården vil straks ta kontakt med den dømte og finne ut hvorfor situasjonen har oppstått (ibid).

I tillegg til den elektroniske kontrollen blir det foretatt hjemmebesøk hos den dømte, ofte flere ganger i uken og på ubestemte tider (Brå – rapport, 1999:4). Ved de fleste hjemmebesøk blir det foretatt utåndingsprøve for å sikre at vedkommende overholder alkoholforbudet. Kontroll av at den dømte ikke bruker narkotika skjer gjennom urinprøver og/eller blodprøver som blir foretatt ved starten av soningen og deretter ved behov (ibid). Kontrollen på sysselsettingsplassene skjer normalt gjennom at frivården engasjerer en kontaktperson som arbeider der, og som skal informere frivården hvis den dømte ikke møter til avtalt tid eller på andre måter bryter gjeldende regler. Det forekommer ingen elektronisk kontroll når den dømte befinner seg utenfor hjemmet (Brå – rapport, 1999:4), og bare i få og helt spesielle tilfeller forekommer elektronisk kontroll på arbeidsplassen (Brå - rapport, 2003:4).

Noen sentrale forutsetninger for å få innvilget søknad om elektronisk kontroll er at den dømte har tilgang til bosted, elektrisitet, telefon og sysselsetting. Eventuelle samboende må samtykke og den som soner må holde seg borte fra alkohol, narkotika og andre dopingpreparat under soningstiden (Brå-rapport, 1999). I tillegg er det en del andre momenter som vektlegges når personer søker om IÖV – utslusing. Dette er med tanke på å beskytte samfunnet og for å minimere tilbakefall til kriminalitet hos de domfelte (Brå - rapport, 2003:4). Hvis det er mistanke om at den domfelte kommer til å avvike fra fastsatte regler under soningen, falle tilbake til kriminalitet, eller misbruke alkohol eller narkotika, skal IÖV – utslusing ikke innvilges (ibid). Innvilgelse av IÖV – utslusing skal heller ikke gis om det er spesielle forhold som taler mot soning utenfor anstalt (Brå - rapport, 2003:4). Eksempler på det er om den domfelte har gjort seg skyldig i lovbrudd som er av slik karakter at det kan utøves i eller fra bostedet, eller om lovbruddet er rettet mot den vedkommende bor sammen

med (Brå-rapport, 2003:4). Kriminalvården⁵ skal hjelpe den dømte med å legge til rette for å få sone under IÖV – utslusning, blant annet med å hjelpe til å skaffe bolig og sysselsetting (ibid). Den dømte skal selv være aktiv for å oppnå disse forutsetningene for utslusning fra anstalt.

Intensjonen med å innføre elektronisk kontroll var å finne et bærekraftig alternativ til fengsel, uten å ha fengselsstraffens negative konsekvenser (Brå - rapport, 2007: 1). I tillegg ville man redusere de store kostnadene fengselssoning påfører samfunnet (Brå - rapport, 1999:4). Ved å innføre IÖV – utslusing ønsket man også å minske tilbakefall til kriminalitet gjennom at overvåkingsperioden skulle inneholde mer støtte og kontroll enn hva som var tilfellet med vilkårlig løslatelse⁶ direkte fra anstalt (Brå - rapport, 2003:4). For å forhindre at den dømte faller tilbake til kriminalitet, er det viktig at kriminalvården forbereder den innsatte før løslatelse (Brå – rapport, 2004).

1.1 Tema og problemstilling

I 2005- 2006 leste jeg artikler i norske aviser om fotlenke som straffereaksjon, og sentrale politiske aktører uttalte seg om denne formen for soning. Det var da interessen meldte seg for temaet. Etter hvert leste jeg en del om Sverige sin ordning med elektronisk kontroll, spesielt rapporter fra det Brottsförebyggande rådet i Sverige (BRÅ). De har siden oppstarten i 1994 evaluert ordningen fortløpende, på oppdrag fra regjeringen. Rapporter er gitt ut fra 1995, frem til de siste i 2007. Brå har tatt for seg mange og viktige områder rundt elektronisk kontroll, og det foreligger derfor mye empiri på feltet. Siden det er gjort mange og store undersøkelser på området bestemte jeg meg for å bevege meg inn på et felt som ikke var belyst i like stor grad. Jeg valgte dette fordi jeg syntes det er mer spennende å utforske et felt det ikke foreligger store mengder empiri om fra før. Elektronisk kontroll er utgangspunktet for temaet i avhandlingen. Det jeg har valgt å fokusere mer inngående på er *lekmansovervåkernes*⁷ rolle innenfor soningsformen elektronisk kontroll.

Lekmansovervåkere er personer som ikke er ansatt i frivården, men som på frivillig basis skal være en støttespiller som klienten kan ha tillit til under soningstiden (Kriminalvården, 2007 a). Lekmansovervåkerens oppdrag er å støtte, veilede og oppmuntre klienten til å ikke

⁵ Kriminalvården er tilsvarende kriminalomsorgen i Norge.

⁶ Det skjer når den innsatte har sonet to tredjedeler av fengselsstraffen. Det gjelder for alle som er dømt til mer enn en måned fengsel.

⁷ På svensk heter det lekmanövervakare.

falle tilbake til misbruk og ny kriminalitet (ibid). På den annen side er lekmannsovervåkeren en del av frivårdens arbeid med klienten. De skal derfor rapportere til frivården om klienten unndrar seg overvåkning, faller tilbake til ny kriminalitet eller på andre måter bryter gjeldende regler under soningen (Kriminalvården, 2007 a). Det kreves ikke noen spesiell utdanning eller yrkesbakgrunn for å bli lekmannsovervåker, men det gjelder å ha sunn fornuft, interesse for mennesker og tålmodighet (ibid). Lojalitetskonflikter er svært viktige å ta hensyn til ved valg av overvåker, siden dette kan føre til at det unnlates å rapportere til frivården om eventuelle brudd på regler (Kriminalvården, 2007 b). Argumentet for å hindre tilbakefall i kriminalitet er tillagt mindre vekt når en begrunner innslaget av lekmannsovervåkere i soningen. Det er mer fokus på innslag av overvåkernes frivillighet, noe som gjør at soningen får en mer menneskelig karakter, og et bedre innhold (ibid).

Rollen som lekmannsovervåker kan likevel ikke betegnes som frivillig sosialt arbeid (Svensson, 2001:154-155). Oppdraget utføres ikke innenfor en frivillig organisasjon, men er grunnet på en beslutning av myndighetene (ibid). I rollen som overvåker er en på oppdrag for en myndighet, og overvåkerne får en viss økonomisk kompensasjon for oppdraget (Svensson, 2001). Overvåkerne er ikke medlemmer i en organisasjon de har valgt å delta i, det er oppdraget for den enkelte klient de engasjerer seg i (Svensson, 2001:154-155). Derimot grenser oppgavene deres til frivillig sosialt arbeid gjennom at den praksis de deltar i kan sees som frivillig sosialt arbeid (ibid).

Frivården i Sverige jobber for at ca 60 % av de som stilles under overvåkning skal ha oppnevnt en lekmannsovervåker, og ambisjonen er at de fleste overvåkere skal være lekmannsovervåkere (Carlsson, 2008). For de som ikke har oppnevnt en lekmannsovervåker under overvåkningstiden, blir overvåkingen utført av en frivårdsinspektør fra frivården. Den dømte skal da ha regelmessig kontakt med frivårdens representant (Svensson, 2001:22). Overvåkningstiden er vanligvis et år, både for de som er dømt til skyddstilsyn (overvåkning i minst et år med en prøvetid på tre år) og de som er vilkårlig løslatt (ibid). I tilfellene jeg skal fokusere på i oppgaven, er de dømte vilkårlig løslatt når den elektroniske kontrollen (IÖV – utslusingen) har opphørt. I mitt materiale er det overvåkere som har kommet på bane før den elektroniske kontrollen opphørte. I følge frivårdskontoret i Karlstad er grunnen til det at de ser på det som positivt at overvåkerne kommer inn i oppdraget så tidlig som mulig. På en slik måte får lekmannsovervåkerne anledning til å bli kjent med klienten og bistå med støtte og hjelp på et tidlig stadium. Jo tidligere lekmannsovervåkeren startet oppdraget, jo bedre

(Sternes, 2008). Med soningstiden mener jeg derfor den tiden de domfelte har en lekmanns-
overvåker, uavhengig av om den elektroniske kontrollen har opphørt eller ikke.

Riksförbundet frivilliga samhällsarbetare (RFS) er en politisk og religiøs uavhengig
organisasjon (Rfs, 2008 b). Organisasjonen jobber innenfor flere områder, blant annet
psykiatri, sosialtjeneste og kriminalvård, og RFS sin viktigste oppgave er å støtte
medlemmene slik at de kan klare oppdragene sine på best mulig måte (ibid). Dette gjør de
blant annet ved å tilby informasjon og undervisning tilknyttet oppdragene (Rfs, 2008 a). RFS
jobber for at alle som stilles under overvåkning skal ha en lekmannsovervåker, og i januar
2007 hadde nesten halvparten av de som ble stilt under overvåkning en lekmannsovervåker
Rfs, 2008 a). Ingen av lekmannsovervåkerne jeg intervjuet ble rekruttert gjennom denne
organisasjonen, jeg vil derfor ikke behandle RFS videre i oppgaven.

Jeg skal i denne avhandlingen se på hvilken betydning det kan ha for de domfelte å ha
oppnevnt en lekmannsovervåker under tiden de soner med elektronisk kontroll.⁸ Har det noen
innvirkning på den domfeltes livssituasjon at de har oppnevnt en lekmannsovervåker under
soningstiden? Hvordan er forholdet mellom støtte og kontroll, og hvordan opplever de denne
kombinasjonen fra lekmannsovervåkeren? Jeg vil også drøfte hvordan lekmannsovervåkerne
opplever sin rolle, som støttespiller og kontrollør. Hvordan er det å ha en rolle som innebærer
både støtte og kontroll? Jeg skal også reflektere rundt selve soningsformen, og hvordan de
domfelte opplever å sone under denne formen for straff. I hvilken grad er de fornøyd med å
sone med elektronisk kontroll? Sentrale problemstillinger tilknyttet de samfunnsmessige
konsekvensene av soningsformen vil også bli drøftet. I hvilken grad kan en si at det er fare for
net – widening effekt og sosial skjevhet i forhold til soningsformen elektronisk kontroll?
Drøftingene vi inneholde både et empirisk og teoretisk utgangspunkt.

1.2 Kriminologisk perspektiv.

Jeg har brukt kriminologisk litteratur som jeg ser har relevans og betydning i forhold til
problemstillingene og drøftingene i oppgaven. Noen teoretiske retninger har influert, blant
annet fra teorier om sosial kontroll. Noen av disse har vært sentrale i drøftingene om roller og

⁸ Det er uvanlig i Sverige at personer som soner under IÖV blir stilt under overvåkning. Det skjer kun når
personer blir dømt til to parallelle straffer, elektronisk kontroll og manuell overvåkning. En i mitt materiale sonet
under IÖV og hadde oppnevnt en lekmannsovervåker. Jeg bruker derfor samlebetegnelsen elektronisk kontroll i
denne sammenhengen, og ikke IÖV – utslusing.

relasjoner mellom domfelte og lekmannsovervåkere. I forhold til dette har Christies teorier om primær/sekundær og formell/uformell kontroll vært fremtredene (1982, 1997). I tilknytning til drøftingen om samfunnsmessige konsekvenser av elektronisk kontroll, har jeg i stor grad brukt Cohens (1994) analyser og teorier om sosial kontroll for å belyse problemstillingene tilknyttet dette. Hans fokus på intensjoner og konsekvenser av alternative straffereaksjoner har vært et viktig bidrag til å diskutere utilsiktede virkninger av soningsformen elektronisk kontroll.

Lekmannsovervåkerens rolle og soningsformen er også drøftet innenfor et teoretisk maktperspektiv, som omhandler indirekte styring og maktutøvelse i moderne samfunn. Foucault (2002) fokuserer på den manglende oppmerksomheten som har vært rundt den indirekte utøvelsen av makt, og som ensidig har fokusert på den direkte maktutøvelsen. Hans bidrag og perspektiver har vært en viktig inspirasjonskilde for å sette lekmannsovervåkerens rolle og soningsformen inn i et større perspektiv. Avhandlingen kan derfor ikke sies å ha en spesiell teoretisk forankring, selv om noen teoretikere har gjort seg mer gjeldende enn andre. Målet har vært å anvende kriminologisk teori for å belyse sentrale problemstillinger i det empiriske materialet.

Kerstin Svenssons (2001) doktoravhandling, som omhandler frivårdens aktører innenfor svensk frivård, er også sentral i denne oppgaven. Hun har intervjuet frivårdsinspektører, lekmannsovervåkere og domfelte. De intervjuede har fått spørsmål om støtte og kontroll, og hvordan de ser på hverandre, for å fortelle om sine opplevelser og oppfattelser av frivård og overvåkning. Hun har foretatt 50 intervjuer, fordelt på de tre aktørgruppene. Lekmannsovervåkerne ble mindre representert enn de øvrige, på grunn av at de bare forekommer i halvparten av overvåkningene. Denne empiriske studien er sentral, fordi den er med på å skape en større forståelsesramme rundt relasjonen mellom de domfelte og lekmannsovervåkere, i tillegg til min egen forskning på feltet.

1.3 Avgrensning og oppbygging.

I denne oppgaven har jeg valgt å konsentrere meg om de direkte berørte partene, domfelte og lekmannsovervåkere. Jeg kunne også intervjuet ansatte på frivården, men i dette tilfellet hadde det blitt et for stort materiale å analysere. Det hadde ikke vært hensiktsmessig i mitt tilfelle, men i et større arbeid kunne dette blitt inkludert. Jeg kunne også fokusert på

lekmannsovervåkeres oppdrag mer generelt og innenfor andre overvåkningssituasjoner. Jeg valgte å begrense meg til lekmannsovervåkerne sitt oppdrag overfor de som soner under elektronisk kontroll, fordi det er denne soningsformen som er tema for avhandlingen. Under skriveprosessen kom det også nye ideer som det kunne vært spennende å bygge videre på. En masteroppgave har sin begrensning, både tids – og størrelsesmessig, det har derfor ikke vært mulig å følge alle nye ideer og tråder som har oppstått under prosessen.

Oppgaven er oppbygd i fire deler. I del 1 har jeg i innledningen gjort rede for nødvendig bakgrunnsinformasjon om lekmannsovervåkere og elektronisk kontroll, for å forstå den videre lesingen av oppgaven. Del 1 inneholder i tillegg et metodekapittel som viser hvordan valg og handlinger er begrunnet i prosessen. Andre del av oppgaven vil ta for seg relasjonene mellom domfelt og lekmannsovervåker. Jeg vil drøfte hvilket forhold de har til hverandre, hvordan det oppleves for den domfelte å ha oppnevnt en lekmannsovervåker, og hvordan overvåkerne ser på oppdraget sitt. Tredje del vil omhandle soningsformen elektronisk kontroll og de domfeltes opplevelser og erfaringer i forhold til denne straffegjennomføringen. Samfunnsmessige problemstillinger tilknyttet soningsformen vil også bli drøftet, i tillegg til at lekmannsovervåkeres rolle og elektronisk kontroll blir drøftet innenfor et maktperspektiv. Fjerde del vil sette en sluttstrek for oppgaven, med en oppsummering av avhandlingen og noen avsluttende bemerkninger.

2. METODE

Jeg vil i dette kapittelet forklare og begrunne hvordan jeg har gått frem i prosessen i arbeidet med avhandlingen, og hva som har styrt mine valg underveis.

Kvalitativ metode innebærer et vidt spekter av innsamlingsmetoder, blant annet intervju, tekstanalyse og observasjon (Thagaard, 2003:12). Intervjuundersøkelser er egnet til å få informasjon om personers opplevelser, erfaringer og synspunkter, der de som intervjues kan fortelle om sin livssituasjon (ibid). Det er denne innsamlingsmetoden jeg har benyttet meg av i dette prosjektet. Jeg valgte denne fremgangsmåten, nettopp for å få høre informantenes opplevelser og synspunkter rundt temaet i min oppgave. Jeg fikk informasjon om de domfeltes opplevelser knyttet til det å sone med elektronisk kontroll, og forholdet til deres lekmannsovervåker. På samme måte var dette en fin måte å få innblikk i hvordan lekmannsovervåkerne betrakter oppdraget sitt, og om deres forhold til de domfelte. Heller enn å måle utbredelse og antall som oftere forekommer innenfor kvantitativ metode (Thagaard, 2003:16), har mitt mål vært å få en innsikt i hvordan intervjupersonene forstår og opplever sin egen situasjon.

Jeg valgte å intervjuer både domfelte og lekmannsovervåkere for å få en best mulig helhet i det empiriske materialet som avhandlingen bygger på. Med hensyn til at utvalget er lite, bør man være forsiktig med å dra generelle slutninger ut i fra materialet. Tanken med intervjuene og avhandlingen har ikke vært å gi et representativt bilde av hvordan de domfelte opplever relasjonen til lekmannsovervåkeren, hvordan de opplever å sone under elektronisk kontroll, eller hvilket forhold lekmannsovervåkerne har til sine klienter. Det som er mer viktig er hvordan dette kan oppleves, altså tendenser i materialet.

Jeg har valgt en *hermeneutisk* tilnærming til det empiriske materialet. Innenfor en hermeneutisk metode har fortolkning en sentral plass (Thagaard, 2003). Fenomener kan tolkes på ulike måter, der vi forstår de ulike delene i lys av helheten og konteksten fenomenet er en del av (ibid). All forståelse bygger på forforståelse, det må vi være bevisst når vi prøver å forstå og tolke et fenomen. Man fokuserer på meningen en tekst formidler, der målet er å oppnå en gyldig forståelse (Thagaard, 2003). Dette henger sammen med min subjektive oppfatning av fenomenet jeg studerer, og mine erfaringer og forventninger. En hermeneutisk tilnærming til det empiriske materialet har vært en nyttig fremgangsmåte for meg i å prøve å

forstå relasjonene mellom domfelte og lekmannsovervåkere. Det har også vært nyttig i å forstå betydningen av dette forholdet innenfor soningsformen elektronisk kontroll. Ti intervjuer er gjennomført, fem av domfelte og fem av lekmannsovervåkere. Alle de domfelte jeg intervjuet var menn i aldersgruppen 23 – 50 år. Av lekmannsovervåkerne besto utvalget av fire menn og en kvinne, og disse var i alderen 45- 61 år. Min egen innsamlede empiri og annen relevant forskning på området vil danne det empiriske grunnlaget i avhandlingen.

I starten av masterprosjektet samlet jeg inn skriftlig materiale om lekmannsovervåkernes rolle innenfor kriminalvården, og om soningsformen elektronisk kontroll. Gjennomlesningen av dette gav meg mange spørsmål, i tillegg til de jeg satt med fra før. Før jeg startet intervjuene utarbeidet jeg derfor to intervjuguiden, en til hver av gruppene. Denne var åpen for forandringer, både i rekkefølgen av spørsmålene og i formuleringene (Kvale, 2001). Et halvstrukturert intervju er basert på muligheten til å følge opp tråder underveis i intervjuet, og dermed komme med spørsmål til intervjupersonen som ikke er formulert på forhånd (ibid). I de aller fleste intervjuene fulgte jeg intervjuguiden, men ikke slavisk. I noen intervjuer dukket det opp nye spørsmål som følge av informasjon som kom frem under intervjuet. Andre ganger ble det en utvidelse av oppfølgingsspørsmålene som jeg på forhånd hadde skrevet ned som forslag i intervjuguiden. Dette gav meg ofte en ny og nyttig innsikt i både de domfeltes og lekmannsovervåkernes opplevelser av deres egen situasjon og sitt oppdrag. Underveis i intervjurunden fikk jeg også mer kunnskap om feltet, og det dannet grunnlag for at nye spørsmål kom til i de senere intervjuene.

2.1 Utvalg og tilgang på feltet

Høsten 2006 søkte jeg Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD) om godkjenning av prosjektet, i tråd med personopplysningsloven. Samtidig tok jeg kontakt med frivårdens hovedkontor i Norrköping og fortalte om temaet for masterprosjektet. I forespørselen ytret jeg ønske om å komme i kontakt med personer som hadde kunnskap på feltet. Jeg kom blant annet i kontakt med en forsker i Brå som gav meg respons og tips i prosessen med å utarbeide en foreløpig problemstilling. Etter å ha fått råd fra andre hold om hva som var lite forsket på og hva som kunne trenge mer utredning, tok jeg igjen kontakt med hovedkontoret og den kontaktpersonen jeg hadde der. Forespørselen min var om han hadde forslag til hvilket frivårdskontor som var egnet til å kunne ta meg i mot, og om eventuelle personer jeg kunne kontakte på det stedet. Det gikk ca en måned før jeg fikk tilbakemelding på dette.

Tiden var preget av usikkerhet fordi jeg visste at jeg ikke var garantert tilgang på feltet, det var også usikkert hvor lang tid dette eventuelt kom til å ta. Jeg visste at kontaktpersonen min på hovedkontoret i Norrköping hadde mye arbeid og dekket et stort ansvarsområde, jeg ville derfor ikke kontakte han for mye angående dette. Etter ca en måned fikk jeg beskjed om at frivårdskontoret i Karlstad var positive til prosjektet, og jeg fikk oppnevnt en kontaktperson der. Jeg tok kontakt med henne og jeg ble møtt med stor samarbeidsvilje og engasjement. Gjennom telefonsamtaler ble vi enige om den praktiske fremgangsmåten. Når jeg senere besøkte frivårdskontoret i Karlstad for å foreta mine første intervjuer, ble jeg i tillegg introdusert for nysgjerrige og interesserte ansatte som gjorde besøket mitt til en positiv opplevelse. I tillegg var samtlige personer som hjalp meg i prosessen, frem til jeg hadde fått tilgang på feltet, samarbeidsvillige, interesserte og meget hjelpsomme. Alle jeg var i kontakt med bidro med sin kunnskap på området, og gjorde prosessen effektiv og interessant.

Jeg ønsket å snakke med personer som sonet under elektronisk kontroll og hadde oppnevnt en lekmannsovervåker. På grunn av at jeg skulle foreta intervjuene noen måneder etter at vi hadde denne samtalen, var det en del av de domfelte som var ferdig å sone når jeg hadde planlagt å intervju dem. Det var også vanskelig å vite om når eventuelt det kom nye som skulle sone. Vi ble derfor enige om at informasjonsskriv også kunne deles ut til dem som var ferdig å sone når jeg hadde planlagt å foreta intervjuene. Utvalget er derfor bestemt av tilgangen på informanter, og ikke på strategiske utvalgsriterier. Jeg utarbeidet informasjonsskriv og samtykkeerklæring som jeg sendte til kontaktpersonen i Karlstad. Hun delte dette ut til potensielle informanter som jeg tok kontakt med når jeg hadde mottatt en underskrevet samtykkeerklæring. *Et informert samtykke* innebærer at intervjupersonene informeres om hovedtrekkene i prosjektet, og hva som er det overordnede målet med undersøkelsen. (Kvale, 2001:67). Intervjupersonene skal også delta på frivillig grunnlag og ha mulighet til å trekke seg fra prosjektet på hvilket som helst tidspunkt (ibid). Dette ble det opplyst om i informasjonsskrivet.

En informant hadde brutt vilkår under soning og ble ført tilbake til fengsel dagen før han skulle la seg intervju. Dette problemet løste seg ved at min kontaktperson ringte en domfelt som nettopp hadde startet å sone under elektronisk kontroll. Han stilte til intervju allerede dagen etter. På dette tidspunktet hadde jeg åtte informanter og jeg ønsket ti, fordi jeg ville ha et bredt grunnlag. Jeg fikk navn og telefonnummer på en lekmannsovervåker og en domfelt jeg kunne ringe. Begge disse hadde fått beskjed av min kontaktperson om at jeg kom til å

kontakte dem for en forespørsel. I syv av ti tilfeller forelå et skriftlig samtykke ved at de undertegnet samtykkeerklæringen og returnerte den. I de resterende tre forelå det et muntlig samtykke. To av de muntlige samtykkene var gitt personlig til meg, det tredje ble gitt til personen han ble kontaktet av, altså min kontaktperson.

Siden jeg hadde tre informanter som ikke hadde fått tilgang på mitt informasjonsskriv, var jeg bevisst på å gi den samme informasjonen om meg selv og prosjektet som stod skrevet i informasjonsskrivet. Dette gjorde jeg på telefon da jeg ringte og spurte om de ville delta i undersøkelsen. I tillegg presenterte jeg meg selv og prosjektet før intervjuene, siden avtalene ofte ble gjort flere uker før intervjuet ble tatt. Dette gjaldt for alle de ti intervjupersonene. Det var viktig for meg å avklare at jeg var uavhengig og ikke gjennomførte prosjektet på oppdrag fra noen. Det var også viktig å understreke at frivården i Karlstad kun var en kontakt som gav meg tilgang på feltet, og at jeg ikke var knyttet til dem på noen annen måte. Dette var for å prøve å få så ærlige svar som mulig, og for å styrke prosjektets pålitelighet. Jeg håpet det skulle gi dem en trygghetsfølelse om at ingen personer rundt dem skulle få tilgang på det de fortalte meg under intervjuene.

Noen ganger kunne jeg merke at intervjupersonene virket nervøse, ikke sjelden var jeg også nervøs, spesielt de første minuttene etter vi møttes. I de aller fleste intervjuene løste stemningen seg fort opp, og intervjuene bar preg av å være uformelle og avslappende. Noe av grunnen til at jeg sitter igjen med det inntrykket er at det ofte var humor og latter under intervjuene. Intervjupersonene stilte også til tider spørsmål rundt prosjektet og mitt arbeid som student i korte pauser under intervjuet. Dette så jeg på som positivt, og en indikasjon på at intervjupersonene følte seg trygge under intervjusituasjonen.

Rekrutteringen av intervjupersonene kan ha formet mine funn under intervjuprosessen. På forhånd tenkte jeg at de som takket ja til å la seg intervju mest sannsynlig syntes det var greit å skulle snakke om sin egen situasjon. De som frivillig går inn i undersøkelsen kan i høyere grad enn andre ha vært positive til soningsformen. De kan også i høyere grad enn andre ha vært fornøyd med den lekmannsovervåkeren de hadde oppnevnt. Dette stemmer ikke med mitt materiale, da både positive og negative sider kommer frem. De kan likevel ha vært mer positive enn andre jeg ikke har intervjuet. Dette kan ha vært med på å gi andre svar enn jeg ellers kunne fått. Fra min kontaktperson i Karlstad fikk jeg inntrykk av at det ikke var mange å kontakte for intervju på det tidspunktet. Inntrykket mitt er derfor at bortimot samtlige hun

spurte samtykket, siden det ikke var mange domfelte med lekmannsovervåkere i Karlstad. Utvalget kan derfor sies å ikke peke i en bestemt retning, og sjansen er større for at en unngår skjevheter i utvalget. Om jeg hadde intervjuet domfelte som hadde tilknytning til et annet frivårdskontor, kunne det kanskje gitt et bredere utvalg. Jeg har valgt å ikke gjøre det da utvalget er variert. Når det gjelder lekmannsovervåkerne har jeg intervjuet både erfarne og uerfarne, de har derfor ikke kun tilhørighet i gruppen ”erfarne overvåkere”.

Av de domfelte ble to av intervjuene foretatt på et møterom på frivårdskontoret i Karlstad. I to andre tilfeller fikk jeg bruke lobbybar og frokostsal på hoteller jeg bodde på, til å foreta intervjuene. Det var ingen andre til stede i rommet mens intervjuet pågikk. I det siste tilfellet befant den domfelte seg på arbeidsplassen til sin tidligere lekmannsovervåker som jeg skulle intervjuer. Jeg foretok derfor to intervjuer rett etter hverandre. Av lekmannsovervåkerne har jeg intervjuet alle fem på sine arbeidsplasser.

2.2 Forskningsetiske overveielser

Da jeg hadde bestemt meg for at det også kunne deles ut informasjonsskriv til de som var ferdig med å sone, meldte det seg noen etiske spørsmål. For det første måtte jeg drøfte hva det betydde for intervjupersonene å skulle snakke om fortiden, om dette kunne gjøre det verre for vedkommende i etterkant. Siden de selv takket ja til å være med på dette så jeg på det som forsvarlig. Det kan også knytte seg etiske betenkeligheter til å skulle snakke om nåtiden, men også i dette tilfellet har intervjupersonene samtykket til å være med i undersøkelsen. De går frivillig inn i prosjektet, og jeg antar at de som ønsket dette syntes det var greit å skulle snakke om sin egen situasjon. Jeg kom frem til at intervjuene var forsvarlige siden det er frivillig og de selv takket ja til å la seg intervjuer. Jeg syntes likevel det var riktig å ha vurdert dette før jeg bestemte meg.

Det andre spørsmålet som meldte seg var hvor jeg skulle foreta intervjuene. Jeg vurderte om det var etisk forsvarlig å spørre om de kunne møte meg på frivårdskontoret i Karlstad for å foreta intervjuene. De etiske betenkelighetene oppsto fordi at de som hadde sonet dommen sin måtte vende tilbake til frivården, antakeligvis med blandete følelser og minner fra den tiden. Det viste seg til slutt at det kun var en intervjuperson som var ferdig å sone på intervjuetidspunktet. Selv om han ikke lenger sonet under IÖV, var han dømt til overvåkning et

år etter at fotlenken var tatt av. Han hadde derfor fortsatt kontinuerlig kontakt med frivården, og jeg trengte ikke lenger å fokusere på det etiske aspektet rundt dette.

Fra første stund var jeg bestemt på å ikke spørre de domfelte om lengden på dom, og naturligvis ikke hva de var dømt for. Jeg følte at det var et dårlig utgangspunkt for en samtale. Grunnen til det er at jeg var usikker på hvilke reaksjoner jeg ville få. Jeg antok at de domfelte ikke ønsket å fortelle en ukjent person sensitive og personlige opplysninger om seg selv. En slik type informasjon var heller ikke relevant for mitt tema i avhandlingen. To av de domfelte jeg intervjuet snakket likevel en del om lovbruddene de hadde begått, og hva de sonet for. I disse tilfellene oppfordret jeg dem ikke til å utdype mer når de var inne på temaet, men jeg lot de snakke ferdig for så å skifte tema. Dette følte jeg var i tråd med det etiske prinsippet om at intervjupersonene i etterkant ikke skal føle at de utleverte seg for mye (Thagaard, 2003). På den annen side kunne dette være med på å gi meg en mer helhetlig opplevelse av deres situasjon og veien tilbake til det sosiale livet. Jeg fikk inntrykk av at de på en bedre måte fikk forklart livssituasjonen og erfaringene sine overfor meg, når de trakk inn personlige opplysninger om livssituasjonen sin.

To av lekmannsovervåkerne snakket også om lovbruddet den domfelte hadde begått. Dette gjorde de i sammenhenger der de for eksempel snakket om hva de kunne gjøre for å hjelpe vedkommende videre. Jeg syntes ikke jeg hadde rett på denne informasjonen, spesielt ikke når det ikke kom fra de domfelte selv. Likevel kunne dette, på samme måte som i de domfeltes tilfelle, gjøre det enklere for overvåkerne å forklare meg hva rollen deres gikk ut på, og hvilke utfordringer og arbeidsoppgaver oppdraget inneholdt.

2.3 Pålitelighet.

Pålitelighet handler om hvor gode og presise måleinstrumentene er, hvor troverdig informasjon vi har fått, og om hvor godt vi har klart å gjennomføre analysen uten mangler (Repstad, 2007). En viktig del av forskningsprosessen er å foreta en kritisk vurdering av kvaliteten på den forskningen man har gjort. Både datainnsamling, bearbeiding og fortolkning av dataene bør gjennomgå en kritisk kvalitetsvurdering (ibid). Som beskrevet har jeg intervjuet fem lekmannsovervåkere og fem domfelte. I alle tilfellene, bortsett fra to, har jeg intervjuet domfelte og overvåkerer som er knyttet sammen. Det vil si at fire av lekmannsovervåkerne jeg intervjuet var overvåker for fire av de domfelte som var med i utvalget.

Materialet mitt viser at det i veldig liten grad er sprikende fortellinger mellom dem, dette kan være med på å forsterke påliteligheten. Det kan være en indikasjon på at de har vært ærlige i sine beretninger. Det kan også være fordi de har sammenfallende oppfattelser og opplevelser av temaet jeg intervjuet dem om. Alle intervjupersonene har førstehåndskjennskap til det de forteller om, alle forteller ut fra egne erfaringer som domfelt og lekmannsovervåker. Dette er med på å gi riktig informasjon om temaet jeg forsker på. Jeg ser derfor ingen åpenbar grunn til at informantene skal ha forvrengt sannheten eller kommet med feilaktig informasjon. På den annen side er det mulighet for at intervjupersonene kan holde tilbake informasjon, at det er ting de ikke ønsker å fortelle meg fordi de ikke kjenner meg. Jeg ser likevel ikke på dette som noen mangel. Nære og personlige spørsmål er i liten grad representert i mine intervjuer, og jeg anser at spørsmål av en slik karakter er de som kan være vanskeligst å snakke om.

I et tilfelle var jeg tvil om en intervjuperson var oppriktig og ærlig under intervjuet, dette gjaldt en lekmannsovervåker. To dager før jeg intervjuet denne overvåkeren, intervjuet jeg en domfelt som hadde oppnevnt denne personen som sin overvåker. Domfelte var tydelig oppgitt over denne personen, og hadde få dager før intervjuet brutt forholdet fordi det ikke fungerte. Informanten fortalte at han ikke fikk hjelp til praktiske ting når han spurte om dette. Han mente også at oppdraget hans som overvåker var motivert av penger, mye fordi han var overvåker for mange domfelte og gjorde lite for å hjelpe den enkelte. To dager senere intervjuet jeg denne overvåkeren og prøvde så godt jeg kunne og distansere meg fra intervjuet med den domfelte. Grunnen til at jeg fikk mistillit til denne overvåkeren var at han ikke nevnte noe om at den dømte hadde brutt med han noen få dager før. Han nevnte også gjentatte ganger at ordentlig betalt for oppdraget skulle få han til å gjøre en bedre jobb. Han var den eneste av overvåkerne jeg intervjuet som nevnte penger som motivasjonsfaktor for oppdraget. Han var også diffus i sine svar på hva han gjorde overfor personene han var overvåker for. Jeg fikk følelsen av at han prøvde å gjøre seg til en bedre overvåker enn det han var.

Repstad (2007) skriver at man ikke må tro at det bare er hundre prosent ærlige og spontane svar som har verdi for den som forsker. Også strategisk bestemte svar og informasjoner fra aktørene er av interesse (ibid). For eksempel kan dette vise noe om hvordan aktørene ønsker at forskeren skal oppfatte virkeligheten (ibid). Det folk sier til hverandre kan være meningsfullt uten at selve innholdet i uttalelsen gir meningen (Album, 1994). Album (1994) skriver at det rettes for mye oppmerksomhet mot det direkte og bokstavelige budskapet i det folk sier til hverandre. Innholdet i det som blir formidlet kan ha betydning uten at det trenger

å bli tatt bokstavelig. Mennesker snakker også sammen, for å slå fast hva som skal være et gyldig bilde av virkeligheten (ibid). Informanten i dette tilfellet ønsket gjerne at jeg skulle oppfatte virkeligheten på samme måte som han uttrykte seg. I dette tilfellet var det hans relasjon til klientene, og hva han gjorde når han var sammen med klientene. Han ønsket kanskje at oppfattelsen min av han som overvåker, skulle være en annen enn slik han i utgangspunktet var som overvåker, eller slik han oppfattet seg selv.

Jeg var oppmerksom på at det kunne oppstå språkproblemer underveis i samtalene. I tilfellene der informantene mine hadde problemer med å forstå hva jeg mente, måtte jeg omformulere spørsmålet etter beste evne. I tilfeller der jeg var usikker på om jeg forstod svarene deres slik de hadde ment, fikk de alltid en mulighet til å bekrefte eller avkrefte om jeg hadde forstått dem riktig. I de aller fleste tilfellene foregikk dette uten problemer. I et par tilfeller har jeg i etterkant, under transkripsjonene, vært usikker på om informanten hadde forstått meg riktig. De svarene har jeg unnlatt å bruke i fare for å komme med uriktige opplysninger.

2.4 Innsamling og analyse av materialet

Under samtlige intervjuer brukte jeg diktafon, i tillegg til at jeg tok litt notater underveis. Jeg opplyste i informasjonsskrivet at jeg ønsket å bruke båndopptaker, og intervjupersonene ble spurt før intervjuet startet om dette var i orden. Grunnen til at jeg ønsket å bruke diktafon var fordi jeg var skeptisk til at så mye informasjon skulle noteres for hånd, og jeg antok at mye informasjon kunne gå tapt ved å unnlate å bruke dette hjelpemiddelet. Ved å bruke diktafon under intervjusituasjonen visste jeg at alt som ble sagt ble bevart (Thagaard, 2003). I tillegg ønsket jeg å ha en så naturlig samtale som mulig ved at jeg kunne konsentrere meg om hva intervjupersonen fortalte, og ha øyekontakt under samtalen. Bruken av diktafon under intervjuene gav meg mer tid til å lytte til hva intervjupersonene fortalte, og jeg fikk også flere muligheter til å stille oppfølgingsspørsmål underveis. På den annen side kan en diktafon gi intervjuet et formelt preg (Thagaard, 2003). Det var jeg bevisst på når jeg introduserte diktafonen som et hjelpemiddel til å registrere det som ble sagt under intervjuet, og et verktøy som jeg senere skulle bruke til å analysere det innsamlede materialet.

Analysen startet under selve intervjuet, der jeg fikk et inntrykk av informanten, og hva han prøvde å formidle. En tolkning underveis skapte grunnlag for å følge opp det intervjupersonen fortalte, for eksempel med nye spørsmål eller ønske om en grundigere utdyping av det de

snakket om. I den videre analysen av intervjuene valgte jeg å transkribere dem ordrett fra muntlig til skriftlig form. Siden jeg hadde foretatt ti intervjuer, som i gjennomsnitt varte i ca førti minutter, syntes jeg dette var den beste måten å få oversikt over materialet på. Det blir lettere å få oversikt over informasjonen når materialet struktureres i tekstform (Kvale, 2001). På den annen side er det både metodiske og teoretiske problemer med å skrive ned tekst fra lydbåndopptak (ibid). Utskriftene blir kunstige konstruksjoner når man nedtegner den muntlige kommunikasjonen i skriftlig form, og transkripsjonen medfører mange vurderinger og valg underveis (ibid). Jeg syntes likevel at dette var den mest nyttige måten å gjøre det på i mitt prosjekt, da jeg med denne metoden fikk god kontroll og oversikt over hvilken informasjon jeg hadde hentet inn fra mine intervjupersoner. Siden jeg transkriberte intervjuene ordrett, syntes jeg også at det ble en mer objektiv gjengivelse av intervjuet. På en slik måte kunne jeg senere i prosessen med avhandlingen, lettere tenke tilbake og leve meg inn i intervjusituasjonen med personen jeg intervjuet.

Senere prøvde jeg å finne temaer i intervjuene jeg hadde foretatt. Dette gjorde jeg ved å samle informasjonen fra hvert av intervjuene under ulike temaer. Deretter delte jeg lekmanns-observatører og domfelte i hver sin gruppe, og sammenliknet informasjonen fra alle intervjupersonene om hvert tema i de to gruppene. Etter at dette var gjort ønsket jeg videre å skrive dette ned i et enda kortere materiale, og en siste analyse ble formulert til korte setninger og delvis stikkordsform under hvert tema. Dette var et nyttig redskap å bruke når jeg skulle finne likheter og forskjeller i det informantene hadde fortalt meg, og få en oversikt over informasjonen jeg hadde samlet inn. Thagaard (2003) kaller dette *temasentrerte tilnærminger* der teksten deles inn i temaer som er sentrale i undersøkelsen. Det er en fin måte å skaffe seg oversikt over informasjon fra ulike informanter om samme tema (ibid). På den annen side fører dette til en dekontekstualisering av teksten fordi den blir tatt ut av sin opprinnelige sammenheng og inndelt i kategorier. Et problem med en temasentrert tilnærming til intervjuanalysen kan derfor være at det blir vanskelig å oppnå en helhetlig forståelse (Thagaard, 2003).

I mitt arbeid med teksten har jeg kombinert personsentrerte og temasentrerte tilnærminger for å ivareta en helhetsforståelse. En *personsentrert tilnærming* fokuserer på personer når en analyserer data (Thagaard, 2003). Gjennom å analysere intervjumaterialet ved å dele inn teksten i temaer og kategorier, har jeg samtidig fokusert på hva hver enkelt person har sagt om temaet. På den måten kunne jeg se sammenhengen mellom hvert av temaene og for hver av

personene. Ved å bruke en slik analysemetode følte jeg at jeg fikk god oversikt over et stort intervjumateriale.

I arbeidet med å analysere de transkriberte intervjuene var jeg gjennom en meningsdannende prosess. Dette er knyttet til en hermeneutisk tilnærming til materialet. På samme tid var dette en utvelgelsesprosess, der jeg tok valg underveis om hva jeg syntes var viktig å fokusere på i analysen, og hva som var mindre viktig. Dette henger sammen med min oppfatning av fenomenet jeg studerer, og mine erfaringer og forventninger. Hva var så mine forventninger til temaet i min oppgave, og hva satt jeg med av forforståelse?

Helt i begynnelsen, før jeg hadde fått tilgang til å intervju domfelte, antok jeg at jeg skulle intervju personer som sonet under IÖV, jeg fokuserte i mindre grad på de som sonet med IÖV- utslusing. Dette var på grunn av at jeg hadde mindre kunnskap om IÖV – utslusing som soningsform i starfasen av oppgaven. Jeg hadde derfor en forestilling om at informantene ikke var så forskjellige fra meg selv. Dette var spesielt knyttet til det at de måtte ha arbeid og bosted for å kunne søke om denne soningsformen. Inntrykket mitt var derfor at de domfelte var i en relativt ordnet og stabil sosial situasjon. Etter hvert som jeg fikk mer kunnskap på feltet, fant jeg ut at de fleste som hadde lekmannsovervåker under soningstiden sonet under IÖV- utslusing. Dette var fordi de hadde en lengre fengselsdom bak seg, og at de ofte var preget av dårligere levekår enn de som sonet med IÖV. Behovet for støtte var derfor større for denne gruppen, og inntrykket mitt av at intervjupersonene var i en stabil sosial situasjon forandret seg.

Siden jeg ikke hadde så mye kunnskap om lekmannsordningen fra før, føler jeg heller ikke at jeg satt med så mye forforståelse. Etter å ha tilegnet meg mer kunnskap om overvåkernes rolle, fikk jeg inntrykk av at dette var et innslag av primærkontroll i overvåkningssituasjonen, og lurte på hvordan dette fungerte i praksis. Hvor stor var faren for lojalitetskonflikter når domfelt og lekmannsovervåker kunne ha et så nært forhold til hverandre? Angående elektronisk kontroll satt jeg med et inntrykk av at soningsformen virket som et godt alternativ til fengsel. Dette var fordi jeg var bevisst fengselets negative virkninger, og etter å ha lest forskningen Brå har gjort på området. Brås rapporter viser at både domfelte og familiemedlemmer er godt fornøyd med soningsformen, og rapportene gav meg inntrykk av at soningsformen fungerte godt i Sverige. På den annen side var jeg bevisst ankepunktet mot

alternative straffereaksjoner og det kritiske aspektet. Spørsmålet er hvorvidt alternativene blir et reelt alternativ til fengsel, eller om det anvendes som et supplement.

Det kan alltid stilles spørsmål om forskerens forforståelse kan ha bidratt til å forme fortolkningen av materialet. På den ene siden kan det tenkes at jeg kan ha tolket svarene jeg fikk om soningsformen elektronisk kontroll i en mer positiv retning enn jeg ellers ville gjort. Grunnen til dette er at jeg i utgangspunktet hadde et positivt inntrykk av ordningen. På den annen side har jeg behandlet intervjuene på en objektiv måte, da jeg transkriberte og tolket dem ut i fra en ordrett gjengivelse av det informantene hadde fortalt. Som tidligere nevnt hadde jeg begrenset kunnskap på området i starten av prosjektet, og forforståelsen var derfor liten. Av den grunn synes jeg ikke at denne problematikken er av betydning i min oppgave.

Konfidensialitet innebærer at man ikke oppgir personlig informasjon om intervjupersonene som kan identifisere deres identitet (Kvale, 2001:68). Intervjupersonen har rett til å beskytte sitt privatliv, og det er derfor viktig at teksten utformes på en slik måte at identiteten til informantene tilsløres (Thagaard, 2003). En måte å gjøre dette på er å bruke fiktive navn på intervjupersonene, jeg har imidlertid valgt å nummerere informantene jeg intervjuet. Jeg har valgt å gjøre det på denne måten på grunn av at det til enhver tid gir leseren en god oversikt over hvem som er hvem av intervjupersonene. Jeg har intervjuet overvåkere og domfelte parallelt og delt dem inn i to grupper, respektive domfelte og overvåkere. Videre har jeg nummerert dem etter hvilken rekkefølge jeg intervjuet dem i. Siden informantene er delt i to grupper overskrider ikke antallet fem, verken hos de domfelte eller overvåkerne

I og med at jeg var ute av landet og intervjuet informantene anser jeg også faren for identifikasjon av dem som mindre. I tillegg er intervjupersonene spredt over et større geografisk område, dette gjør også at faren for å kjenne hverandre igjen er mindre. Under intervjurunden var det ingen som spurte om å få lese det ferdige produktet, jeg antar derfor at ingen av personene jeg intervjuet kommer til å lese avhandlingen. Frivårdskontoret i Karlstad kommer likevel til å få et eksemplar av oppgaven, da de har vært engasjert i arbeidet med oppgaven både før, under og etter intervjurunden. Intervjupersonene har heller ikke kommet med noen nære og personlige opplysninger under intervjuene som er relevant å få frem i denne sammenhengen. Faren for å støte noen om de skulle lese oppgaven anser jeg av den grunn som liten. Jeg opplevde at de fleste intervjuene var preget av god stemning og kjemi. Jeg fikk ofte høre av lekmannsovervåkerne at de syntes det var interessant å snakke om

oppdraget sitt, fordi det fikk dem til å reflektere rundt arbeidet de utførte. Det hendte også at de domfelte takket meg etter intervjuet, det kan være en indikasjon på at de syntes intervjuet var en grei opplevelse.

Del 2

3. RELASJONER

Jeg skal i dette kapittelet drøfte relasjonen mellom aktørene, lekmannsovervåkere og domfelte. Hvilket forhold har de til hverandre? Hvordan oppleves det for de domfelte å ha oppnevnt en lekmannsovervåker under soningstiden, og hvilket forhold har lekmanns-overvåkerne til sine klienter?

3.1 Samfunnsperspektiv og individperspektiv

Før jeg går i gang vil jeg foreta en kort begrepsavklaring. De som soner med elektronisk kontroll har jeg gjennom innledningen omtalt som den domfelte og den dømte, videre i oppgaven vil jeg også omtale disse som *klienter*. Klient benyttes oftest som en fellesbetegnelse på personer som på grunn av ulike problemer får behov for bistand fra det offentlige hjelpeapparatet (Olsen, 2005:137). Å være klient anses som å være i behov av noe, i dette tilfellet overvåkning (Svensson, 2001:162). Å være i behov av overvåkning er noe som kan oppstå først når overvåkning finnes. Etersom overvåkning i seg selv ikke er noe spesifikt, kan det ikke være individenes behov. Det er statens behov å overvåke, og statens profesjonelle tilskriver den enkelte å være bærer av dette behovet. Dette behovet er utgangspunktet for klientrollen, og innenfor frivården har klienten en sentral rolle fordi det er klienten som skaper frivården (Svensson, 2001:162). Bortsett fra en informant var det ingen som i utgangspunktet selv hadde ønske om en lekmannsovervåker under soningstiden. Det kan derfor være rimelig å si at de domfelte i mitt materiale var tilskrevet behovet for overvåkning.

Klientrollen er en rolle personen har i noen sammenhenger, i andre forbindelser kan vedkommende ha andre roller. Når den domfelte er på frivården og har samtale med frivårdsinspektøren, kan en si at vedkommende befinner seg innenfor klientrollen. Hjemme kan samme person være pappa og nabo, og på jobb kan han tre inn i rollen som kollega. Det er i relasjonen til frivården at klienten blir til, det er derfor ikke en rolle som presenteres i andre sammenhenger (Svensson, 2001:165). I oppgaven anvender jeg begrepene domfelt, dømte og klient om hverandre, for variasjonens del. Betegnelsene på de som arbeider innenfor frivården har endret seg over tid, og den formelle betegnelsen på frivårdens representanter er i dag frivårdsinspektører (Svensson, 2001:23). Jeg velger derfor å benytte meg av dette

begrepet når jeg omtaler de ansatte på frivården. For å få en avveksling i begrepsbruken anvender jeg betegnelsene lekmannsovervåkere, lekmenn og overvåkere om hverandre.

Grunnlaget for å ha lekmannsovervåkere i kriminalvården kan beskrives ut i fra et *samfunnsperspektiv* og et *individperspektiv* (Kriminalvården, 2007 b). Ut i fra et samfunnsperspektiv er ordningen med lekmannsovervåkere en måte å utøve sitt medborgerskap på. Lekmannsovervåkeren får innsyn i rettsvesenets funksjon, og økt kunnskap om hvordan domfelte lever. Lekmannen er ofte aktiv i ulike sammenhenger i samfunnet, og kan spre kunnskap og erfaringer han har opparbeidet seg til andre mennesker, grupper og organisasjoner i samfunnet (ibid). På en slik måte kan det øke kunnskapsnivået i andre kretser om hvordan rettsvesenet arbeider, om kriminaliteten som samfunnsproblem og de dømtes ofte tunge sosiale problematikk. Dette kan bidra til en human kriminalvård (Kriminalvården, 2007 b).

Innenfor et individperspektiv skal lekmannsovervåkeren gi soningen et mer hverdagslig og medmenneskelig innhold, i forhold til den rene myndighetskontakten. Lekmannsovervåkeren kan komme nærmere klienten, være mer tilgjengelig og styrke klientens tilknytning til det vanlige livet (Kriminalvården, 2007 b). Lekmannsovervåkerne skal fungere som forbilder og modeller for de domfelte. I den hverdagslige kontakten ligger også muligheter til å påvirke og støtte klienten gjennom samtaler og handlinger (ibid). Uten lekmannsovervåkerens innsats hadde dette arbeidet blitt lagt på frivårdsinspektørene i frivården, som verken har tid eller mulighet til å erstatte det lekmannen kan bidra med (Kriminalvården, 2007 b). En lekmann kan på lang sikt forsterke det sosiale nettverket til klienten, ettersom kontakten mellom klient og lekmannsovervåker ofte fortsetter, selv om overvåkingstiden avsluttes (ibid). Gjennom at lekmannen kan befinne seg nærmere klienten i ulike tilfeller forsterkes kontrollen, blant annet kan dette medvirke til at eventuelle tilbakefall til kriminalitet blir håndtert tidligere (Kriminalvården, 2007 b). Det er ut i fra et individperspektiv jeg undersøker lekmannsovervåkerens rolle i forhold til domfelte, og innenfor soningsformen elektronisk kontroll.

3.2 Sosial kontroll

Vi er alle kontrollører og alle er kontrollert, sosial kontroll er bygget inn i sosialt liv (Christie, 1997: 96). Alle styrer hverandre ved at man uttrykker seg positivt hvis noe er bra og negativt hvis noe er dårlig, og vi er alle mottakere og avsendere (ibid). Denne kontrollen blir ikke

alltid utøvd bevisst, for avvikskontrollen skjer gjennom selve samværet (Christie, 1982, 1997). Mathiesen (1989:178) gir følgende definisjon av sosial kontroll: ”Helt generelt kan ’kontroll’ i sosial forstand defineres som bruk av sanksjoner – belønninger og avstraffelser – i den hensikt å skape stabilitet eller endring i atferd”.

I boken ”Hvor tett et samfunn” skiller Nils Christie (1982:29) mellom *primær kontroll* og *sekundær kontroll*. Med den primære kontrollen mener han alle former for belønning og straff som springer ut av og er en del av det vanlige samværet (ibid). Den primære kontrollen kommer fra mennesker som ikke er der spesielt for å kontrollere, men som finner sted gjennom handlinger som er en del av det vanlige samværet. Kontrollen kommer av seg selv, den trenger ikke være bevisst eller planlagt (Christie, 1982:29). Den sekundære kontrollen kommer til ved hjelp av tiltak som blir iverksatt utenom det vanlige samværet. Sekundærkontrollen kommer inn som et tillegg, og da oftest av personer som har atferdskontroll som yrke, for eksempel politiet (ibid). I hvilken grad kan lekmannsovervåkerne sees på som utøvere av primær eller sekundær kontroll? Under punkt 3.4 og 3.4.1 vil jeg drøfte hvilke av de to kontrollformene overvåkerne kan plasseres innenfor.

3.3 Kontaktetablering og motivasjon for oppdraget

Allmenne rekrutteringskampanjer for å øke antall lekmannsovervåkere i frivården har flere ganger blitt gjennomført i ulike distrikter i Sverige (Svensson, 1994). Erfaringene fra vervingskampanjene er generelt ikke positive, og de fleste av frivårdens frivillige overvåkere hentes i hovedsak fra klientens nettverk (ibid). Hvis den domfelte har problemer er sjansen større for at han tar kontakt med personer han kjenner fra før, og ikke en overvåker han ennå ikke kjenner (Svensson, 1994:38). Mitt materiale tyder på at det er forholdsvis nære relasjoner mellom domfelt og lekmannsovervåker. I fire av tilfellene valgte den domfelte selv lekmannsovervåker, og samtlige av disse ønsket en person som de hadde en relasjon til fra før. I tre av disse tilfellene hadde domfelt og overvåker en tett relasjon fra før. I det fjerde tilfellet var det et ”lærer - elev” forhold, der de ikke hadde noe forhold ut over dette. I det femte tilfellet fikk den domfelte oppnevnt en lekmannsovervåker av frivården. Fire av lekmannsovervåkerne tok oppdraget fordi de ble spurt av noen de kjente fra tidligere. De ønsket ofte å gjøre en tjeneste for en venn eller andre de hadde et forholdsvis nært forhold til. Bortsett fra i ett av disse tilfellene befant klientene seg innenfor deres sosiale nettverk fra før.

Den femte overvåkeren fikk en forespørsel fra frivården om han ønsket å ta et oppdrag, i dette tilfellet var klienten ukjent for overvåkeren.

To av overvåkerne forteller slik om kontaktetableringen:

”Det var en kompis av meg som hadde gjort noe og ble dømt til overvåkning. Så han spurte meg om jeg ikke kunne bli overvåkeren hans, vi hadde bra kontakt og sånn. Jeg visste ikke hvordan det fungerte men jeg ble med til frivården. Og vi søkte og jeg fikk gå kurs og... Så jeg ble hans overvåker og siden har det bare ballet på seg. Så det var for en venns skyld den første gangen” (Overvåker 1).

Overvåker 3 sier:

”Grunnen til at jeg tok det (overvåkningen, min anm), han jobber jo her, X som han heter. Vi har jo støttet han hele tiden herfra. Jeg føler vel at han har blitt feilbehandlet og sånne saker så at.. Det var naturlig for meg når han spurte meg om jeg ville være overvåker og ta det. For jeg kjenner X siden tidligere også, så det var helt naturlig synes jeg”.

Begge disse overvåkerne tok oppdraget fordi de ble spurt av noen de hadde en relasjon til fra tidligere, og dette er hovedgrunnen til at de fleste overvåkerne i mitt materiale tok oppdraget. Jeg spurte også lekmannsovervåkerne om andre motivasjonsfaktorer for å bli overvåker. En av lekmannsovervåkerne var motivert for oppdraget fordi han fikk mulighet til å støtte og hjelpe ungdommer som hadde begått feil og kommet skjevt ut i livet. Denne overvåkeren var opptatt av å være medmenneske og hjelpe andre. Han jobbet med ungdommer til vanlig og var derfor ekstra opptatt av å hjelpe denne gruppen. En annen overvåker likte å jobbe med problemløsning og omgås forskjellige typer mennesker. En tredje lekmannsovervåker ble motivert for oppdraget fordi han fikk kombinere sitt ordinære yrke, samtaleterapi, med overvåkerrollen. Denne lekmannen var i startfasen av overvåkningen på intervjuetidspunktet, og andre motivasjonsfaktorer kan ha kommet til underveis i oppdraget. Andre grunner som ble nevnt var at man får en tilfredsstillelse av å hjelpe andre mennesker. I dette tilfellet har overvåkeren bakgrunn fra et yrke hvor det å hjelpe mennesker og redde liv forekommer daglig. På grunn av den yrkesmessige bakgrunnen mener han det er naturlig for han å ta slike oppdrag. Han forteller slik om motivasjonen for oppdraget:

”Det ligger kanskje i min natur også siden jeg har denne jobben, å hjelpe folk. Man får en slags tilfredsstillelse når man kan ser at man kan hjelpe noen, at de er fornøyde og det går bra. Ja, det er nok i min natur å kanskje ha sånne oppdrag”
(Overvåker 3).

Kristiansens hovedfagsavhandling ”Givende fritid” (1999) retter fokus mot frivillige ubetalte hjelpere på et behandlingshjem for rusmisbrukere på Mallorca. Flere av hennes informanter oppgir grunner som gagnar dem selv for å være tilknyttet institusjonen og jobbe som frivillig. Grunner som blir nevnt er at det er en tilfredsstillelse av egne behov, at de får realisert seg selv, og utviklet seg på det personlige plan. Kristiansen (1999) diskuterer dette grundig og konkluderer ikke med at de frivilliges drivkraft utelukkende er egoistisk, selv om en del av dataene peker i den retningen. Hun mener det er mulig at de frivillige handler ut i fra et ønske om at de vil være nyttig for andre, samtidig som de tilfredstiller egne behov. I Svenssons (1994) rapport om lekmannsovervåkere i frivården ble overvåkerne spurt om hva som var det beste med å være overvåker. Gjennomgående svarte de at det å få hjelpe, gi kjærlighet til et medmenneske, og få mulighet til å treffe mennesker som lever annerledes enn de selv var det beste med oppdraget. Et annet var å kjenne at man gjorde nytte. Noen mente at det gav dem et annet aspekt på sin egen tilværelse, fordi de fikk kunnskap om hvordan livet kan utarte seg, gjennom kontakten med de kriminelle. Det å få treffe mennesker og se at det fins noe godt i alle ble også nevnt.

Både i Kristiansens (1999) og Svenssons (1994) studie oppgir informantene at de ønsker å hjelpe andre, samtidig som de får dekket personlige behov. Noen av overvåkerne jeg intervjuet nevner også slike grunner, men i hovedsak er motivene for oppdraget knyttet opp mot det yrket de har. Flere har en utdanning og et yrke som ikke ligger langt fra oppdraget som overvåker, det er derfor nærliggende å tenke at noen av lekmannsovervåkerne ser likhetstrekk mellom yrket sitt og overvåkerrollen. I tillegg til at de ønsker å hjelpe andre, kan det tenkes at de er motivert for oppdraget fordi de ser det som en utvidelse av sin egen yrkesrolle. Lekmannsovervåkerne og yrket er en diskusjon jeg kommer tilbake til og drøfter senere i avhandlingen, under punkt 4.4.

I det følgende vil jeg diskutere hvilken av de to kontrollformene overvåkerne kan plasseres innenfor. I hvilken grad kan lekmannsovervåkerne sies å være utøvere av primær og sekundær kontroll?

3.4 Uformelle relasjoner

Som tidligere nevnt er lekmannsovervåkeren en del av kriminalvården fordi de skal være med på å gi soningen et mer humant og medmenneskelig innhold. Frivården er lekmannsovervåkerens oppdragsgiver og lekmannsordningen er et tiltak som er iverksatt utenom det vanlige samværet til de domfelte. Med dette utgangspunktet kan lekmannsovervåkerne sees på som sekundærkontroll. På den annen side viser både mitt og Svenssons (1994) materiale at flere lekmannsovervåkere har kommet på bane som overvåker nettopp fordi de tilhører den domfeltes nettverk. Uten den allerede eksisterende relasjonen er sannsynligheten mindre for at den domfelte hadde fått denne personen som overvåker. Gjennom forholdet som allerede er til stede, ofte et vennsforhold eller annet bekjentskap, går disse mer i retning av primærrelasjoner enn sekundærrelasjoner. På grunnlag av at overvåkerne i høy grad tilhører den domfeltes nettverk kan de sees på som primærgruppen, og utøvere av primærkontroll. Et hovedfunn er at lekmannsovervåkerne i hovedsak har en tett relasjon til de domfelte fra før, og de domfelte har ofte selv valgt sin overvåker. Som en motsetning til primærgruppen, kan frivårdsinspektørene sees på som sekundærgruppen, og utøvere av den sekundære kontrollen. Hvor skal man plassere overvåkere som ikke er rekruttert fra den domfeltes nettverk?

3.4.1 Formell og uformell kontroll

I artikkelen ”sosial kontroll” problematiserer Christie (1997:93) den idealtypiske inndelingen i primær og sekundær kontroll ved hjelp av begrepene *formell* og *uformell kontroll*. Han mener at primærkontroll ikke alltid er uformell, heller ikke at sekundærkontroll i alle sammenhenger er formell. I rendyrket form er eksempler på formell kontroll dommere innenfor rettsapparatet som idømmer straff, mens den uformelle kontrollen kan finne sted under familiemiddagen (Christie, 1997). Disse kan også oppstå i blandet form, og primærkontroll trenger ikke bestandig å være uformell, samtidig som sekundærkontroll ikke utelukkende er formell (ibid). Christie (1997) bruker arvesammenkomst som et eksempel på en primær - formell situasjon. Et eksempel på et sekundært – uformelt samspill kan være mellom en betjent i fengselet og en innsatt som har en samtale om tippekuponen (ibid).

Jeg har argumentert for at lekmannsovervåkerne kan sees som utøvere av primærkontroll, fordi de i de fleste tilfellene tilhører den domfeltes nettverk fra før. Som en utvidelse av det kan en presisering være å betegne relasjonene som primær – formell. Lekmannsovervåkere og

domfelte har ofte en tett relasjon, men overvåkerne har samtidig en rapporteringsplikt til frivården. Ved å fylle en kontrollrolle og være på oppdrag for frivården, vil ikke forholdet være like nært som en primær - uformell relasjon. Et eksempel på det kan være forholdet man har til familiemedlemmer som står en nær. De som ikke har et forhold til klienten fra før, vil jeg betegne som utøvere av sekundær - uformell kontroll. Sekundær fordi overvåkerne ved oppstarten av soningen var fremmede for klientene, og at de var satt inn utenom det vanlige samværet til domfelte. Overvåkerne var ikke tilhørere av den domfeltes nettverk, og ble satt inn for å fylle en rolle med støtte og kontroll. Det er ikke en naturlig utøvelse av kontroll overfor den domfelte, da de ikke hadde utøvd den om de ikke hadde blitt satt til det.

På samme tid får overvåkeren ta del i den domfeltes liv på en annen måte enn frivårdsinspektøren. Overvåkeren og klienten tilbringer mer tid sammen og blir derfor i større grad bedre kjent med hverandre. Relasjonen mellom domfelt og overvåker bærer ikke preg av den distansen som er mellom frivårdsinspektør og klient, derfor den uformelle kontrollen. I forhold til frivårdsinspektørene som er i et ansettelsesforhold, er dette noe overvåkerne gjør på frivillig basis. Johansen (2000: 80) bruker betegnelsen ”sosial kontroll på mellomdistanse” når avstanden mellom kontrollør og den som blir kontrollert ikke er like stor som ved sekundærkontroll, men ikke like liten som i primærgruppen. Det kan tenkes at denne betegnelsen er mer dekkende i de tilfellene hvor overvåker og domfelt ikke kjente hverandre fra før, som jeg har valgt å betegne som sekundær - uformell kontroll.

Som jeg har vist ovenfor er det ulike grader av nærhet i relasjonene mellom domfelt og overvåker i mitt materiale. Selv om det er innslag av både primær og sekundær kontroll, velger jeg likevel å se på forholdene mellom dem som generelt uformelle. Grunnen til det er at de domfelte selv ikke betegner overvåkerne sine som kontrollører, men at de primært ser på overvåkeren sin som samtalepartner og støttespiller. Dette kommer jeg nærmere inn på under neste punkt. Jeg vil videre drøfte hva de generelt uformelle relasjonene kan tilføre forholdet mellom lekmannsovervåker og klient. I hvilken grad spiller den uformelle kontrollen en rolle overfor de domfelte, og hva kan dette bety for forholdet mellom dem?

3.5 Klientenes relasjon til lekmannsovervåkerne

Tillit kan defineres som tiltro til en person eller et systems pålitelighet, med hensyn til et bestemt sett av resultater eller begivenheter (Giddens, 1997). Tillit er ikke det samme som å

tro på en persons eller et systems pålitelighet, tillit er det som springer ut av denne troen. Tillit er forbindelsen mellom tro og tiltro (ibid). Giddens (1997) skiller mellom *ansiktsforankrede forpliktelser* og *ansiktsløse forpliktelser*. Den første viser til tillitsrelasjoner som er etablert i situasjoner med samvær, og som uttrykkes i sosiale situasjoner (ibid). Ansiktstløse forpliktelser knytter seg til tro på ekspertsystemer, eller abstrakte systemer. Giddens (1997) skiller også mellom to former for troverdighet. Den ene er den som er etablert mellom mennesker som kjenner hverandre godt, og som gjennom langvarig bekjentskap har bekreftet de egenskapene som gjør dem pålitelige for hverandre. Tillit til personer bygger på gjensidighet og nærhet. Den andre formen for troverdighet er tillit til abstrakte systemer, og en slik form for tillit gir sikkerhet for hverdagens pålitelighet (Giddens, 1997). Det er den første formen for troverdighet, de personlige relasjonene og de ansiktsforankrede forpliktelsene, jeg vil diskutere videre i kapitlet, knyttet opp mot forholdet mellom domfelte og lekmannsovervåkere.

I utgangspunktet hadde de domfelte i liten grad et ønske om en lekmannsovervåker under soningstiden, og de færreste visste hva det innebar å ha oppnevnt en overvåker. Likevel er de domfelte fornøyd med å ha en overvåker mens de soner. En av de domfelte forteller slik om kontaktetableringen med overvåkeren: *"Det var jeg som spurte, eller jeg pratet med X (frivårdsinspektøren, min anm) om at jeg ville ha han X da, (navnet på lekmannsovervåkeren, min anm) så fikk jeg han"* (Domfelt 5).

Denne personen ble dømt til overvåkning i 2003, og hadde samme lekmannsovervåker da, som han hadde på intervju tidspunktet. Når han senere ble dømt til fengselsstraff for et annet forhold, ønsket han samme person som lekmannsovervåker mens han sonet under IÖV – utslusing, som han hadde den første gangen.

Domfelt 3 forteller slik om kontaktetableringen:

"Det har jo vært en overvåker, en ordentlig overvåker, (frivårdsinspektør, min anm) som har spurt om ikke jeg kunne finne en, for han syns det er unødvendig å treffe meg da, så ofte. 'Det er bare unødvendig at jeg sitter og maser med deg, det er det jo egentlig ikke behov for, sa han, når det gjelder deg'. Det er fra individ til individ forstår jeg. ... Og da spurte jeg min sjef og han sa 'ja visst'.

Informanten bruker betegnelsen ”ordentlig overvåker” når han snakker om frivårdsinspektøren. Ut i fra sitatet kan det tolkes som at han ikke ser på lekmannsovervåkeren som en overvåker i den forstand, men at han trekker et skille mellom ”ordentlige” overvåkere (frivårdsinspektører) og lekmannsovervåkere. Sitatet kan også tolkes som at frivårdsinspektøren mener at klienten i utgangspunktet ikke har behov for overvåkning, men at en lekmannsovervåker likevel blir satt inn som en formalitet, eller som støttespiller mer enn en kontrollør.

Tillit dreier seg om å stole på hendelser som ennå ikke har skjedd, og man må stole på forhold som man aldri kan ha direkte kjennskap til innholdet i (Sørhaug, 1996:22). Tillitsforhold består i gjensidige forventninger til noe som ikke er realisert, og som derfor bare eksisterer i kraft av forventningene (ibid:23). Betydningen av å ha en lekmannsovervåker de kjente fra før, var for mange domfelte et viktig utgangspunkt. Det var ofte mye lettere å forholde seg til noen de kjente fra før, og til noen som også kjente dem fra tidligere. I følge Gambetta mener vi implisitt, når vi sier at vi har tillit til noen, at sannsynligheten for at vedkommende vil utføre en handling som er fordelaktig for oss, eller i det minste ikke skadelig for oss, er stor nok til å vurdere å inngå et samarbeid med denne personen (I Johansen, 2000).

En informant syntes for eksempel det var godt å ha en lekmannsovervåker han kjente fra tidligere, og som han stolte på. Han har tillit til lekmannsovervåkeren fordi han står i en tett relasjon med vedkommende fra før. Han synes det er positivt at overvåkeren vet hvorfor han soner, og at han slipper å fortelle det til ukjente mennesker:

”Hadde det vært en helt annen, en som jeg ikke hadde kjent, da hadde det nok vært litt skummelt. Men som sagt, vi kjenner hverandre såpass bra så at.. Han vet jo hva som har hendt og greier og så her... Og så kommer det en helt fremmed, det tror jeg kunne blitt vanskelig. Liksom dra opp allting og så er det en man ikke stoler på ordentlig. Man vet jo ikke hvor man har den personen, det hadde blitt vanskelig. Det må være noen man stoler på” (Domfelt 3).

I et annet tilfelle hvor nære relasjoner mellom domfelt og lekmannsovervåker ikke lå til grunn for opprettelsen av forholdet, blir også tilliten nevnt som et viktig moment for en videre utvikling av forholdet. I forholdet mellom lekmannsovervåker og domfelt som ikke hadde en nær relasjon fra før, trengte man ofte litt tid for å bygge opp tillit. Å be om tillit er alltid

vanskelig fordi den ikke alltid finnes, og derfor ikke kan gis (Sørhaug, 1996:23). Det kan være vanskelig å stole på, og opparbeide tillit til noen man ikke kjenner. En av de domfelte jeg intervjuet hadde en overvåker som hadde sitt yrke innenfor samtaleterapi, og som han ikke kjente fra før. Han forteller slik om tillit mellom dem:

”Vi har jo diskutert litt hvordan vi skal legge opp det her da, prata om hva vi skal vinkle inn på og litt sånn her. Men det kommer liksom mer og mer, for han også. For vi har jo lært å kjenne hverandre litt på samtale og sånn. Det kjennes bra for da har vi jo bygd opp litt tillit og begynt å kjenne hverandre, så det her kommer ikke til å bli noe problem”. (Domfelt 2).

Giddens (1997) snakker om sosiale relasjoner som inkluderer tillit, og forholdet mellom domfelte og lekmannsovervåkere kan oppfattes som slike relasjoner. Det er lettere å snakke om tillit innenfor primærrelasjonene, hvor tilliten og grunnlaget for forholdene allerede ligger til grunn. Tette forbindelser fra tidligere kan være et godt utgangspunkt for forholdet mellom domfelt og overvåker. Uansett hvilken type relasjon de hadde i utgangspunktet virker tillit som en forutsetning for at lekmannsovervåker og domfelt skal kunne ha et godt forhold til hverandre. En god relasjon bygger på et gjensidig tillitsforhold.

En domfelt hadde i forkant av intervjuet brutt med sin lekmannsovervåker. I dette tilfellet hadde den domfelte forventet å få støtte og hjelp av overvåkeren under soningstiden. Ting som spesielt ble nevnt var hjelp til praktiske ting som å søke arbeid og bolig. Vedkommende opplevde at han ikke fikk hjelp til det han hadde behov for, og han mente at lekmannsovervåkeren tok oppdraget fordi han var motivert av penger. Han opplevde i tillegg at overvåkeren hadde for mange klienter samtidig, og at han verken hadde tid eller mulighet til å imøtekomme behovene som de domfelte hadde. Dette eksempelet kan illustrere konsekvensene av manglende tillit i slike forhold.

Som tidligere nevnt er det i høy grad nære relasjoner mellom domfelt og lekmannsovervåker i mitt materiale. Grunnlaget for kontaktetableringen er ofte at frivården ønsker at klienten skal ha kontakt med en lekmannsovervåker under soningstiden, og klientene velger ofte en person de kjenner fra før.⁹ Klientene på sin side synes ofte det ikke spiller noen rolle om de har

⁹ Dette henger sammen med det jeg tidligere har nevnt, at det blir jobbet for at klientene skal ha oppnevnt en lekmannsovervåker, og ikke bare en frivårdsinspektør under soningen.

oppnevnt en lekmansovervåker eller ikke. Betydningen av dette er ikke at de mener at det ikke fungerer å ha oppnevnt en lekmann. Det er eksistensen av betegnelsen overvåker de domfelte mener ikke spiller noen rolle. Selv om de på det aktuelle tidspunktet står i en ”overvåker - domfelt” relasjon i forhold til hverandre, hadde de tilbrakt mye tid sammen og hatt god kontakt selv om vedkommende ikke var oppnevnt som overvåker. I situasjonene der overvåker og domfelt har en nær relasjon fra før, blir overvåkeren ofte bare et navn på et papir, og de opplever ingen forskjell fra den opprinnelige relasjonen. I disse forholdene blir møtene mer personlige, og det er naturlig å tilbringe tid sammen. Det kan sees på som formalisering av uformelle nettverk ved at frivården bruker personer som står den domfelte nær som overvåker. Andre ganger blir overvåkeren en formalitet, og ikke satt inn ut i fra den domfeltes ønske og behov.

Når klienten og overvåkeren er nære venner kan det også skje en rolleforveksling (Svensson, 2001:138). Relasjonen mellom dem kan pendle mellom vennskap, og det å være overvåker og klient. En av intervjupersonene sier det slik:

”(...) Vi treffes, men da er det ikke som overvåker, da er det en kompis. Som overvåker så har vi vel ikke treffest direkte. Det er bare godkjent at ’nå er jeg din overvåker og så her’. Vi trenger ikke gjøre det vanskeligere enn hva det er”
(Domfelt 3).

En domfelt som har oppnevnt en samtaleterapeut som sin lekmansovervåker synes at samtalene er bra under overvåkingstiden. Bortsett fra det synes han ikke at det spiller noen vesentlig rolle for han å ha en overvåker under soningstiden:

”(...) Ikke som overvåker, det tror jeg ikke hadde gjort noen forskjell på, om jeg hadde hatt eller ikke. For det spiller ikke noen rolle. Men akkurat det med samtalene er jo bra, den delen er bra, det synes jeg. Men som overvåker, det tror jeg ikke hadde gjort noen forskjell, totalt sett, om jeg hadde hatt eller ikke hatt. (...) Man har jo regler som skal følges og det gjør jeg likevel. Og uansett om.. Så jeg tror kanskje at funksjonen som overvåker, det hadde ikke hadde gjort noen forskjell om jeg ikke hadde hatt noen. Det hadde det ikke gjort” (Domfelt 2).

En annen domfelt mener at lekmansovervåkeren har hatt stor betydning for han i soningstiden, både mens han satt i fengsel og i tiden han soner med IÖV – utslusing:

*”Får jeg problemer så ringer jeg til han, da hjelper han meg så mye han kan (...)
Han har stilt opp mye han. I den tida jeg var inne så ringte han og prata, og kom inn og hilste på. Og det er langt å reise, det er 25 mil. Så han drog ned og hilste på og tok kontakt med familien når jeg ble satt inn i fengselet. Han har vært en stor støtte, det behøves”. (Domfelt 5).*

Denne informanten hadde også forventninger om at det skulle være mer kontroll og regler når han hadde oppnevnt en lekmansovervåker under soningstiden, selv om han valgte en person han kjente fra før: *”Jeg trodde at det skulle være hardere krav, som en polititype, mer press og ordensregler. Men det var det ikke” (Domfelt 5).*

Selv om det ofte er nære relasjoner mellom domfelt og overvåker, er det også som nevnt overvåkere og domfelte som ikke stod i en nær relasjon til hverandre da forholdet ble opprettet. I disse relasjonene betegner heller ikke de domfelte vedkommende som kontrollør eller overvåker. Betegnelser som ofte blir brukt er god samtalepartner og støttespiller, kompis og venn. Det kan tolkes som at de domfelte er fornøyd med lekmansovervåkeren sin når de omtaler dem med positive betegnelser. Det kan tyde på at de opplever å få støtte og hjelp fra overvåkeren, og ikke føler at overvåkeren er der spesielt for å kontrollere.

Jeg skal i neste avsnitt drøfte hvilken relasjon lekmansovervåkerne har til klientene, og hvilken betydning det kan ha for forholdet mellom dem.

3.6 Lekmansovervåkerens relasjon til klientene

I tre av tilfellene i mitt materiale ser ikke lekmansovervåkerne på seg selv som overvåker, fordi de hadde en tett relasjon med klienten før vedkommende fikk status som overvåker. De omtaler seg selv som venn og kamerat med klienten, og hadde også vært mye sammen uavhengig av om vedkommende var lekmansovervåker. Det kan antas at lekmennene definerer rollene sine ut fra hvilke posisjoner de er i. En overvåker sier det slik:

”(...) jeg føler det som et vennskap, kompis, arbeidskamerat. Jeg føler ikke at det står overvåker på meg. Jeg føler at jeg kan gjøre nytte, og at X kan støtte seg til meg. Han vet også at jeg fins der om han har behov, som kompis og kamerat”(Overvåker 3).

I dette tilfellet kan det også skje en rolleforveksling mellom overvåker og domfelt. På fritiden kan de være venner og kolleger, mens de på frivårdens kontor sammen med frivårdsinspektøren kan tre inn i rollen som overvåker og klient (Svensson, 2001:138). Klientbegrepet kan også problematiseres innenfor denne sammenhengen. Begrepet kan gi andre assosiasjoner i relasjonen mellom lekmann og domfelt enn hva som er meningen. Siden overvåkeren ikke ser på seg selv som overvåker, men kamerat og kollega med klienten, har den domfelte ut i fra hans syn ikke trådt inn i rollen som klient.

3.6.1 Påvirkning og endringer

Overvåkerne fikk spørsmål om de opplevde endringer hos klientene, og om de syntes at de klarte å påvirke dem i positiv retning. Hensikten er ikke å måle effekt og resultater, men det er interessant i forhold til hvilken betydning de uformelle relasjonene kan ha på forholdet mellom dem. Overvåkerne hadde sjelden konkrete hendelser å peke på, og det var ingen store forandringer hos klientene de selv syntes de kunne ta æren for. Samtidig ble det lagt vekt på at det var positivt at de kjente klienten fra før, fordi de domfelte hadde lettere for å åpne seg for noen de kjente. Overvåkerne trodde at de gjennom samtaler med klientene til en viss grad kunne påvirke dem, fordi de på forhånd visste om vanskelige ting som klientene slet med. På bakgrunn av dette var det lettere å ha åpne og ærlige samtaler som bidro til at det var enklere å hjelpe dem. Ved at klienten var ærlig var det lettere å anvende denne informasjonen sammen med vedkommende, for eksempel til å oppmuntre dem, eller komme med forslag om hva man kunne gjøre i ulike sammenhenger. På en slik måte kan endringer og påvirkning hos klientene være lettere å oppnå på grunn av de nære forholdene mellom dem. Dette kan være med på å forsterke betydningen av de uformelle relasjonene mellom domfelt og overvåker.

En overvåker mente også at han kunne være med på å påvirke de domfelte i riktig retning fordi han selv hadde vært i samme situasjon som dem han var overvåker for. Han hadde selv sittet i fengsel og vært alkohol - og rusmisbruker. Ved å se på hans liv kunne de bli oppmuntret til å se at det var mulig å starte et vanlig sosialt liv med familie, jobb og hus, og

bryte ut av kriminell virksomhet og rusmisbruk. Den samme overvåkeren forteller videre slik om endring og påvirkning:

”Jeg har sett mange mennesker i 20 - årene som jeg vet skulle ligget døde og begravet for mange år siden, men som nå er fullt aktive som mennesker. Det er ikke på grunn av meg, men jeg har vært en del av det. Jeg kan ikke klappe meg på brystet og si at han er blitt sånn på grunn av meg, men jeg har i alle fall gjort min lille bit. Og det synes jeg føles kjempebra” (Overvåker 2).

En annen overvåker fortalte at klienten hans hadde mye tanker om hevn etter løslatelsen, og at han i en periode derfor satte samtalene i fokus når de tilbrakte tid sammen. Han tror det har vært nyttig at klienten har fått hans syn og ideer på hva han kan gjøre for å få bort disse tankene. Han tror at samtalene de har hatt til en viss grad kan ha hjulpet den domfelte med dette:

”(…) Når han kom ut (fra fengselet, min anm) så hadde han vel litt tanker om å hevnes, (på personer han mente hadde fått han uskyldig i fengsel, min anm) det forsøkte jeg å prate bort. 'Forsøk og tenk på deg, tenk på ditt liv at du skal bygge deg opp igjen. Fikse det til deg for deg med jobb og familie og slipp det her. Nå har du avtjent din straff, nå skal du starte på nytt og da skal du ikke hevnes'. Senere har det ikke vært noe mer prat om det. Så jeg får håpe at han har tatt til seg noe av det. Og det er jo flere som har sagt til han også så. Det er kanskje den spontane følelsen han har når han kommer ut, 'de jævlene, nå skal de få', det er mye mulig at det er sånn.” (Overvåker 3).

Kunnskapen som produseres i relasjonen mellom aktørene skaper grunnlag for et godt samarbeid og løsninger på problemer som oppstår (Svensson, 2001:204). Den nære personlige relasjonen er en forutsetning for en positiv endring hos klienten. Det er i den personlige nærheten og kontakten som påvirkning blir mulig (Svensson, 2001). Ut i fra påvirkning og endringer kan de uformelle relasjonene sees på som positive. På den annen side kan det tenkes at det kan være vanskelig å sette grenser for noen man har en tett relasjon til. Kan grensesettingen i forhold til overvåkningsrelasjonen bli vanskeligere når aktørene er nære venner? Før jeg diskuterer dette i neste kapittel, skal jeg drøfte begrepet makt i forhold til lekmannsovervåkernes rolle.

3.7 Makt

Lekmannsovervåkerne er tildelt *makt* i posisjonen, og de har en rapporteringsmyndighet til frivården om hvordan det går med klienten under soningen. Makt er et komplekst begrep, og maktformer og maktutøvelse endres over tid. Det er ikke en enkel og entydig definisjon på makt, og det fins flere måter å definere begrepet på. En måte å forstå makt på er menneskers sjanse til å få gjennom sin egen vilje, selv om andre deltakere i samfunnet skulle gjøre motstand (Weber, 2000:53). En annen måte å gripe fatt i begrepet på er å tenke utover de konkrete (makt) handlinger som kan foregå mellom personer eller grupper. Foucault (2001) mener det er viktig å ikke konkretisere og lokalisere makten for mye. Man må være bevisst på at makten kan være skjult og spredt og at den finnes overalt, innenfor alle situasjoner og relasjoner i samfunnet (Foucault, 2001).

3.7.1 Individuell bruk av den tildelte makten

På den ene siden kan det sies at overvåkerne utøver makt dersom de benytter seg av den rapporteringsplikten de er tildelt i oppdraget, og meddeler negative hendelser om klienten til frivården. Er hendelsen av alvorlig karakter kan den ytterste konsekvens av lekmannsovervåkernes maktutøvelse bli fengselsstraff. Alle lekmannsovervåkerne jeg intervjuet var bevisst på hva som var forventet av dem overfor frivården. Mye er opp til den enkelte overvåkeren om hvor mye de vil rapportere, og hva de velger å se mellom fingrene med og unnlate å rapportere. Det er rom for individuell variasjon, og lekmannsovervåkerne jobber ulikt ut i fra hvilke relasjoner de har til klientene og hvilke erfaringer de har. På en slik måte er det forskjellig hvor mye overvåkerne anvender den makten de er tildelt, hvis man ser på rapportering som en slik maktutøvelse.

Overvåkerne syntes det enkelte ganger kunne være vanskelig å vite hvor grensene skulle settes. Hvor alvorlig skal et lovbrudd være før man kontakter frivården? De syntes det var viktig å se mellom fingrene på hva de trengte å rapportere, hver enkelt sak måtte vurderes opp mot eventuelle konsekvenser en rapportering kunne få. En lekmannsovervåker forteller slik om tankene han har rundt dette temaet:

”(...) Det er vanskelig også i forkant og finne på mange saker som X eventuelt kan gjøre. Å sette grensen der et sted, det er vanskelig. Om det nå hender at han gjør noe dumt, da må man jo sette seg å vurdere det her. Er det noe å bry seg om,

hender det igjen og hva var anledningen når det hendte. Synes man at det var å gå for langt så får man ringe da. At man har en bra grunn først, og en bra forklaring X om hva som hendte. Så jeg tar det den dagen det kommer” (Overvåker 3).

Den som har gjort noe galt skal lide, men i nære forhold er ikke dette en så naturlig løsning (Christie, 1997:98). I holdningen til bruk av makt, er det ofte en forestilling om at makt er et onde, og at det er noe som går ut over noen (Seip, 1978:25). Makt kan også være et middel til det gode. Makt kan ikke bare pålegge tvang, det kan også legge til rette for nye fremgangsmåter (ibid). I lekmannsovervåkerens maktposisjon kan det derfor på den annen side diskuteres om makt i slike tilfeller er positivt. Den makten som lekmannsovervåkerne er tildelt i rollen, kan bidra til atferdsendring hos klienten, ved at vedkommende er bevisst på at rapportering kan forekomme. I forholdet mellom overvåker og domfelt er det snakk om to medmennesker, der den ene har klart seg bedre i samfunnet enn den andre (Svensson, 1994:29). I dette tilfellet har overvåkeren makt, og det er opp til den enkelte hvor mye de vil bruke denne makten. Samtidig er det en makt som i liten grad er synlig i samspillet mellom dem. Relasjonen mellom aktørene er ofte nær, og det viktigste for overvåkeren blir å hjelpe og støtte klienten. Det er fokus på å få den domfelte til å klare seg i samfunnet på best mulig måte, og lekmannsovervåkeren opptre i stor grad innenfor hjelper - rollen. Overvåkerne kan gjøre det lettere for klientene å gjennomføre soningstiden på en tilfredstillende måte, ved å stille krav til klientene som er mulig å oppfylle (Svensson, 2001:200). På en slik måte kan overvåkerne bidra og hjelpe klientene til å organisere livet sitt på en positiv måte.

Jeg har i dette kapitlet drøftet relasjonen mellom lekmannsovervåkere og domfelte. Jeg har argumentert for at det er innslag av både primær og sekundær kontroll, men at tilknytningene mellom dem generelt er uformelle. Jeg har vist at tillit er en viktig forutsetning for at klientene skal kunne ha et godt forhold til lekmannsovervåkeren. Jeg har også diskutert at de uformelle relasjonene kan bidra til at endring og påvirkning er lettere å oppnå hos klientene. I neste kapittel skal jeg drøfte hvilke oppgaver overvåkerne har overfor klientene sine, og hvordan de forholder seg til grensesetting og lojalitetskonflikter. Jeg skal også diskutere forholdet mellom støtte og kontroll, og den eventuelle betydningen yrket til overvåkerne kan ha i forhold til rollen som lekmannsovervåkere.

4. ROLLER

4.1 Lekmannsovervåkerens oppgaver overfor klientene

Når jeg spurte overvåkerne om hva som var deres oppgaver i rollen som lekmannsovervåker ble det trukket frem flere ting. To av overvåkerne legger vekt på at samtalene er viktige mellom dem, de prøver å få klientene til å tenke fremover om hva de skal gjøre med livet sitt. De syntes også at det var viktig å prøve å hjelpe til med å skaffe jobb til de domfelte, og bidra med kunnskap om praktiske ting, for eksempel der offentlige instanser var involvert. En tredje overvåker syntes det var viktig å være en støttespiller slik at klientene kunne komme tilbake til hverdagslige rutiner på en bra måte etter et fengselsopphold. Å ha litt kontroll på klienten så han ikke falt tilbake til kriminalitet eller brøt soningsvilkårene var også viktig. En måte å gjøre dette på var å ha kontakt med arbeidsgiver der klienten jobbet, for å høre hvordan de oppfattet klienten.

Den fjerde lekmannsovervåkeren var bevisst på å få klienten til å forstå at man måtte passe tider og følge regler under soningstiden. I likhet med den tredje overvåkeren utførte hun også en del kontroll rundt dette ved å ha kontakt med de som klienten jobbet for under soningstiden. Noe av det viktigste var at klienten var best mulig rustet til å klare seg på egenhånd når soningstiden med IÖV – utslusing var over. Av den grunn var blant annet boligsøking en prioritert oppgave. I det femte tilfellet var overvåkeren samtaleterapeut, og hadde fått oppdraget nettopp fordi samtaler med terapeut skulle være en del av innholdet i soningen for den domfelte. I tillegg til å gjøre litt sosiale aktiviteter sammen med domfelte på fritiden, så overvåkeren på det som viktig å støtte klienten i å skaffe fast bolig, og hjelpe til å kontakte offentlige instanser, som for eksempel arbeidsformidling.

Oppsummerende jobbet lekmannsovervåkerne med klientene hovedsaklig innenfor to felt, sosialt og praktisk. På den ene siden var overvåkerne innrettet på å ha samtaler med klientene. Å støtte og veilede klientene og vise at de fantes der som en trygghet og støttespiller, ble sett på som viktig for lekmannsovervåkerne i deres oppdrag. På den annen side ønsket de å hjelpe klientene med å skaffe stabile arbeids - og boforhold, og være til hjelp om klienten trengte støtte i kontakten med offentlige instanser.

Kun en domfelt jeg intervjuet hadde en klar formening om hva han ønsket av overvåkeren sin. Ting som ble nevnt var hjelp til praktiske ting, og få hjelp og støtte i hverdagen. De andre

domfelte hadde, som tidligere vist, ikke noe ønske om lekmansovervåker og heller ikke noen forventninger rundt det. Materialet mitt viser at domfelte som ikke hadde jobb og sysselsetting før soningen startet har fått hjelp til dette av familie og venner. Tre av de domfelte fikk sysselsettingen gjennom venner og bekjente, og fire av dem bodde hos venner og familie ved oppstarten av soningen. Alle boligene og sysselsettingene var midlertidige, og var ordnet slik fordi de domfelte skulle oppfylle kravene for å få sone under elektronisk kontroll.

4.1.1 Bolig og arbeid

Tre av overvåkerne lyktes med å skaffe bolig og/eller arbeid til klienten under overvåkningstiden. En klarte å skaffe leilighet til klienten sin mens han bodde midlertidig hos familie ved utslusingen. I tillegg tok han kontakt med arbeidsgiveren til klienten og bidro til at han fikk beholde stillingen sin mens han sonet fengselsdommen. Denne klienten mente at soningstiden har vært bedre med lekmansovervåker enn den hadde vært uten, fordi han har fått mye støtte og hjelp. Han forteller slik om overvåkeren sin:

”Er det noen ting jeg vil så ringer jeg til han og så hjelper han meg. Han hjalp meg nå, og fikse leilighet og sånn. Han har bra kontakter, kontaktnett. Uten han hadde jeg nok ikke fått leilighet og sånn. Om man får problem så burde man jo ha noen å prate med. Det er jo bra at han fins da, til hjelp” (Domfelt 5).

Den andre overvåkeren hadde kontakt med klienten mens han satt i fengsel, og planene om jobbsøking var derfor allerede i gang før han ble løslatt fra fengsel. Han var ennå ikke trådt inn i overvåkerrollen, men hadde et nært forhold til klienten fra før, dette var grunnlaget for at han kom tidlig inn i bildet. Han ordnet en betalt ekstrajobb til klienten på sin egen arbeidsplass der han var sjef, og klienten startet i denne jobben ved utslusingen. Klienten hadde allerede en jobb å gå til ved løslatelsen, og dette var ment som en tilleggsjobb. Den tredje overvåkeren skaffet bolig til klienten sin med hjelp fra kommunen og sosialkontoret under overvåkningstiden. Denne boligen var ment som botrening i starten, og den domfelte beholdt leiligheten ved hjelp av sosialstøtte etter soningstiden.

Noen har lyktes i å hjelpe klienten med praktiske ting som bolig og arbeid, samtidig ser mange av overvåkerne og domfelte på dette som den største utfordringen. En domfelt jeg

intervjuet merket godt de lange køene på kommunens bostedssøking. Søknaden gikk gjennom frivården og de hadde vært hjelpelige med søknadene. Samtidig kan de ikke gjøre noe mer ut over dette, da det er opp til kommunen å avgjøre utfallet. Frivården tok også kontakt med arbeidsformidlingen og kommunen for klienten, også her tok ting lang tid. Klienten forteller slik om tankene rundt fremtiden, og bolig og jobb er det som opptar han mest:

”Forventningene er jo å få et bosted og jobb da. Men jeg forstår jo også at jeg ikke står som nummer en på ønskelisten. Jeg har sittet inne i åtte år og fyller femti år i år. Bare at jeg fyller femti er jo negativt i jobbsammenheng. Bare den delen. Og jeg mener, når de senere kommer ned til at jeg har sittet åtte år i fengsel så er jeg jo ikke høyest oppe på ønskelista, det forstår jeg jo. Men det er det som er forhåpningene, å få en jobb og bosted da” (Domfelt 2).

Han har også merket reglene i byråkratiet, og følte seg maktesløs etter en telefonsamtale han hadde med kommunen:

”(…) Og så hadde de en artig ide, for de ringte også da og sa; ’du vet, du kan ikke få et fast bosted om du ikke har et fast arbeid, og du kan ikke få et fast arbeid om du ikke har et fast bosted’. Hva gjør jeg da da?”.

Lekmannsovervåkeren til denne klienten deler noen av de samme bekymringene som sin klient:

”Og så tror jeg at de største vanskelighetene kanskje er å få en jobb. Det er det, jeg vet at det er det. Jeg mener, han er med i strafferegisteret og visse arbeidsgivere tar jo ikke dem, det holder jo at de har vært dømt. Arbeid, det tror jeg kommer til å bli det tøffeste. Det å gå rundt og ikke være avhengig av samfunnet, det tror jeg er den største utfordringen. Bosted tror jeg det går an å fikse. Så det er vel arbeid, som er den største praktiske utfordringen” (Overvåker 5).

For klienter som ikke hadde fast bopel og arbeid stod dette øverst på ønskelisten, og lekmannsovervåkerne prøver å hjelpe de domfelte til å legge til rette for at de senere skal klare seg selv på best mulig måte. De kan finnes der som en støtte, det betyr mye for de

domfelte. Frivården er også hjelpelige med å bistå den domfelte, både før og under soningstiden. Ut over det er det ikke alltid de kan få gjort så mye mer enn å være en støttespiller. Selv om både lekmannsovervåkere og frivården er hjelpsomme, er det til syvende og sist arbeidsformidlingen, kommunen og sosialkontoret som sitter med beslutningsmakten.

Hovedfagsavhandlingen til Ødegaardshaugen (2005) omhandler en gruppe gjengangere som er med i ”tiltak overfor gjengangere” (TOG), som representerer kriminalomsorgen. Formålet med TOG er at de skal gi dem tett oppfølging både med planlegging av løslatelsen, og de første månedene etter løslatelsen. Erfaringene fra prosjektet viste seg å være langt fra idealet om at livet etter soningen skulle være organisert før løslatelsen. I realiteten hadde ikke TOG myndighet eller midler til å gi livet etter løslatelsen fra fengsel noe mer innhold enn oppfølging i form av samtaler. I mangel på andre konkrete tilbud om hjelp, ble TOGs viktigste bidrag samtalene. TOG hadde ikke myndighet til å innvilge for eksempel økonomisk bistand, tildeling av bolig og arbeid eller utdanning. Utviklingen og fremgangen ble avhengig av det øvrige systemet, som sosialkontor og trygdekontor, og dette gjorde planleggingen og etableringen av livsinnholdet nesten umulig for den enkelte (Ødegaardshaugen, 2005). Dette viser hvordan noe som i utgangspunktet er mulig blir ugjennomførbart når man ikke har makten som rår over midlene (ibid).

Både frivården og lekmannsovervåkerne opererer innenfor en del av de samme handlingsbetingelsene som TOG, fordi beslutningsmakten ligger lenger oppe i systemet. På den annen side er det ikke hovedoppgaven til lekmannsovervåkerne å hjelpe klientene med bolig og jobb, slik som oppgavene til TOG. Eksemplene er ment som en indikasjon på hvor vanskelig det kan være for de domfelte å oppnå disse tingene, selv med mange støttespillere rundt seg.

4.2 Lojalitet og grensesetting

På grunn av at det ofte var tette relasjoner mellom domfelt og overvåker, ble overvåkerne spurt om hvordan de forholdt seg til lojalitetskonflikter og grensesetting overfor klientene. Kan det oppstå lojalitetskonflikter i forhold til klienten på grunn av den nære relasjonen, og er det annerledes å sette grenser for noen man har et forhold til fra før? En av overvåkerne

forteller at han har havnet i lojalitetskonflikt fordi han har vært overvåker for personer han hadde et nært forhold til:

”Det har vært dilemma, og jeg har havnet i lojalitetskonflikt, det har jeg gjort. Jeg har jo hatt noen av mine beste venner som jeg har vært overvåker for. Og så har de vært ute og kjørt bil i fylla og så her. Da kan det være ganske vanskelig” (Overvåker 2).

En annen lekmannsovervåker tror det er lettere å sette grenser for noen han ikke kjenner fra før, og forteller slik om tankene sine rundt dette temaet:

”Jeg tror det er vanskeligere når man har kjent personen lenge, sånn som jeg har gjort med X, enn å sette grensene på en helt ukjent person. Det hadde vært lettere tror jeg, for da har man kanskje ikke så mye følelser og sånne saker. Det er kanskje lettere å si; ’nei, sånn gjør vi ikke, nå ringer vi’ enn med X da. Så det er vanskeligere, det tror jeg” (Overvåker 3).

Noen av overvåkerne i mitt materiale har vært i dilemma fordi den domfelte har gjort ulovlige ting under soningen. Det blir lagt vekt på at det er en vanskelig situasjon å komme i, spesielt hvis de har en nær relasjon med klienten. Hos flere av overvåkerne er løsningen på slike problemer å snakke åpent med klienten om at slike hendelser kan oppstå, og diskutere hvor grensene går for rapportering. Det kan tenkes at lojalitetskonflikter kan være ulempen med primærrelasjoner i slike oppdrag. På den annen side er de fleste av lekmannsovervåkerne jeg intervjuet klar over at lojalitetskonflikter finnes og kan oppstå. Generelt var de bevisst på slike farer, og hadde tenkt gjennom det før oppdraget startet. De oppfatter det ikke som et problem i oppdraget som lekmannsovervåker, fordi de har en åpen dialog med klienten rundt denne problematikken.

4.2.1 Profesjonalitet og vennskap

I andre tilfeller er det overvåkere som ser på forholdet til sine klienter som både profesjonelt og vennskapelig. Den profesjonelle delen ble ofte omtalt når det var snakk om grensesetting og distanse i forhold til klienten. I disse tilfellene, hvor forholdet ikke utelukkende er basert på en tidligere nær relasjon, er det viktig for overvåkerne å ta vare på sitt eget privatliv. Dette

ble gjort i form av å sette grenser for hvor ofte og i hvilke sammenhenger de skulle ha kontakt med klienten. Grenser som ble nevnt var å drikke alkohol sammen, og at klientene ikke kunne ringe dem når som helst. Svensson (2001) viser også i sin studie at overvåkerne ikke ønsket å møte klientene sine i alle sammenhenger, og at å holde rollen som overvåker atskilt fra andre private roller var viktig for mange. De som ikke hadde behov for å markere denne grensen var overvåkere som hadde en personlig relasjon til klienten fra før (Svensson, 2001). De fleste av overvåkere i mitt materiale som hadde en tett relasjon med klienten fra før, hadde heller ikke behov for å markere grenser. Det var en i mitt materiale som hadde behov for å markere en grense til klientene, samtidig som han fortalte at han kjente de fleste klientene fra før. Selv om forholdene til de domfelte var basert på tidligere relasjoner kan det være ulik grad av nærhet, det kan være med på å styre i hvilken grad man har behov for å markere grenser eller ikke. Det kan også være fordi denne overvåkeren var den som hadde flest klienter, og at han hadde et ønske om å ikke være tilgjengelig til enhver tid.

To av overvåkerne som syntes det var viktig å markere en grense overfor klientene formulerte seg slik:

”(...) den eneste skarpe grensen jeg drar er når jeg har fri i helgene og sånn. Jeg har sagt at er det noen ting akutt, og da skal det være akutt, da får de ringe min mobil som jeg aldri har på i helgene. Men de kan snakke inn på mobilsvaer, jeg hører på dem med jevne mellomrom. Og da får jeg ta et valg da, det kommer an på hva det er. Om jeg skal ta kontakt eller om det kan vente til mandag. Det med distansen er jo viktig for min del og det har jeg også i jobben” (Overvåker 1).

Overvåker 2 sier det slik:

”De kan alltid ringe til meg, til og med på kveldstid, men de må ville noe. De kan ikke ringe meg og si; ’jeg føler meg så ensom, kan du ikke komme hit og prate en stund og ta en kopp kaffe’. Det gjør jeg ikke, jeg har jo et privatliv. Men er det noen som sitter og sier at; ’jeg sitter her med en pistol og er ferdig til å ta livet av meg’, da kommer jeg. Men jeg kommer ikke fordi at man er selskapsyk, det får de ordne på dagen”.

I Svenssons studie (2001:140) av frivårdens aktører viser det seg at det sosiale arbeidet som utføres innenfor frivården i stor grad utføres av lekmenn, og at relasjonene i stor grad bærer preg av vennskap. Å komme klientene nær er det første og viktigste målet for overvåkerne (ibid). Å komme nær dem, er i betydningen å lære dem å kjenne godt, slik at de kan få troverdighet og tillit slik at klienten tør å åpne seg og prate (ibid). Som tidligere nevnt markerer overvåkerne i mer distanserte relasjoner et behov for å sette grenser om når og hvor ofte de skal tilbringe tid sammen med klienten. Selv om de står i et mer distansert forhold til klienten enn de som har en nærmere relasjon, blir det betegnet som en blanding av et vennskskapsforhold og et profesjonelt forhold. Det blir lagt vekt på at det er en balansegang mellom dem.

4.2.2 Lekmannsovervåkerne står nærmere klient enn frivård

Den følelsen av nærhet som en lekmannsovervåker kan bidra med overfor klienten gjennom å fremstå som person, skaper en oppfatning av likhet som kan være med på å minske maktforholdet og dermed virke positivt (Svensson, 2001:215). Det forutsetter at lekmannen opptrer som frivårdens forlengede arm. Når overvåkeren i stedet står klienten nærmest, kan han bli klientens verktøy for motstand mot frivården (ibid). Gjennom sin rolle i mellomposisjon mellom de to aktørene, kan overvåkeren opptre enten mot makten eller motstanden (ibid). Hvordan slår dette ut i mitt materiale?

Flere av lekmannsovervåkerne sier at de føler at de står nærmere klienten enn frivården, det er klienten de skal støtte og samarbeide med. Det blir også lagt vekt på at det er naturlig å stå klienten nærmest fordi de har en nær relasjon fra før. Det kan tenkes at lekmannsovervåkerens oppgaver som støttespiller overfor klienten blir motivert av det nære forholdet mange i mitt utvalg har. Overvåkere som ser på forholdet til klienten som både profesjonelt og vennskapelig sier også at de står på klientens side. Andre har ikke tenkt på det, og føler seg ganske fri i situasjonen.

Kan slike relasjoner til klientene være med på å danne en motstand til frivården fra klientens side? Samtidig som lekmannsovervåkerne i mitt utvalg føler at de står nærmere klienten enn frivården, er de tydelige på at rollen som lekmannsovervåker inneholder et oppdrag for frivården. De har oppgaver overfor dem som frivården krever, disse oppgavene er viktige å gjennomføre også for å hjelpe klienten. På samme tid som lekmannsovervåkerne har et

oppdrag fra frivården, er den viktigste oppgaven deres å hjelpe og støtte klienten. Kanskje hadde maktforholdet virket større, og rollen som lekmann mistet noe av sin kraft hvis overvåkerne hadde identifisert seg med frivården. De kan opptre som frivårdens forlengede arm og gjennomføre pålagte oppgaver, og samtidig oppfatte seg selv på klientens side. Det kan tenkes at kontrolloppgaven og makten hadde kommet tydeligere frem overfor klientene, hvis overvåkerne hadde sett på seg selv som på frivårdens side.

4.3 Støtte og kontroll

”Egentlig så er det ikke noe bra ord, kontroll. Det er kanskje heller det at en støtter, er medmenneske og hjelper til å sette grenser. Det høres gjerne litt bedre ut” (Overvåker 2).

”(...) Kontroll er så ladet ord på et vis, det er det” (Overvåker 5).

Under intervjurunden min var dette noen av svarene jeg fikk når jeg stilte spørsmål til overvåkerne som omhandlet kontroll. Det kommer tydelig frem i sitatene at kontroll er et ord disse overvåkerne ikke liker å bruke. Jeg fikk noen ganger spørsmål om hva jeg la i betydningen av ordet, og flere poengterte at kontroll var et sterkt ladet ord, og at det ikke var et bra ord. Lekmannsovervåkerne følte i høy grad at de ikke utøvde noen spesiell kontroll overfor klientene. Det som gikk igjen når jeg intervjuet overvåkerne om dette temaet, var at rollen som overvåker mest bestod i å støtte klienten. Samtidig var det en viss kontroll i oppdraget som overvåker, fordi man skulle rapportere til frivården om hvordan det gikk med klienten. Det var også en grad av kontroll når man skulle se til at klienten møtte til avtaler og møter de hadde planlagt. En overvåker sier det slik:

”(...) det er vel også en form for kontroll når man ser til at de kommer hver uke, for jeg skal jo ha noe å rapportere også, til frivården. Det går vel på en form for kontroll i og for seg, men jeg føler det ikke sånn” (Overvåker 1).

En annen overvåker mente at det var en viss kontroll i oppdraget, men at det mest bestod i å støtte klienten:

”Om jeg sier 75 % støtte og 25 % kontroll. Og så antar jeg at i støtten så finnes det jo en viss kontroll. Man observerer om han holder seg à jour med å treffes på arbeidsplassen, så ser man hvordan nettverket fungerer. Og så blir det en slags kontroll i det også samtidig. 70- 30 kanskje. Men man blir litt redd for å anvende ordet kontroll” (Overvåker 5).

I støtten finnes det en viss kontroll når man møtte klienten og observerte hvilket humør han var i, og hvordan han oppførte seg. Dette var ikke en bevisst kontrollering, men en naturlig del av møtet med klienten. Poenget hos overvåkerne var at dette ikke følte som kontroll, men at den var ubevisst og ble gjort naturlig. Dette kan henge sammen med at det i mindre grad føles som kontroll når de utøver primærkontroll, og at de ikke tenker at de utøver det når det forekommer innenfor nære relasjoner. En annen overvåker forteller slik om forholdet mellom støtte og kontroll i tiden klienten sonet under IÖV – utslusing:

”Kontroll var det jo også, for som jeg sa, man må jo kontrollere at han går på jobb og samtidig måtte han forsøke å ta det ansvaret selv. For nå var det jo som en treningsperiode for han når han hadde fotboja. Trene på å holde tider og sånne saker som han aldri har behøvd å gjøre før (...) Støtten er jo at vi prøvde å få han til å forstå at det går ikke an å gjøre saker og ting. Forsøke å støtte han i å gå videre med livet sitt. Som for eksempel å forsøke å ta ansvar for det han har gjort” (Overvåker 4).

Jeg tolker sitatet som at hun mener at hun utførte kontroll, men at kontrollen ble utført for at klienten skulle klare seg best mulig, både under og etter soningstiden.

De fleste lekmannsovervåkerne mente at støtte og kontroll gikk inn i hverandre. Om man kontrollerte klienten var det fordi man skulle klare å støtte vedkommende. Kontroll må være til stede, ellers fungerer det ikke, men det er kontroll i positiv mening. Støtten og kontrollen står i en interaksjon til hverandre. Lekmannens mulighet til å være nær klienten innebærer også muligheten til å kontrollere klienten bedre (Svensson, 2001:231-232). Kontrollen blir motivert med at den er nødvendig for støtten, jo mer kontroll og innsyn man har i klientens liv, desto bedre kan hjelpen utformes (ibid). Derfor er kontrollen en ufravikelig del av støtten (ibid). Med kontrollen følger kunnskap som gjør det lettere å definere og forstå klientens situasjon, og dermed øker mulighetene for å kunne hjelpe. Å skille støtte og kontroll er å

betrakte støtten som noe frittstående og individet som en person uten sammenheng. Da blir kontrollen noe som en person utfører og tillegger den enkelte. Å se støtte og kontroll som samme fenomen er å betrakte dem i et samspill, av to deler som går inn i hverandre (Svensson, 2001:231-232).

Jeg skal videre drøfte i hvilken grad lekmannsovervåkerens yrke har innvirkning på deres rolle som overvåker. Hvilken betydning kan yrket til lekmannsovervåkerne ha for hvordan de utfører oppdraget sitt som overvåker?

4.4 Lekmannsovervåkerne og yrke

Pål Wiig (1991) skriver i sin bok ”Socialt arbeid som vardag och som yrke” om forholdet mellom det sosiale arbeidets to hovedformer. De to formene omtaler han som det sosiale arbeidets hverdagsvirksomhet og det sosiale arbeidets yrkesvirksomhet (Wiig, 1991). Noen mennesker utfører sosialt arbeid i sin hverdagsvirksomhet, på frivillig grunnlag, disse omtaler han som *hverdagsaktører* (ibid). Andre personer har som yrke å utføre sosialt arbeid, disse kaller han *yrkesaktører*. Hverdagsaktørens dominerende handlingsmotiv er deres engasjement i personer som befinner seg i en vanskelig situasjon (Wiig, 1991). På den annen side trenger ikke yrkesaktørene å være uten engasjement, men deres handlinger motiveres i tillegg av det ansvaret de har på grunn av sine posisjoner og roller i yrkeslivet (ibid).

Hverdagskunnskap og yrkeskunnskap er to kunnskapsformer, og engasjement og ansvar er to handlingsmotiv (Wiig, 1991). Sosialarbeiderne har både hverdagskunnskap og yrkeskunnskap, og vedkommende anvender begge kunnskapene i yrket sitt (ibid). Hverdagskunnskapen regjerer mer innenfor primærgruppene, og i denne konteksten vil flesteparten av lekmannsovervåkerne befinne seg i denne gruppen.

Lekmannen har en personlig holdning til klienten, og står for den nære kontakten, mens tjenestemannen utvikler sin profesjonalitet som kontrast til lekmannsovervåkerens frivillighet og allmenne medmenneskelighet (Svensson, 2001:150). Lekmannens deltakelse innenfor frivården bidrar til å styrke bildet av frivårdsinspektøren som den profesjonelle (ibid). Tjenestemannens profesjonalitet bygges på distinksjonen mellom yrkesvirksomhet og utdanning på den ene siden, og frivillighet og engasjement på den annen side (Svensson,

2001:153). Betydningen av å være profesjonell ligger i å ha utdanning og være ansatt. Å være ansatt blir synonymt med profesjonalitet (Svensson, 2001:150).

En lekmannsovervåker jeg intervjuet mente at klienten så annerledes på frivårdsinspektørene enn lekmannsovervåkerne. Han trodde at klienten så på frivårdsinspektøren som en myndighetsperson, men at overvåkerne ikke ble oppfattet på denne måten. Han forteller slik om hvordan han tror klientene synes forskjellen er mellom dem:

”Jeg tror at klienten setter en frivårdsinspektør litt høyere, og er en myndighetsperson som har rett. Men overvåkeren er ikke det. Passer de ikke tidene hos frivårdsinspektøren kan det bli en direkte konsekvens, det kan gå fort. Det er nok den største forskjellen. De ser ikke meg som en myndighetsperson. De ser frivårdsinspektørene som en direkte kobling til loven, og den koblingen tror jeg ikke de ser hos meg” (Overvåker 1).

4.4.1 Profesjonelle lekmenn?

Svensson (1994) skriver at det ofte har vært diskutert om overvåkere som har sitt yrke innenfor sosialt arbeid kan kalles profesjonelle eller amatører. Med ”profesjonelle lekmenn” mener man personer som gjennom sin yrkesvirksomhet har en etablert kontakt med den de er overvåker for (Svensson, 1994:10). Ofte er dette personer som i stor utstrekning jobber innenfor sosiale yrker, som sosialarbeider, politi og lærer (ibid). I mitt materiale har fire av overvåkerne yrker innenfor sosialt arbeid, og to av disse har en etablert kontakt med klienten fra før. Tre av lekmannsovervåkerne har et yrke som er tett knyttet opp mot omsorg, der de skal hjelpe mennesker i ulike situasjoner. Alle de fem overvåkerne har bakgrunn i å jobbe med mennesker fra før.

Den yrkesmessige bakgrunnen blir lagt vekt på hos lekmannsovervåkerne selv når de snakker om oppdraget sitt som overvåker. De føler seg trygge i rollen fordi de har liknede erfaring fra sitt ordinære arbeid, og de ser på erfaringen fra yrket sitt som en ressurs. I møte med klientene som overvåker tar de med seg erfaringer fra sitt ordinære arbeid inn i denne rollen. I tilfellene nedenfor vektlegger overvåkerne at de har nytte av de erfaringene de har med seg fra det ordinære yrket sitt i rollen som lekmannsovervåker. Tre av overvåkerne forteller slik om kombinasjonen mellom yrket sitt og lekmannsrollen:

”Om jeg hadde hatt en annen jobb hadde jeg sikkert fortsatt som lekmannsovervåker, men jeg hadde kanskje vært en annen type overvåker om jeg hadde hatt en annen jobb. Det tror jeg. Hele min yrkesrolle og den her biten, den positive og min måte å forholde meg til andre mennesker, det legger jeg jo ikke igjen på jobben på skrivebordet” (Overvåker 1).

Overvåker 2:

”Hadde jeg ikke hatt dette arbeidet så kunne jeg blitt en bra overvåker likevel, men dette er jo en stor fordel å ha bak, eller som en ressurs. Så dette og overvåkningen går veldig mye inn i hverandre”.

Overvåker 5:

”(…) jeg har lest kriminologi, og jeg var innenfor kriminalvården og jeg har jobbet innen sosialtjenesten i mange år. Og jeg har jobbet mye med ungdommer som har vært utsatte, både barn og ungdommer og voksne. Jeg har en bakgrunn å jobbe med mennesker som befinner seg i krise. Også som samtaleterapeut, men også i mitt øvrige arbeidsliv, så har jeg med meg saker som jeg tror er en støtte og hjelp i dag. Så jeg er ikke en utpreget samtaler/teoretiker, jeg er veldig mye praktiker, så det tror jeg går bra sammen”.

Lekmannsovervåkerne har tilgang til veiledning fra frivården gjennom hele perioden de er overvåkere. På frivårdskontoret jeg rekrutterte informanter fra var det klientens kontaktperson, frivårdsinspektøren, som fungerte som rådgiver og veileder for overvåkeren. Klienten, lekmannsovervåkeren og frivårdsinspektøren hadde av og til også møter sammen. Ingen av overvåkerne jeg intervjuet følte behov for hjelp fra frivårdsinspektøren under overvåkingsperioden. Grunner som ble nevnt for dette var at det gikk bra med klienten, i den forstand at han forholdt seg til gjeldende regler og gjorde det som frivården forventet av han under soningstiden. Svensson (2001) viser i sin doktoravhandling at lekmannsovervåkerne i ulik grad var knyttet til frivården og frivårdsinspektøren. Det mest vanlige var likevel å betrakte frivårdsinspektøren som noen man kunne ta kontakt med hvis man fikk problemer i oppdraget (Svensson, 2001:157). Siden de domfelte oppførte seg i tråd med forventningene, så ikke overvåkerne i mitt materiale noen grunn til å koble inn frivården. I et annet tilfelle mente overvåkeren at hun kjente klienten mye bedre enn frivården, og at det derfor ikke var behov for hjelp utenfra. En overvåker følte han var selvstendig og at han ikke trengte å ringe

og spørre om ting. Samtidig holdt han muligheten åpen for at han kanskje hadde behov for råd senere i overvåkingsperioden. To overvåkere hadde tatt slike oppdrag så lenge at de ikke følte noe behov for hjelp i oppdraget.

Det kan tenkes at den yrkesmessige erfaringen lekmannsovervåkerne har, gjenspeiler det manglende behovet de uttrykker for rådgivning og hjelp fra frivården i oppdraget sitt. Som nevnt føler de seg ofte trygge i rollen som overvåker på grunnlag av den yrkesmessige bakgrunnen, og dette kan bidra til at behovet for rådgivning blir mindre. Overvåkerne har et godt forhold til frivården, og de føler seg alltid velkommen til å ta kontakt hvis det er noe de lurer på. Det blir lagt vekt på de personlige relasjonene som har oppstått, at de har et godt forhold til sin kontaktperson på frivården. Ut i fra mitt materiale kan det også tyde på at det manglende behovet for veiledning kan ha noe å gjøre med det nære forholdet mange overvåkere har til sin klient. Det blir uttrykt at behovet er mindre fordi de kjenner klienten fra tidligere, og at det er naturlig å omgås den domfelte. En overvåker forteller også at han tror oppdraget kunne vært vanskeligere å gjennomføre overfor noen han ikke kjente fra tidligere:

”Jeg kan tenke meg hvis jeg fikk spørsmålet om en helt ukjent person, det hadde nok vært mye vanskeligere. Først skal man lære å kjenne den personen og forstå hvordan han fungerer, og ha tillit for det første. Det kommer ikke med en gang, det er en sak som må komme. Så det hadde nok vært vanskeligere. Da hadde det nok blitt mange samtaler til frivården. ’Hva skal jeg gjøre nå da’? Det kunne blitt vanskelig, det tror jeg” (Overvåker 3).

I to av tilfellene har også overvåkerne relevant utdanning i hvordan man kan møte og kommunisere med mennesker på en god måte. Dette blir også sett på som positivt å ha med seg i oppdraget som lekmannsovervåker. Felles for overvåkerne var altså at de hadde lite behov for hjelp fra frivården i oppdraget, men at de alltid følte seg velkommen til å ta kontakt. I neste avsnitt vil jeg drøfte i hvilken grad yrket til overvåkerne går inn i oppdraget som lekmannsovervåker, og i hvilken grad lekmannsrollen og yrkesrollen kan bli blandet sammen.

4.4.2 I hvilken grad blir yrkesrollen blandet med lekmannsrollen?

I tre av tilfellene tilbringer lekmannsovervåkerne lite tid med klientene utenom sitt ordinære yrke, i stedet besøker klientene overvåkeren på arbeidsplassen. Det er ulike årsaker til dette. I

det første tilfellet er grunnen at overvåkeren har en etablert relasjon til klientene gjennom yrket sitt fra før. Overvåkeren jobber med ungdommer til vanlig, og han har vært i kontakt med dem gjennom jobben sin tidligere. En annen grunn er at klientene han er overvåker for har et godt sosialt nettverk, og at de ikke har behov for å gjøre sosiale ting sammen med han. Han avtaler derfor møter med klientene på arbeidsplassen sin de dagene han har ledige stunder.

Svensson (2001:136) skriver at når klientene kommer til arbeidsplassen, kan overvåkerne lett veksle mellom yrkesrollen og rollen som overvåker. I dette tilfellet er det rimelig å anta at det kan skje, fordi overvåkerrollen og yrkesrollen er knyttet tett sammen. Det overvåkeren arbeider med til vanlig, kan gjenspeile måten han jobber med klientene på innenfor lekmannsrollen. Han har jobbet med mange av de samme ungdommene tidligere, og flere av arbeidsoppgavene er like. Under disse møtene setter overvåkeren samtalen i fokus:

”De jeg har nå og har hatt tidligere, de har ikke hatt dette sosiale behovet. De har et sterkt sosialt nettverk, de har kompiser og allting, de er for opptatt, de har knapt tid å komme til meg. Så den biten trenger jeg ikke ta. Da kjenner jeg at en gjør mer nytte når jeg prøver å få i gang den her tankevirksomheten. Man skal ikke bare tenke her og nå, men løfte blikket, tenke fremover, hva skal jeg gjøre om et år” (Overvåker 1).

I det andre tilfellet jobber overvåkeren som lærer, og har noen av klientene sine som elever. I dette tilfellet går jobben og overvåkerrollen inn i hverandre fordi han opptre i en dobbel rolle. Samtidig som han er lærer, opptre han også som lekmannsovervåker innenfor det ordinære yrket sitt. Disse klientene møter han sjelden utenom den tiden de tilbringer sammen på skolen. Han er også overvåker for klienter han kjenner fra før, i flere tilfeller hadde de vært i samme miljø tidligere. Denne overvåkeren legger vekt på at privatlivet er viktig for han, og at det skal være en god grunn for at han skal reise hjemmefra på kveldene hvis klientene ringer.

I det tredje tilfellet var overvåker og domfelt i startfasen og hadde ikke kjent hverandre lenge. I dette tilfellet tilbrakte klienten en del tid på overvåkerens arbeidsplass fordi han fungerte som hans samtaleterapeut. Etter hvert som tiden gikk skulle de tilbringe mer tid sammen på fritiden og utenom de obligatoriske samtaler. I de to andre tilfellene hadde lekmannsovervåkerne et så nært forhold til klientene at de deltok i de samme aktivitetene på fritiden.

Plassen for møtene blir fort en markør for graden av personlig nærhet mellom lekmannsovervåker og klient (Svensson, 2001:138). Når klienten og overvåker er i et nært vennskapsforhold blir det også mer naturlig å gjøre ting sammen (ibid). Disse var i liten grad sammen med overvåkeren på arbeidsplassen, bortsett fra i et tilfelle der overvåker og domfelt var kolleger. Denne kontakten kom i tillegg til de sosiale aktivitetene på fritiden.

Hvis en ser bort i fra det tredje tilfellet der overvåker og domfelt var i startfasen, er det to overvåkere som i høy grad jobber parallelt med klientene sine gjennom det ordinære yrket. Ingen av dem driver noen spesiell lekmannsvirksomhet utenom de ordinære arbeidstidene, med mindre det oppstår noe veldig akutt. Kan det tenkes at det ordinære yrket går for mye inn i oppdraget som lekmannsovervåker i disse tilfellene? Ved at overvåkerne mer eller mindre begrenser lekmannsvirksomheten innenfor rammene av sin ordinære jobb, kan det bidra til at klientene ikke får mulighet til kontakt utenom vanlige arbeidstider. Det forutsettes at overvåkeren skal være en personlig støtte for den domfelte, være tilgjengelig etter kontortid og fungere som "hverdagsaktører" (Wiig i Kriminalvården, 2007 b). Hvis lekmannsovervåkerne gjør som frivårdsinspektørene og avslutter oppdraget sitt på ettermiddagen, kan det tenkes at klientene ikke får den støtten de kan forvente av en lekmannsovervåker. Det blir også poengtert av overvåkerne at klientene alltid kan ringe til dem, både i helgene og på kveldstid. Som tidligere nevnt vil overvåkeren avgjøre om situasjonen er akutt nok for å møte klienten, dette for å ivareta eget privatliv og fritid. Dette kan derfor oppfattes som en selvmotsigelse hos noen av overvåkerne, da flere har behov for å markere grenser til klientene. Kanskje fungerer det ikke slik i praksis som overvåkerne tenker rundt oppdraget. Er vern av privatliv mer i fokus enn klienten?

På den annen side blir det lagt vekt på hos mange overvåkere at klientene har mange venner og et godt sosialt nettverk rundt seg. Behovet for å omgås sosialt med overvåker er i flere tilfeller derfor ikke så stort. Flere klienter forteller også at de har venner og familie som de tilbringer tid sammen med. Som jeg allerede har nevnt, og kommer tilbake til senere i avhandlingen, hadde flere av de domfelte fått hjelp til sysselsetting og bosted for å starte soningen med elektronisk kontroll. Dette kan også være en indikator på at de domfelte har et nettverk rundt seg. Som nevnt under punkt 3.5 hadde de domfelte i utgangspunktet heller ikke ønske om en lekmannsovervåker, og det var lite forventninger og ønsker om hvordan det skulle være. Det kan derfor tenkes at klientene får dekket behovene sine, selv om disse overvåkerne utfører oppdraget innenfor arbeidstiden.

Selv om mitt materiale tyder på at de fleste domfelte har lite behov for å tilbringe tid sammen med overvåkeren på fritiden, kan det være farefullt hvis enkelte overvåkere opererer slik innenfor rollen. Det kan gå ut over domfelte som ikke har et godt sosialt nettverk rundt seg, og det vil være i strid med formålet med å ha lekmannsovervåkere i frivården. En domfelt jeg intervjuet ga uttrykk for at han kunne tenke seg å tilbringe tid sammen med overvåkeren på fritiden. Samtidig fortalte han at han hadde venner rundt seg som han kunne tilbringe tid sammen med. Likevel var det ikke alltid han ønsket å være sammen med disse personene, grunnene til det kan være flere. Vedkommende ble dømt til overvåkning og ønsket i utgangspunktet ikke en lekmannsovervåker selv. I likhet med de andre er han likevel fornøyd med å ha en lekmann under soningstiden. Han ble spurt om hva han ønsket av lekmannsovervåkeren sin under soningstiden, og hans sitat kan indikere at han kan ha behov for å tilbringe tid sammen med overvåkeren på fritiden: ”(...) *Om man skulle ha noe å gjøre i helgene så man slapp å gå ut på byen, og sånne ting liksom. Bytte omgangskrets, altså kompiser*” (Domfelt 5).

Svensson markerer et skille mellom lekmannsovervåkere og frivårdsinspektører og mener at de fyller ulike funksjoner i oppgaven som overvåker (Svensson, 1994:77). Lekmannsovervåkeren bidrar med sin hverdag, fritid og person, mens frivårdsinspektørene bidrar med sin yrkesrolle, erfaring og kunnskap (ibid). Lekmennene har en tett relasjon og nærhet med klientene, som frivårdsinspektørene ikke kan bidra med gjennom sitt yrke. Frivårdsinspektørene har sitt yrke innenfor frivården, og stiller krav til virksomheten ut i fra yrkesmessige grunner (Svensson, 1994:71). Lekmannen derimot, har tatt på seg et oppdrag på fritiden og skal ha dette integrert i hverdagen (Svensson, 1994). Overvåkeren kan ikke stille noen arbeidsrettslige krav, og lever mer ubeskyttet og mye nærmere sin klient (ibid:71). Det er positivt, og det er det som skiller lekmennene fra tjenestemennene (ibid).

Det er mulig at yrket til lekmannsovervåkerne kan bidra til å ytterligere styrke deres engasjement som overvåker. Gjennom at de har opparbeidet seg kunnskap om håndtering av mennesker i vanskelige situasjoner gjennom sin ordinære jobb, kan det bidra til økt motivasjon for å gjøre en god jobb med klienten. Det kan også tenkes at de utfører et bedre oppdrag på grunn av sine bakgrunnskunnskaper. På den annen side kan den yrkesmessige bakgrunnen, og kunnskapen det innebærer, bidra til å styrke profesjonaliteten og minske betydningen av lekmann i kriminalvården. Er de lekmann, eller går de mer i retning av profesjonelle på grunnlag av yrket? I hvilken grad speiler dette seg i oppdraget som overvåker? I hvilken grad opptrer de som lekmann med sin profesjonelle bakgrunn? Ut i fra

dette kan det diskuteres om et markant skille kan trekkes mellom frivårdsinspektørene og lekmennene. Det er samtidig viktig å markere at disse spørsmålene stilles ut i fra mine funn, og at jeg ikke forsøker å trekke generelle slutninger om skillet mellom lekmannsovervåkere og frivårdsinspektører i frivården.

4.5 Det sivile engasjement

En måte å forstå lekmannsovervåkernes rolle på er knyttet til det *sivile engasjement* (Lorentzen, 2004:18). Det sivile engasjement er den enkeltes evne til å engasjere seg i noe utenfor seg selv, og gløde for en sak eller et prosjekt som går ut over egne private interesser (ibid). Engasjementet formidles til et kollektiv der flere som er interessert i samme sak samarbeider med hverandre (Lorentzen, 2004:18). Innenfor en slik måte å forstå overvåkernes rolle på, er de interessert i å hjelpe andre mennesker i samfunnet, i dette tilfellet domfelte. I mange sammenhenger i samfunnet kommer det sivile engasjement til uttrykk, og flere eksempler på det finner vi blant annet innen den humanitære hjelpeorganisasjonen Røde Kors.

Visitorordninger i fengsel er en av dem, der det overordede målet er å ivareta de mest sårbare av de innsatte (Røde Kors, 2008 a).¹⁰ Røde Kors visitorer skal være en støtte for innsatte i fengsel som har behov for noen å snakke med (ibid). *Nettverksarbeid* er et annet, der frivillige blant annet jobber for at tidligere rusmisbrukere, psykisk syke og løslatte fra soning i fengsel og deres barn skal danne nye positive nettverk (Røde Kors, 2008 b). Hensikten med tiltaket er at brukerne skal få økt sin sosiale kompetanse, slik at de blir i bedre stand til å bygge opp nye sosiale nettverk (ibid). Gjennom at den frivillige er en samtalepartner, deltar på ulike aktiviteter med vedkommende og hjelper til med praktiske ting, skal det være en inngangsport til en ny hverdag for den enkelte (Røde Kors, 2008 b).¹¹

En annen måte å forstå lekmannsovervåkernes posisjon på er at frivillige aktører er en form for privatisering av straffen. Man kan betrakte oppdraget som overvåker som privatisering av både hjelpen til de domfelte, og kontrollen av dem (Svensson, 2001). Det finnes frivillige i alle deler av kontrollsystemet, og rekruttering av frivillige er en hurtig voksende form for

¹⁰ Dette gjelder i første rekke varetektsinnsatte, førstegangssonere, innsatte med utenlandsk opprinnelse, innsatte med barn, forvaringsdømte og innsatte med psykisk sykdom (Røde Kors, 2008 a).

¹¹ Fordypningsoppgaven "Frivillig i rusfrie nettverk" omhandler for øvrig to av Røde Kors sine prosjekter; Brobyggerne og Aktiv Fritid. Målet med prosjektene var at tidligere rusmisbrukere skulle få utvide og styrke sitt sosiale nettverk ved hjelp av frivillige personer som støttet dem i prosessen. I tillegg skulle de få et fast tilholdssted som skulle være fast base for aktiviteter. (Se Valland, 2004)

privatisering (Cohen, 1994). Den sosiale kontrollen legges over på privatpersoner som gjennom sin frivillighet og medmenneskelighet skal gjøre straffegjennomføringen mer human, enn hva den hadde vært med den rene myndighetskontakten (ibid).

I dette kapitlet har jeg vist at overvåkerne jobber med klienten sosialt og praktisk, og at de opererer innenfor visse handlingsbetingelser når de prøver å hjelpe klientene med praktiske ting som bolig og arbeid. Jeg har også diskutert at lojalitetskonflikter kan oppstå, men at overvåkerne er dette bevisst, og derfor ikke oppfatter det som noe problem i oppdraget. Å sette grenser for hvor ofte og hva de skulle gjøre sammen med den domfelte var mest viktig for lekmannsovervåkere som ikke hadde et forhold til klienten fra før. Støtte og kontroll går mye inn i hverandre, og kontrollen blir ofte utført fordi de skal klare å støtte klienten. Jeg har også drøftet hva yrket til overvåkerne kan ha å si for lekmannsrollen, og vist at overvåkerne ser på sitt ordinære yrke som en ressurs i oppdraget. Forståelsen av rollen som lekmannsovervåker kan også sees som både sivilt engasjement og som privatisering av straffen. I neste kapittel skal jeg diskutere soningsformen elektronisk kontroll, og erfaringer og problemstillinger tilknyttet denne.

Del 3

5. ELEKTRONISK KONTROLL – ERFARINGER OG PROBLEMSTILLINGER

Jeg vil i dette kapittelet drøfte hvordan de domfelte synes det fungerer å sone under denne formen for straff. I tillegg til egen empiri vil jeg benytte meg av Brås forskning på soningsformen. Som en forlengelse av det empiriske materialet, vil jeg også drøfte noen problemstillinger knyttet til de samfunnsmessige konsekvensene av soningsformen. En slik diskusjon omhandler mange momenter. Jeg har derfor avgrenset temaene til drøftinger om i hvilken grad soningsformen skaper et sosialt skille, og hvorvidt den kan føre til net – widening. Net – widening er blant de mest sentrale problemstillingene når alternative straffereaksjoner diskuteres, jeg ønsker derfor å drøfte dette. En diskusjon om sosialt skille er viktig, da det kan slå negativt ut om soningsformer kun kommer enkelte deler av befolkningen til gode.¹²

5.1 Positive sider med å sone under elektronisk kontroll

De domfelte jeg intervjuet er stort sett fornøyd med å sone under elektronisk kontroll. De som legger mest vekt på det positive er de som soner under IÖV – utslusing. En grunn til dette kan være at de har sonet fengselsstraff før utslusingen, og av den grunn setter mer pris på tiden utenfor fengselmurene.

En av hovedgrunnene til at de domfelte er positive til soningsformen er at de får komme hjem. De vektlegger at det er godt å slippe ut fra fengselet og komme tilbake til samfunnet. Det å få komme tilbake til det sosiale livet og treffe mennesker utenfor fengselet, er viktige begrunnelser for at de er fornøyd med soningsformen. Å få leve noenlunde normalt, som å gå en tur til byen og handle, blir også nevnt i intervjuene. Brå har også gjort intervjuer med et utvalg domfelte, og de er gjennomgående positive til IÖV - utslusing (2003:4, 2004, 2007:1, 2007:19). To svar som dominerte når de ble spurt om hvorfor de søkte om IÖV – utslusing, var at de fikk komme ut av fengselet og være sammen med familien (Brå – rapport, 2003:4). De er glad for muligheten soningsformen har gitt dem til å få komme hjem til familien (ibid).

¹² Kylstad (2007) viser for øvrig i sin masteravhandling om hjemmesoning og elektronisk kontroll til flere problemstillinger som er knyttet til en slik straffegjennomføringsform. I tillegg til net – widening og sosial skjevhet, legger hun blant annet vekt på overvåkning og personvern, sikkerhet og kontroll og moralske perspektiver.

Cohen (1994) diskuterer dette og mener at det ikke trenger å være at de som soner er så fornøyd med soningsformen, det er ofte heller det at de slipper å sitte i fengsel. Det foreligger verken bevis for at de synes de alternative straffereaksjonene er mer humane eller mer nyttige enn fengselsstraff (Cohen, 1994). Utover dette hersker det en antagelse om at de fleste lovovertredere vil foretrekke å ikke bli låst inne (ibid). Samtlige jeg intervjuet som sonet under elektronisk kontroll hadde valgt denne soningsformen igjen hvis det hadde blitt et alternativ. To av de domfelte i mitt utvalg hadde barn, og for disse betydde det mye å få muligheten til å tilbringe mer tid sammen med dem.

Brå har i tillegg intervjuet familiemedlemmer og fått deres syn på hvordan de opplevde det når den domfelte sonet med IÖV – utslusing i hjemmet (Brå – rapport, 2004). Bortfallet hos de som var plukket ut til intervju var på 40 %, og det kan tenkes at de som (av ulike grunner) falt bort, hadde et mer negativt bilde av familiens tilværelse under soningstiden. Resultatene må derfor tolkes med forsiktighet (Brå – rapport, 2004). Flere av familiemedlemmene beskriver at det ikke alltid har vært lett under soningstiden. Noen mener at de fikk mindre frihet, og dette var oftest grunnet på sympati med den domfelte som ble sittende inne alene (ibid). Likevel var familiemedlemmene stort sett positive til at den domfelte fikk tilbud om IÖV – utslusing, og syntes tilværelsen ble lettere sammenliknet med når vedkommende satt fengslet. Samtlige med barn syntes det var verdifullt at fengselstiden ble forkortet (Brå – rapport, 2004).

5.2 Negative sider med å sone under elektronisk kontroll

Samtidig som de domfelte uttrykker at de er fornøyd med å sone under denne formen for straff, blir det lagt vekt på negative momenter i soningen. Mange synes det er en slitsom måte å sone straffen på, fordi det er mye regler og tider å forholde seg til under soningen. Man er hele tiden opptatt av å holde det fastsatte skjemaet, og det blir på mange måter et stressmoment i hverdagen. En domfelt jeg intervjuet syntes at det er vanskelig å skulle gjøre spontane ting under soningstiden, på grunn av det strenge tidsskjemaet:

”(...) Og om jeg da skulle få besøk av min datter, da kan ikke jeg gå på kino med henne. Da måtte jeg ordne allting og høre og fikse. Jeg kan ikke spontant gå ut og gå på kino en kveld eller noen ting sånn her, det synes jeg er litt negativt”
(Domfelt 1).

Flere jeg intervjuet ønsket seg mer fritid, spesielt på ettermiddag og kveld. En domfelt syntes han hadde mer fritid i fengselet, og ønsket seg mer sammenhengende fritid under IÖV – utslusingen. I stedet for at tidsskjemaet var oppstykket, ønsket han lengre fri, når han først hadde fri:

”(...)Det er sånne bestemte tider. Om man kunne være på jobb, og være hjemme kl 21 senest, at man var hjemme då. Men nå må man pusle med timer hit og dit, og se i det skjemaet. Og så ser man og så, ’oj, nå var melken slutt, jaha, hva gjør jeg nå’... det blir liksom.. man blir låst, veldig låst. Da var man mer fri, man hadde mer fritid på anstalten. Da kunne jeg gå ut å trene og så der, men det var jo et stort pluss å bare komme hjem”. (Domfelt 3).

De domfelte ønsker flere permisjoner og mange syntes også at det var mer av dette når de satt i fengsel. Dette blir gjennomgående lagt vekt på av de fleste i mitt utvalg når de blir spurt om ting de ønsket å forandre ved soningsvilkårene. En av de domfelte mener at IÖV - utslusing er et tilbakesteg fra friheten han hadde i fengselet når det gjaldt permisjoner:

”Det som jeg synes er dårlig med ’bojan’ er at når jeg var på anstalten så hadde jeg 96 timers permisjon, altså 2 ganger 48, og nå har man altså 24 timer. Og nå er det utsluss, da tar man jo et stort steg tilbake. Så da burde man kanskje ha en helg som man var ledig helt og holdent, at vi fikk en med 48 timer i alle fall. For jeg mener, jeg har gått siden april 2003 og hatt overnattingspermisjoner og hatt det en gang i måneden frem til oktober forrige år, da jeg begynte med det to ganger i måneden. Og nå så får jeg 1 ganger 24 timer eller 2 ganger 12.” (Domfelt 2).

Domfelt 1 mener også at den strenge tidskontrollen bremses han i å utvikle seg sosialt, og han synes at det er vanskelig å skulle tilbringe tid sammen med andre på grunn av strenge rutiner i soningen:

”(...) Om min nabo sier ’kom over på en kopp kaffe’ så ’næææi, vi tar det en annen gang’ eller noe sånt der. Jeg kan liksom ikke innlede et omgjenge med noen som jeg synes er bra. For det går ikke akkurat nå. Jeg kan ikke utvikle meg selv

mot andre mennesker og det føles negativt. Man må liksom krype inn i skallet igjen og tenke 'nei, det går ikke'. Det er synd''.

Et annet negativt moment som det blir lagt vekt på under denne soningsformen er at man ikke får gå ut på sin egen eiendom, som for eksempel i hagen, for de som har det. Det føles tøft å bare få gå ut på verandaen, eller en liten platting utenfor huset. Som domfelt 5 sier det: *"Jeg vil ut på gressmatten, men det går ikke. Det er to meter fra huset, det er tøft"*.

En annen domfelt sier det slik:

"Det er akkurat det der med at jeg bor i hus og ikke får gå ut på tomten, det har vært vanskelig. Man kan ikke gå og hente posten når man vil, og ikke gå ut med søpla når man vil. Det synes jeg, at de ikke skulle ha den grensen, det er det eneste jeg vil kunne forandre" (Domfelt 3).

I Brå – rapport (2003:4, 2004, 2007:1) hadde mange av de som ble intervjuet forslag om hvordan IÖV – utslusing kunne forbedres. Av disse ville de fleste ha mindre tidskontroll og flere og lengre permisjoner. Det var ønske om lengre fri når de først hadde fritid, det var stressende å hele tiden skulle forholde seg til tidsskjemaet. Permisjoner utover 24 timer var også ønsket. Et annet vanlig ønske var at de ville gå ut i hagen, ikke bare for sin egen skyld, men også for å kunne gjøre seg nyttige (Brå – rapport 2003:4, 2004). Dette er en del av de samme tingene som ble pekt på av informantene i mitt materiale. Tre av de domfelte sa også uoppfordret at de syntes selve fotlenken var stor, og at den noen ganger kunne være plagsom fordi den var vanskelig å skjule. To av de domfelte sier det slik:

"Det er litt kjedelig når jeg er på svømmehallen, når vi går rundt med fotboja" (Domfelt 1).

"(...) den er stor og klumpete synes jeg. Den skal jo bare registrere at jeg er innenfor fire vegger, så da burde de kunne ha den litt smidigere. Det er en stor klump. Jeg kan jo ikke gå med kortbukser for den syns jo ganske tydelig. Så det skulle vært en litt smidigere sak" (Domfelt 2).

Teknologien som åpner for denne type soning er for de domfelte både positiv og negativ. Betydningen av lekmannsovervåkerne i forhold til opplevelsene overfor blir heller ikke tillagt

noen vekt for de domfelte. Reglene som inngår i soningsformen er deres eget ansvar, og lekmannsovervåkerne kan ikke få gjort noe rundt soningsforholdene og tidskontrollene. Som en domfelt sier det: *”Det har ikke han noe med å gjøre, det er jeg selv som ordner det”* (Domfelt 5). Selv om de domfelte, både i mitt materiale og i Brås forskning, har negative ting å utsette på soningsformen, er de stort sett fornøyd. Hovedgrunnen til det synes å være at de får sone hjemme og være sammen med familien, og slipper å sitte i fengsel.

5.3. De domfeltes opplevelser av frivård og fengsel

I tilfeller der klienten selv ikke kan ordne sysselsetting, er det frivårdens oppgave å hjelpe til med dette (Brå – rapport, 1999). Den kan likne på typen sysselsetting som anvendes ved samfunnstjeneste, selv om kravene er noe lavere (ibid). I følge de domfelte i mitt utvalg er frivården i høy grad behjelpelige under soningstiden, og det blir lagt vekt på hjelp til boligsøking, arbeidsformidling og fleksibilitet hvis de hadde behov for å endre tider i skjemaet. Frivården har også for flere domfelte jeg intervjuet, ordnet papirarbeid og søkt om IÖV- utslusing for dem, mens de satt i fengsel. Brå intervjuet 20 klienter som hadde sonet under elektronisk kontroll, og stort sett samtlige uttrykte at de hadde fått den hjelp og støtte de trengte fra frivården (2007:1).

Det som imidlertid flere av informantene jeg intervjuet var misfornøyd med var at de fikk lite hjelp i fengselet, både når det gjaldt informasjon om soningsformen og hjelp til å fylle ut søknadene. I følge kriminalvårdens forskrifter skal fengselet informere de innsatte om mulighetene for IÖV – utslusing, og et informasjonsskriv skal gis til de som innfrir vilkårene for soningsalternativet (Brå – rapport, 2007:1). Personene jeg intervjuet mente det var dårlig informasjon om regler og andre vilkår tilknyttet soningsformen. Informasjon fikk man ofte først når søknaden var sendt inn til frivården, og de ringte til fengselet og snakket med vedkommende.

Dårlig informasjon i fengselet er også noe Brå bemerker at de dømte ikke er fornøyd med (2007:1:27). Flere av de som hadde hatt IÖV – utslusing var misfornøyd med den informasjonen de fikk på anstalten. De intervjuede opplevde ikke at de fikk noe informasjon fra de ansatte i fengselet. Informasjonen kom ofte fra andre innsatte, personer de kjente fra tidligere som hadde kjennskap til soningsformen, eller at de på andre måter fant opplysninger selv (ibid). Flere tidligere intervjuundersøkelser om samme tema, har også vist at flertallet

opplevde at informasjonen på anstalten var dårlig (Brå – rapport, 2007:1). For eksempel viser Brå – rapport fra 2003:4 også at de fleste av de domfelte som ble intervjuet syntes at informasjonen og rutineene for å søke om IÖV – utslusing hadde fungert dårlig. Det ble henvist til at soningsformen var ny når de skulle søke, og at personalet i fengselet ikke visste så mye. Disse mente også at det ble bedre når frivården kom inn i prosessen (Brå – rapport, 2003:4). Opplevelsen av manglende informasjon om soningsformen er på tross av at de har kontaktbetjentordning i svenske fengsler. En av de domfelte jeg intervjuet forteller slik om opplevelsen sin av fengselet, sin kontaktperson på frivården og frivården generelt:

”Helt plutselig når man skulle søke det der (IÖV- utslusing, min anm), da hørte frivården av seg. De hadde søkt om fotboja. For på anstalten fikk man ikke hjelp til noen ting. ’Fyll ut de papirene her og sånn’. Men så ringte de og ’det er klart vi skal fikse deg hjem på et vis’ og sånn. Hun har vært kanon må jeg si. De er bra”(Domfelt 3).

Han mener at informasjon og hjelp til å søke om ordningen i fengselet var dårlig, mens han har fått god hjelp av frivården. Hvis informasjonen fra fengselet er dårlig, kan det bidra til at færre søker om ordningen, selv om de innfrir vilkårene for soningsformen. Noen vil kanskje unnlate å søke fordi de ikke får den hjelpen de trenger til å fylle ut papirer og lignende. Andre vil gjerne ikke være informert om at de innfrir vilkårene, eller at de har så dårlig informasjon om ordningen at de heller velger å sone den siste delen av straffen i fengselet. Av klientene som skulle sone med IÖV oppga imidlertid nesten alle at de hadde fått tilstrekkelig med informasjon om soningsformen (Brå – rapport, 2007:1). Informasjonen blir i disse tilfellene gitt av frivården, da de domfelte ikke har sonet fengselsstraff først.

Videre i oppgaven vil jeg drøfte noen samfunnsmessige konsekvenser en slik soningsform kan ha. Først skal jeg redegjøre for hvem som soner med elektronisk kontroll i Sverige.

5.4 Hvem soner?

I Sverige i 2006 sonet 3061 personer med IÖV, og de vanligste lovbruddene innenfor denne soningsformen er tilgrepsbrott (vinningskriminalitet), vold, narkotikaforbrytelser og promillekjøring (Brå – rapport, 2007:1). 311 personer sonet med IÖV – utslusing samme år, der de vanligste lovbruddskategoriene var vold og narkotikalovbrudd. I 2007 gjennomførte

2867 personer en kortere fengselsstraff gjennom IÖV, og 591 ble utsluset fra fengsel gjennom utvidet frigang, IÖV – utslusing (Carlsson, 2008). I innledningen skisserte jeg ulike kriterier som må oppfylles for å kunne få sone under elektronisk kontroll, og en viss seleksjon knyttet til andre karakteristikker ved søkeren sees på som nødvendig (Brå – rapport (1999:4). Brå skriver at det hadde vært lite hensiktsmessig at personer som av praktiske eller sosiale grunner hadde små muligheter til å gjennomføre en slik form for straff, skulle fått innvilget søknad om elektronisk kontroll (ibid). Eksempler på det er hvis den dømte har alkohol- eller narkotikavaner som tyder på at det er små sjanser for at vedkommende vil oppfylle vilkårene om forbud mot rusmidler.

Brå – rapport (1999:4) viser at de som gjennomførte straffen i form av IÖV hadde en bedre sosial bakgrunn enn de som ikke gjorde det. Dette angikk både bolig, sysselsetting og tidligere kriminalitet. De fleste som fikk innvilget søknad om IÖV – utslusing hadde ikke blitt dømt for kriminalitet tidligere. Nesten ingen hadde misbrukt alkohol eller narkotika de siste seks månedene før de søkte (Brå – rapport, 2003:4). De som sonet under IÖV – utslusing hadde en bedre bakgrunn enn de øvrige langtidspådomte¹³ (ibid). Utdanningsnivået var høyere, og de var i større utstrekning samboende eller gift. De fleste hadde eget bosted, eller bolig som tilhørte et familiemedlem (ibid). Den gruppen som fikk avslag på søknaden om utslusing hadde betydelig flere dommer bak seg enn de som fikk innvilget søknaden, og de som ikke hadde søkt. Personene i denne gruppen hadde også et større misbruk av alkohol og narkotika enn personene i de andre gruppene (Brå – rapport, 2003:4). Den vanligste grunnen for avslag på søknad om utslusing var risiko for misbruk eller tilbakefall til kriminalitet (ibid). Andre grunner var at den innsatte hadde til hensikt å bo sammen med offeret, eller at bosted eller sysselsetting manglet. Drøyt ti prosent av de som hadde valgt å ikke søke om utslusing oppfylte kravene. En av grunnene til at de ikke søkte var at de anså at det var for mye regler og kontroll i IÖV – utslusing (ibid).

Som nevnt er ambisjonen med IÖV – utslusing at det skal minske tilbakefall til kriminalitet blant de langtidspådomte, gjennom at de kan bygge opp sin tilværelse med mer støtte og kontroll (Brå - rapport, 2003:4). Utslusing kan bidra til dette gjennom sosial og personlig trening under kontrollerte former (ibid). Samfunnsbeskyttelsen tillegges også stor vekt ved denne type straffegjennomføring. Et spørsmål som reiser seg er avveiningen mellom risiko for

¹³ De hadde i høyere utstrekning en fremtidsrettet sysselsetting, basert på eget arbeid eller studier.

å bryte regler under soning, og behovet for å forhindre tilbakefall til ny kriminalitet etter løslatelsen (Brå – rapport, 2003:4). Brå (2003:4) skriver at det kanskje kan være nødvendig at det aksepteres en høyere grense for brudd på regler når søknadene innvilges, enn hva som er tilfellet i dag, hvis IÖV – utslusing skal fungere kriminalitetsforebyggende.

På den annen side viser Brå – rapport fra 2004 at gruppen som søker om IÖV – utslusing i noe utstrekning har endret karakter. Flere er tidligere dømt, og flere har hatt behov for hjelp til å ordne sin sosiale situasjon for å kunne få utslusing (ibid). Kriminalvården kan i mange tilfeller støtte klienter som har behov for hjelp til sysselsetting, men bosted kan være et hinder for de som ikke selv klarer å ordne dette (Brå – rapport, 2004). Spesielt i den gruppen som hadde behov for hjelp til sysselsetting innenfor IÖV – utslusing, var det mange som hadde en midlertidig løsning. Tanken var at selve utslusingen skulle anvendes som en plattform for å skape mer permanente forhold (ibid).

Det skjer en viss seleksjon når man vurderer hvem som er egnet til å sone under elektronisk kontroll, og hvem som ikke egner seg. Det knytter seg visse kriterier til å få innvilget søknaden om denne soningsformen, og ikke alle oppfyller disse kravene. En konsekvens av soningskriteriene kan være at konsentrasjonen av kriminelt belastede øker i fengslene, da straffereformer som elektronisk kontroll i første rekke kommer de mindre kriminelt belastede til gode (Brå – rapport, 1999:4). Et spørsmål som reiser seg i en slik sammenheng er om ordningen er med på å skape sosial skjevhet. I hvilken grad kommer dette soningsalternativet de mest ressurssterke til gode, og blir de med minst midler ekskludert fra dette alternativet? Jeg vil drøfte dette nedenfor, og diskusjonen vil foregå i lys av empiri og kriminologisk teori.

5.5 Sosialt skille

På grunn av at det er kriterier som må oppfylles for å få innvilget søknad om elektronisk kontroll, er det alltid mennesker som faller utenfor. Kriteriene er nærmere beskrevet i innledningen og omhandler krav om bolig, sysselsetting og forbud mot rusmidler. Ikke alle kan innfri disse kravene, og kan på bakgrunn av dette bli utelukket fra soningsalternativet.

Som nevnt i kapittel 2 intervjuet jeg fem domfelte. Fire av disse sonet under IÖV – utslusing, den femte sonet under IÖV, elektronisk kontroll i stedet for fengselsstraff. En av intervjupersonene mine hadde egen bolig som han beholdt mens han sonet fengselsstraff, og

flyttet inn i denne ved oppstarten av utslusingen. De fire andre bodde hos familie og venner når de startet soningen. Intervjupersonene oppfylte kriteriet om bolig for å søke om elektronisk kontroll, men de fleste boligene var midlertidige. Når det gjelder sysselsetting hadde en intervjuperson fast arbeid som han beholdt mens han sonet fengselsstraff, og fortsatte i denne ved oppstarten av utslusingen. En begynte på skole for å oppfylle kriteriet om sysselsetting, senere under soningstiden fikk han jobb gjennom en venn. To andre fikk arbeid gjennom familie og venner for å ha sysselsetting, den siste ordnet selv arbeid under fengslingstiden og startet i denne når han begynte å sone under IÖV – utslusing. To av sysselsettingene var lønnet arbeid, mens de resterende tre ikke var lønnet. De fleste som sonet under elektronisk kontroll i mitt materiale hadde altså midlertidige jobb- og boligforhold.

5.5.1 Er det ressurssterke personer som soner under elektronisk kontroll?

Både IÖV og IÖV - utslusing har blitt utvidet siden oppstarten, og innbefatter flere grupper av domfelte som kan søke om denne soningsformen. Innenfor IÖV – utslusing er antallet nesten fordoblet etter at de nye reglene trådte i kraft. Innenfor IÖV er økningen på 10 % (Brå – rapport, 2007:1). På en slik måte har skillet mellom hvem som kan søke og ikke blitt mindre, selv om det fortsatt er mange som ikke innfrir grunnvilkårene. Etter de siste endringene i 2005, som ble beskrevet i innledningen, har målgruppen for elektronisk kontroll endret seg. Den nye målgruppen for IÖV er noe mer kriminelt belastet og eldre enn i den gamle målgruppen, og flere manglet arbeid og bosted (Brå – rapport, 2006:1). I den nye målgruppen for IÖV – utslusing har personene en bedre sosial situasjon enn den gamle (Brå – rapport, 2007:1). Det var flere som hadde egen bolig og arbeid, og færre som hadde behov for hjelp med sysselsetting (Brå – rapport, 2006:1, 2007:1). Dette kan være et resultat av at flere med lengre dommer og dårligere sosial bakgrunn har søkt IÖV, mens flere av søkerne til IÖV – utslusing hadde kortere dommer og bedre sosial bakgrunn. En annen mulig forklaring kan være at den nye målgruppen i IÖV – utslusing har kortere straffetid, og dermed større mulighet til å beholde kontakten med arbeidslivet (Brå – rapport, 2007:1).

Selv om alle informantene jeg intervjuet hadde innfridd kravene som stilles for å få innvilget elektronisk kontroll, kan det diskuteres hvor ressurssterke de domfelte er. Bortsett fra en informant hadde ingen stabile boligforhold, og kun to hadde et lønnet arbeid som med sikkerhet ville vare utover soningsperioden. Brå – rapport (2004) viser de samme tendensene,

mange av de som hadde behov for hjelp til sysselsetting innenfor IÖV – utslusing hadde en midlertidig løsning. Som vist ovenfor hadde de som sonet under IÖV – utslusing en bedre bakgrunn enn de øvrige langtidsdømte. Året etter har gruppen som søker om utslusing i noe utstrekning endret karakter og flere er tidligere dømt. Flere har hatt behov for hjelp til å ordne sin sosiale situasjon for å kunne få sone siste delen av fengselsstraffen hjemme (Brå – rapport, 2004). Siden oppstarten av prøveprosjektet med IÖV – utslusing i 2001, har 55 % av 278 domfelte fått støtte fra kriminalvården til å ordne bosted, sysselsetting og forsørging.¹⁴ (Brå – rapport, 2004:6). I de fleste tilfellene dreide det seg om hjelp til sysselsetting og forsørging, og den beskjefligelsen de fikk kunne være mer eller mindre stabil (ibid). 45 % av de domfelte hadde ikke behov for støtte. De hadde allerede bosted og sysselsetting fra tidligere, eller ordnet dette selv underveis (Brå – rapport, 2004:6). De som fikk hjelp var i høyere utstrekning enn de som ikke trengte hjelp, tidligere straffedømte eller hadde et misbrakerproblem før de ble fengslet (ibid). Dette bakteppet leder meg inn i neste spørsmål, der jeg vil drøfte om det er et sosialt skille innenfor soningsformen elektronisk kontroll.

5.5.2 Er det et sosialt skille innenfor soningformen?

De domfelte jeg intervjuet opplevde i høy grad samarbeidsvilje fra frivården, og flere får innvilget soning med midlertidig bolig og beskjefligelse. Frivården strekker seg i mange tilfeller langt for å hjelpe den domfelte til å få innvilget IÖV – utslusing. Ut i fra mitt syn, er det fleksibilitet knyttet til oppfyllelse av vilkårene for å få sone under elektronisk kontroll.¹⁵ Samtidig har flere oppnevnt en lekmannsovervåker som kan være med på å hjelpe dem med slike ting under soningstiden. Tanken er at selve utslusingen skal anvendes for å skape mer stabile forhold. Det kan tyde på at praksisen ikke er så streng for å få innvilget elektronisk kontroll, selv om de formelle vilkårene i utgangspunktet er strenge.

Hva lovbruddet omhandler, hvor alvorlig det er og domslengde, er også av betydning for om man innfrir kravene for elektronisk kontroll. Ut i fra dette og de overstående kriteriene er det flere som faller utenfor. Brå – rapport (2004) viser at de som har den mest utsatte sosiale situasjonen etter løslatelsen fra fengselet, er det få av i gruppen som har fått IÖV – utslusing. Dette er domfelte som har flere tidligere dommer, og som i tillegg har et misbrakerproblem

¹⁴ For eksempel sosialbidrag, arbeidsledighetstrygd, studiemidler eller lønn.

¹⁵ Som vist tidligere var det kun en jeg intervjuet som sonet med IÖV. Det kan derfor oppfattes som mer presist å bruke IÖV- utslusing i stedet for samlebetegnelsen elektronisk kontroll i denne sammenhengen. Jeg anvender meg av det begrepet, på grunn av at den domfelte som sonet med IÖV også hadde midlertidig bolig og sysselsetting.

(Brå – rapport, 2004). Det at straffeformen ikke passer for alle, og at det dermed er mange som faller utenfor, er argumenter som kan brukes mot slike straffer. I realiteten vil det ikke være mulig å innføre straffer som passer for alle. I stedet for å fokusere på at man ekskluderer grupper fra soningsalternativet, bør man heller rette fokuset mot mulighetene til å legge til rette for de som ikke er egnet til denne soningsformen. Å være egnet vil være et definisjonsspørsmål. Egnethet er et kontekstuel definert begrep, og hvordan begrepet defineres innenfor systemet vil være avgjørende for om personer blir sett på som egnet til å sone under denne formen for straff. De som er egnet i denne sammenhengen, vil være de som oppfyller de formelle vilkårene for å sone under elektronisk kontroll.

Både innenfor fengselet og i andre institusjoner i samfunnet, kan det være viktig å møte mennesker ut i fra deres individuelle behov. Dette alternativet trenger ikke å være det beste for alle, da ulike mennesker har ulike behov ut i fra hvilken situasjon man befinner seg i. For hver klient med en lengre straffetid bør det finnes en plan for hvordan overgangen fra fengsel til frihet skal foregå, dette kan gjøres uten at den dømte soner straffen under IÖV – utslusning. Det bør være mulig å ha to tanker i hodet samtidig (Kylstad, 2007:104). Man kan tilby hjemmesoning til de som er egnet for dette, og sørge for at innsatte har et tilfredsstillende boligtilbud ved løslatelse (ibid).

Det finnes et skille innenfor soningsformen om hvem som får innvilget elektronisk kontroll, denne er grunnet på kriterier som må oppfylles for å få en søknad innfridd. På en slik måte kan ordningen komme de med mest ressurser til gode. På samme tid er det flere med relativt dårlig bakgrunn og lite ressurser som får innvilget søknaden, og det er åpning for at også de med mindre goder får komme til. Som tidligere nevnt, viste også mitt materiale at de domfelte ikke var spesielt ressurssterke, med tanke på at de fleste hadde midlertidige arbeids- og boforhold. Uavhengig av om mange med lite ressurser får sone under elektronisk kontroll, vil det fortsatt være en gruppe som er uegnet. Det kan føre til et sosialt skille, der en konsekvens kan være at konsentrasjonen av de mest kriminelt belastede og de minst ressurssterke øker i fengslene. Det er dette som ligger i Cohens *bifurkasjonsprinsipp* (1994:167). De mest kriminelle lovovertrederne vil bli ekskludert fra samfunnet og møtt med harde straffer og inkapasitering. De som begår mindre alvorlig kriminalitet vil få tilbud om alternative straffer i samfunnet begrunnet på inklusjon. Han omtaler disse som myke og harde lovovertredere. De myke lovovertrederne skal lempes ut av systemet og inkluderes i samfunnet, mens de harde skal merke statens makt i form av innesperring og strenge straffer (Cohen, 1994:167-168). På

en slik måte blir den harde enden av systemet hardere, mens den myke enden blir mykere (Cohen, 1994:167).

Dette er ikke uttalte konsekvenser av elektronisk kontroll eller andre alternative straffereaksjoner. Det er ikke sagt at dette vil komme til å skje, men det er viktig å være bevisst på at slike utilsiktede konsekvenser kan oppstå ved innføring av nye straffereaksjoner. På den annen side kan for mye fokus på det negative komme til å bidra til at man unnlater å innføre alternative straffer som vil være til hjelp for veldig mange, både enkeltindividet og samfunnet rundt. Uansett er det alltid noen spørsmål som vil være sentrale: Hvem skal bort fra de lukkede institusjonene og få tilbud om alternative straffer, og hvem skal forbli i fengslene? (Cohen, 1994:108).

5.6 Net - widening

Et vanlig moment innenfor diskusjoner om alternative straffereaksjoner er hvorvidt alternativene blir et reelt alternativ, eller et supplement. Gode tanker og formål innenfor kriminalpolitikken blir ikke alltid realisert slik man hadde tenkt, og slik kan det også være med alternative straffereaksjoner (Mathiesen, 2007:213). Man kan ikke se bort i fra muligheten for at alternativene blir brukt overfor mennesker som ellers ikke ville siddet i fengsel, men fått betinget dom, eller andre mildere reaksjoner om alternativet ikke eksisterte (ibid). Ved å ikke være slike farer bevisst, kan man risikere at alternativene bli brukt i saker som ellers ikke ville blitt behandlet, eller som i praksis ville blitt møtt med mildere reaksjoner.

Innenfor elektronisk kontroll kan det diskuteres hvorvidt IÖV og IÖV – utslusing blir brukt i flere tilfeller enn det egentlig var ment for. Ut i fra dette kan det stilles spørsmål om elektronisk kontroll anvendes overfor andre grupper enn det som var tiltenkt i utgangspunktet. I Cohens bok ”Den sociale controls nye former” (1994) fokuserer han på hvordan alternative straffereaksjoner medfører en systemekspansjon som ellers ikke ville inntruffet. Cohen (1994:57-58) bruker fiskenett som metafor på kontrollsystemet, et nett som blir utvidet fordi flere og flere blir fanget inn i det, selv om det var ment som et alternativ. Cohen (1994) mener at utviklingen går i retning av et mer finmasket nett, som fanger opp stadig mindre avvik. På en slik måte eser kontrollen ut i samfunnet, og systemet utvider seg ved å innsluse mennesker som ellers ikke ville blitt fanget opp (ibid:69). Dette kalles for *nettutvidelse* eller *net – widening*. Den formelle kontrollen blir brukt på stadig mindre avvik, og den blir mindre

synlig. Kontrollapparatet blir uskarpt fordi grensene viskes ut for hvem som er innenfor og utenfor systemet (Cohen, 1994:75). Kontrollen skjer ikke bare innenfor fengselet, men foregår rundt oss, ute i samfunnet. På en slik måte kan en person som soner straffen sin under elektronisk kontroll delta i samfunnet uten å skille seg ut.

Garland (2001:117- 119) utfordrer net – widening tesens empiriske realitet i boken ”Culture of control”. Den omhandler kriminalitetskontrollen i England og USA, og hvordan utviklingen har vært innenfor reaksjoner på kriminalitet de siste 30 årene. Han skriver at byråer innenfor kriminalitetskontroll begynte å begrense kravene som ble stilt til dem gjennom flere virkemidler som effektivt definerte avvik ned. Dette var grunnet på høye kriminalitetstall og hardt sakspress. Reduksjonseffekten ble oppnådd enten ved å filtrere klager og saker ut av systemet, eller ved å senke i hvilken grad enkelte gjerninger kriminaliseres og straffes. Han mener at vi i løpet av de siste tyve årene har opplevd en situasjon som er mer komplisert enn hva Cohen argumenterer for. Garlands argumentasjon står i motsetning til Cohens analyse av nettutvidelse, som varsler bekymring over en overdreven utvidelse av justisstaten. Garland (2001) skriver at de statlige byråene innen kriminalitetskontroll har hatt en jevn økning i størrelse, produktivitet og i antall saker som behandles i denne perioden. Samtidig har de, inntil ganske nylig, redusert i hvilken grad de behandler og straffer mindre alvorlige forseelser. Dette kaller Garland (2001:117-119) for å definere ned avvik (defining deviance down), og er et argument mot Cohens nettutvidelsesteori om at systemet utvider seg og at det stadig blir fanget opp mindre avvik.

5.6.1 Net – widening - effekt sett ut i fra svenske erfaringer på soningsformen

Brå – rapporter (1999, 1999:4) tar opp denne problemstillingen om net – widening og diskuterer risikoen for en slik effekt innenfor elektronisk kontroll. Risikoen for net – widening begrenses ved at IÖV – utslusing er en straffegjennomføringsform som ikke blir idømt av en domstol (Brå – rapport, 1999:4). Det er kriminalvården som tar den endelige beslutningen om den innsatte får sone den siste delen av straffen i hjemmet (Brå – rapport, 2005:6). Også innenfor IÖV blir avgjørelsen foretatt etter domsavsigelse på ubetinget fengselsstraff. Begge tilfellene vil være reelle alternativer til fengsel, likevel kan det være en mulighet for at utilsiktede konsekvenser oppstår. En mulighet er at domstolene i høyere utstrekning idømmer en kortere fengselsstraff der de ellers ville dømt til betinget dom eller skyddstillsyn (Brå –

rapport, 1999:4).¹⁶ Man tenker seg da at den dømte ennå kan slippe fengsel gjennom å søke om IÖV. En annen mulighet er at domstolen eller klienten foretrekker IÖV fremfor for eksempel samfunnstjeneste og kontraktsvård.¹⁷ Hvis domstolene foretrekker IÖV fremfor andre alternative straffer, kan de i økt utstrekning forsterke forholdene som peker i retning mot IÖV, og tone ned forholdene som peker mot andre alternative straffer (Brå – rapport, 1999:4). På en slik måte kan elektronisk kontroll brukes i flere tilfeller enn det i utgangspunktet var ment for.

For å få en viss oppfatning rundt dette spørsmålet ble samtlige frivårdsenheter spurt om hvordan de så på utviklingen i slike tilfeller (Brå – rapport, 1999:4). Når det gjaldt spørsmålet om domstolen i høyere utstrekning dømte til kortere fengselsstraff for å gi den dømte mulighet til å sone under IÖV, oppga 27 frivårdsenheter at de ikke opplevde det slik. Elleve frivårdsenheter mente at det var en tendens i den retningen. I ett tilfelle refererte de til en enslig mann med fire barn. I domstolens begrunnelse ble det sagt at hans sosiale situasjon ikke var til hinder for fengsel fordi han kunne avtjene straffen i form av IÖV. Rundt spørsmålet om domstol eller klienter foretrakk IÖV fremfor kontraktsvård/samfunnstjeneste, var det en majoritet av frivårdsenhetene som mente at det forekom i en viss utstrekning. Først og fremst forekom dette gjennom at klienter foretrakk IÖV fremfor kontraktsvård. 32 av 40 frivårdsenheter opplevde at en gruppe klienter som tidligere hadde blitt dømt til kontraktsvård, foretrakk IÖV, og oppga derfor at de ikke hadde noe form for alkoholproblem (Brå – rapport, 1999:4).

I den grad dette forekommer bidrar ikke IÖV til å begrense bruken av fengsel. I tilfeller der slike tiltak ikke anvendes etter sin hensikt, bidrar de til en utvidelse og forsterkning av det eksisterende kontrollsystemet, heller enn å være et alternativ til fengsel (Mathiesen, 2007:213). På en slik måte kan lovovertrederen bli utsatt både for fengselet og alternativene ute i samfunnet (Cohen, 1994:90). Det er viktig å være oppmerksom på mulighetene for utvidelse og intensivering av kontrollen som ligger i alle alternativer (Larsson, 1991).

På den annen side er net – widening et begrep som det er lett å benytte seg av, og dette kan låse tenkingen rundt straff som et sammensatt og komplekst fenomen (Larsson, 1991). På en

¹⁶ Skyddstillsyn innebærer overvåkning i minst et år, med en prøvetid på tre år.

¹⁷ Kontraktsvård er først og fremst for misbrukere, der det fins en klar sammenheng mellom misbruket og lovbruddet. Den dømte skriver under på en kontrakt der vedkommende lover å følge en detaljert behandlingsplan.

slik måte er det lett å overse de mulighetene som ligger i systemet og alternativene (ibid). I diskusjonen om net – widening knyttet til elektronisk kontroll, ser jeg ikke betydelige utilsiktede konsekvenser med ordningen med hensyn til denne problemstillingen. Når det viser seg at de nye alternativene kan være positive for den straffedømte og samfunnet rundt, stiller Larsson (1991) spørsmål om det er riktig å gå i mot disse alternativene fordi det kan medføre en viss ekspansjon i systemet. Alternative straffereaksjoner er ofte utsatt for en generell kritikk, og med slike innstillinger kan det være vanskelig å se de positive sidene som finnes hos noen av de nye alternative straffereaksjonene (Larsson, 1991).¹⁸

Jeg vil videre i kapitlet fortsette drøftingen om net – widening, og diskutere om det kan oppstå i tilslørte former innenfor elektronisk kontroll. Jeg vil også diskutere i hvilken grad elektronisk kontroll som straffegjennomføringsform kan ha bidratt til å forbedre den sosiale situasjonen til de som soner.

5.6.2 Vilkårsbrudd og feedback - løkker

Cohen (1994:206) mener at konsekvensene av ulike straffealternativer er såkalte *feedback – løkker*. Det er nye systemer som opprettes for å bøte på skaden som andre alternativer har forårsaket. De nye alternativene gir selv mulighet til skade som igjen må bøtes på, og konsekvensene blir at det skapes nye lovovertredere som blir møtt med strenge straffer (ibid). Han hevder at nesten alle alternative straffereaksjoner skaper feedbackløkker:

”Næsten hele bevægelsen for alternativer til straf og kriminalforsorg i frihed kan betragtes som sådanne løkker – nye systemer, der oprettes for at tage sig af de ødelæggelser, de gamle har forårsaget, men som derpå selv giver anledning til skader, så klienterne igjen må frelses, omdirigeres, afstemles, afkategoriseres” (Cohen, 1994:206).

Hensikten med å innføre IÖV var som nevnt å skape et troverdig alternativ til fengsel, som ikke hadde fengselets negative konsekvenser. IÖV – utslusing ble innført for å gjøre overgangen lettere for den innsatte ved løslatelse fra fengsel, og forebygge tilbakefall til kriminalitet.¹⁹ For at elektronisk kontroll skal være et troverdig alternativ til fengsel, er det

¹⁸ En annen viktig diskusjon omhandler elektroniske virkemidler som inngangsport til overvåkningssamfunnet, dette blir ikke prioritert i denne avhandlingen (Blant annet Mathiesen, 2007).

¹⁹ Nellis (2008) skriver om i hvilken grad elektronisk overvåkning nå får støtte også i det sivile samfunnet. Den katolske kirken i England og Wales støtter GPS – sporing av seksualforbrytere, fordi slike systemer tillater en mye bedre balanse mellom hensynet til menneskeverd og offentlig sikkerhet enn det som er mulig i fengsel. Det

behov for et høyt kontrollnivå (Brå – rapport, 2007:1). Sverige stiller internasjonalt høye krav til klientene under soningstiden, og til de ressursene som legges ned for å kontrollere at kravene oppfylles (ibid). Å sone under elektronisk kontroll innebærer at en fengselsstraff er utmålt, og den strengeste konsekvensen av vilkårsbrudd er avslutning av den elektroniske kontrollen. I praksis innebærer det at straffen fullbyrdes i fengsel, ved innsettelse (IÖV) eller tilbakeføring (IÖV – utslusing) (Brå – rapport, 2007:1). Det kan derfor stilles spørsmål om net – widening oppstår i skjulte former innenfor elektronisk kontroll, ved at de domfelte blir møtt med slike straffer hvis de begår vilkårsbrudd under soningen. Spørsmålet blir om straffegjennomføringsformen elektronisk kontroll kan bidra til å skape flere negative virkninger, såkalte feedback – løkker.

I den nye IÖV- gruppen var det 14 % (24 av 173 personer) som måtte avbryte soningen på grunn av brudd på vilkår (Brå – rapport, 2007:1:24). Dette er en høyere andel enn i den gamle målgruppen, der nivået har ligget på rundt 8 % de siste årene. En stor andel av de som avbrøt var misbrukere, og vilkårsbruddene omhandlet ofte overtredelser av alkohol- og narkotikaforbudet (ibid). Når det gjelder IÖV – utslusing var andelen som avbrøt soningen på grunn av vilkårsbrudd mindre. 9 % avbrøt og det skiller seg ikke nevneverdig fra den gamle målgruppen (Brå – rapport, 2007:1:25). Tidspunktet for avbrytelsen inntraff for den nye IÖV – gruppen oftere i begynnelsen av soningen, mens det for den nye utslusingsgruppen oftere skjedde på slutten av soningstiden (Brå – rapport, 2007:1). Langt i fra alle brudd på vilkår under elektronisk kontroll ledet til avbrudd. Det var relativt vanlig med skjemaavvikelser for begge soningsformene, dette ledet sjelden til opphevelse av soningen. Det som i nesten alle tilfellene bidro til at soningen ble avsluttet, var hvis klienten hadde brukt alkohol eller narkotika, som er brudd på rusmiddelforbudet (Brå – rapport, 2007:1).

I og med at den ytterste konsekvensen for vilkårsbrudd er innsettelse/gjeninnsettelse i fengsel, er ikke konsekvensene større enn de i utgangspunktet var før de domfelte startet soning med elektronisk kontroll. De domfelte var allerede dømt til ubetinget fengsel, eller kom fra fengsel gjennom utslusing. På bakgrunn av dette vil jeg ikke si at faren for feedback – løkker er stor, da de domfelte ikke får straffer som de ellers ikke ville fått. Prosentandelen som bryter vilkår

gjaldt også en veldedig organisasjon som jobbet med å verne om barn. Med en rik humanistisk tradisjon argumenterte de med at satellittovervåkning av seksualforbrytere var alternativer som var å foretrekke fremfor at de skulle måtte varsle sine naboer om sine kriminelle forhold. En slik støtte for sporingsteknologier fra det kristne/humanistiske straffesynet viser i hvilken utstrekning man nå ser for seg GPS – teknologi. Dette skjer ikke lenger innenfor bare statlig og privat sektor, men også i det sivile samfunnet generelt (Nellis, 2008).

under soning har hevet seg etter utvidelsen av utslusingsgruppen i 2005. Dette kan være et argument for at flere soner for vilkårsbrudd, og at faren for feedback – løkker blir større. På grunn av utvidelsen er det flere som blir trukket ut fra fengselet enn tidligere, derfor må man også regne med at det er flere som bryter vilkårene. Uavhengig av prosentandel er det færre domfelte i fengsel, enn hva det hadde vært hvis alternativet ikke eksisterte.

En fengselsstraff kan likevel føles mer inngripende for den som blir innsatt i fengsel på grunn av vilkårsbrudd. Dette fordi den enkelte kanskje ikke vil ha erfaring med ubetinget fengsel fordi denne straffen ikke ble iverksatt. På den annen side spør det hvor troverdig soningsformen hadde vært, hvis ordningen ikke hadde hvilt på disse konsekvensene for vilkårsbrudd. Dette er med tanke på at elektronisk kontroll skal være et solid alternativ til fengsel. Hvis man ikke har vilkår vil det også være vanskelig å styre innholdet i soningen. Det er en viktig faktor for legitimeringen av elektronisk kontroll at klientene følger reglene som gjelder for soningsformen (Brå – rapport, 2007:1). Konsekvensene for vilkårsbrudd kan også fungere som en motivasjonsfaktor for de domfelte til å holde seg til de fastsatte reglene.

Det er viktig å være farer som net – widening (i ulike former) bevisst. Dette kan være med på å forebygge at gode hensikter med alternative straffer får negative konsekvenser. Når alternativer til fengsel innføres, er det viktig at det blir færre lovovertredere i fengsel. Hvis bruken av kriminalomsorg i frihet er voksende, og bruk av fengsel er stigende eller forblir konstant, er en unngåelig konklusjon at det samtlende system vokser (Cohen, 1994: 65). Eller som Mathisen (2007:213) sier det: *”I stedet for å bidra til å ”krympe” fengslene, bidrar tiltakene da til at kontrollsystemet som helhet ”svulmer””*.

5.7 Har den sosiale situasjonen bedret seg under soningstiden?

Det har lyktes å studere den sosiale situasjonen hos 203 innsatte med minst to års straffetid (Brå – rapport, 2004). Brå har gjort dette ved å sammenlikne klientenes situasjon når det gjelder bosted, sysselsetting og forsørging ved starten av IÖV – utslusing, og seks måneder etter betinget løslatelse (ibid). I praksis innebærer det at de ble fulgt i sju til ti måneder etter at de forlot fengselet (ibid). Når de startet IÖV – utslusingen hadde drøyt 52 % eget bosted, øvrige bodde hos sine partnere eller foreldre (Brå – rapport, 2004). Seks måneder senere hadde andelen med egen bolig økt til nesten 72 %. Ved starten på utslusingen hadde ca 31 % et lønnet arbeid, etter seks måneder hadde andelen økt til 56 % (ibid). Øvrige studerte, deltok i

arbeidstiltak eller levde på sosialbidrag og arbeidsledighetstrygd (ibid). På grunn av at oppfølgingstiden er relativt kort, er det vanskelig å vite hvor permanent og stabil bolig- og sysselsettingssituasjonen var (Brå – rapport, 2004). Dette er med på å nyansere det positive bildet. På den ene siden kan man ikke med sikkerhet si at forbedringene skyldes at de har fått IÖV – utslusing, i stedet for at de har sonet den siste delen av straffen i fengsel. Det kan tenkes at de gode resultatene skyldes utvalget, ettersom kravene for å få denne type straff er ganske høye (ibid). De som har fått bevilget IÖV – utslusing kan altså være en gruppe motiverte klienter som er innstilt på å forbedre situasjonen sin, og som hadde gjort det uavhengig av denne soningsformen (Brå – rapport, 2004).

På den annen side var det en like stor andel i den mer sosialt belastede gruppen som forbedret situasjonen sin, som i gruppen som ikke hadde tidligere dommer og misbrakerproblemer (Brå – rapport, 2004). Man antar også at klientene trenger hjelp fra samfunnet for å klare seg selv om de er motivert, det har de fått gjennom IÖV – utslusing (ibid). Hjelp fra frivården til sysselsetting og forsørging, og støtte med hensyn til kontrollene som er innenfor soningsformen, kan ha bidratt til å forbedre situasjonen. Flere klienter som Brå intervjuet syntes kontrollen var av positiv betydning, da det var en hjelp til å ta ansvar og passe tider og regler (Brå – rapport, 2004). En domfelt jeg intervjuet, antydet også at han syntes det var bra at det var et visst kontrollnivå i soningsformen: *”Det er bra at noen har kontroll på en”*(Domfelt 4).

Det er vanskelig å måle hvorvidt den sosiale situasjonen har blitt forbedret for domfelte under IÖV – utslusing. Det er likevel stor sannsynlighet for at de har fått en bedre start på tilværelsen utenfor fengselet enn de ellers ville fått. Den hjelpen de fikk av kriminalvården til å ordne sin sosiale situasjon kan ha vært den plattformen de behøvde for å kunne komme tilbake til samfunnet (Brå – rapport, 2004). Støtten fra frivården og lekmannsovervåkere under soningstiden kan også ha vært med på å forbedre den sosiale situasjonen. På en slik måte kan IÖV – utslusing være med å bidra positivt til en forbedret levestandard og sosial situasjon blant domfelte etter løslatelse. Dette er positive erfaringer som er viktig å ta med seg når man vurderer alternative straffegjennomføringsformer.

Jeg har i dette kapitlet vist at de domfelte i høy grad er positive til å sone med elektronisk kontroll. En av hovedgrunnene til dette er at de får komme hjem, og tilbake til det sosiale livet i samfunnet. Når de domfelte nevner negative momenter i soningen blir det lagt vekt på at det

er mye tider og regler å forholde seg til, og at det derfor kan være en slitsom måte å sone straffen på. Mer fritid og lengre permisjoner var ting de ønsket hvis de kunne få endre på soningsforholdene. Dette er en del av de samme momentene som det ble pekt på i Brås forskning på soningsformen. En viss seleksjon skjer når man vurderer hvem som skal få innvilget søknaden om elektronisk kontroll, og dette er grunnet på de formelle vilkårene for innvilgelse. Siden oppstarten av soningsformen har utviklingen gått i retning av at flere og flere kan søke om elektronisk kontroll, fordi noen av de formelle kravene er justert og dermed åpner for at flere kan søke. Det er likevel mange domfelte som ikke får mulighet til å sone under denne formen for straff.

I diskusjonen om net – widening ser jeg ikke betydelige farer for at dette skal forekomme innenfor denne soningsformen. En hovedgrunn til at net – widening effekten begrenses er at verken IÖV eller IÖV – utslusing er en straffegjennomføringsform som blir idømt av en domstol. Det kan likevel være en viss fare for at domstolene idømmer en ubetinget dom i stedet for betinget siden soningsalternativet finnes, fordi den dømte likevel kan slippe fengselsstraff ved å søke IÖV. Når det gjelder diskusjonen rundt feedback – løkker, er ikke konsekvensene av vilkårsbrudd større enn de i utgangspunktet var for de domfelte, fordi de allerede var dømt til fengsel før de startet soning med elektronisk kontroll. Jeg ser derfor ikke at faren for feedback – løkker innenfor soningsformen er av betydning. I følge Brås forskning er det også stor sannsynlighet for at de som soner med IÖV – utslusing har fått en bedre start på tilværelsen enn de ellers ville fått uten dette alternativet.

I neste kapittel skal jeg drøfte lekmannsovervåkerens rolle og elektronisk kontroll innenfor et teoretisk maktperspektiv. Perspektivet kan være nyttig for å forstå overvåkerens rolle og soningsformen i et bredere spekter.

6. INDIREKTE STYRING - ET MAKTPERSPEKTIV

Jeg vil i dette kapittelet drøfte indirekte styring i forhold til lekmannsovervåkerens rolle, og i forhold til elektronisk kontroll som straffegjennomføringsform. Først skal jeg starte med en redegjørelse av hva indirekte styring er.

6.1 Indirekte styring

Foucault har utviklet en maktanalyse i opposisjon til en bestemt oppfattelse av makt, som han betegnet som suverenitetsdiskursen (Borch, 2005). Det karakteristiske med suverenitetsdiskursen er å forstå makt som noe negativt, en makt som utøves gjennom påbud, forbud og tvang (ibid). Foucault sammenlikner denne forståelsen av makt med en hersker som påtvinger makten på sine undersåtter, og når det blir utøvet en suveren makt skjer det på bekostning av friheten (Borch, 2005). Foucault hevder at det er dette bildet av negativ makt som dominerer innenfor samfunnsteorien, og i flere arbeider har han prøvd å overkomme denne forståelsen og oppfatningen av makt.

”Regjering”²⁰ er en oversettelse av Michel Foucaults franske begrep ”gouvernementalité” (engelsk Governmentality)(Neumann, 2003:10). Neumann skriver at regjeringsspektivet ble utviklet av Foucault som et verktøy for å forstå hva som er spesielt med maktutøvelse i moderne samfunn (Foucault, 2002:10). Regjeringsspektivet kan sees som en kritikk av hovedtanken innenfor forståelsen av makt som har fokusert på den direkte maktutøvelsen mellom A og B, og ikke tatt i betraktning de indirekte formene for maktutøvelse (Neumann, 2003:38). Foucault analyserer makt som en relasjon mellom A og B, uten at de fremstår som selvstendige aktører (Foucault, 2002:8). Han kritiserte fokuset som var på at staten var en stor A som kunne utøve makt overfor B, som i denne sammenhengen er borgerne i et samfunn. Ved å innføre regjeringsspektivet blir A desentralisert, og det er et forsøk på å teoretisere den moderne staten og dens maktteknikker (Foucault, 2002). Det er de indirekte maktformene Foucault omtaler som regjering. Oversettelsen får frem at det omhandler et fenomen som er relatert til det å regjere og styre (Neumann, 2003:10).

²⁰ En alternativ oversettelse av begrepet regjering er styringsmentalitet. Se Foucault (2002:10) og Ida Nafstad (2006).

Foucault (2002:14) omtaler begrepet regjering slik:

”Regjering er en type maktrelasjon som funksjonelt sett kommer mellom dominans og strategi, og som er knyttet til det refleksive – til hvordan selvet regjerer seg selv”.

Begrepet peker mot at makt, spesielt statens makt, utøves av noe annet enn en stat som entydig er styrt av en regjering (Foucault, 2002:10). Det er en tett sammenheng mellom en viss nedbygging i direkte maktutøvelse og mer bruk av indirekte maktteknikker, og Neumann (2003) bruker regjeringsbegrepet for å belyse dette. Stadig mer av maktutøvelsen foregår mindre direkte, men skjer på avstand. Gjennom mindre bruk av direkte maktutøvelse oppstår det en utvidet bruk av indirekte maktteknikker. Det har kommet inn en ny form for styringstenkning som går ut på å få individene til å styre seg selv (Neumann, 2003). Begrepet regjering brukes på de indirekte styrings- og maktteknikkene som oppstår, og er knyttet til måten de styrende og de styrte tenker på (Neumann, 2003:10). Institusjoner og personer forsøker å instruere oss (detaljert) om hvordan vi bør leve, og de gjør dette ved hjelp av en indirekte form for styring. Det er viktig at dette ikke blir fremsatt som diktat, men som anbefalinger (Neumann, 2003). På en slik måte vil makten ikke bli oppfattet som tvang, men som et utslag av egne valg og beslutninger.

Regjering er en ny form for maktteknikk som kommer i tillegg til de allerede bestående maktteknikkene, og Foucault opererer med tre hovedformer for makt (Neumann, 2003:18-20). I tillegg til regjering består den av *dominans* og *strategi*. Dominans er en direkte maktrelasjon, der det ikke er tvil om hvem som hersker og utøver makten. Det er også klart hvem som er mottaker av maktutøvelsen. Den svake part er ikke i stand til å endre maktforholdet, og handlingene deres vil aldri bli noe annet enn motstand mot makten (ibid). I maktformen strategi, til forskjell fra dominans, er det ikke alltid klart hvem som styrer, og det er mer uklart hvem som er mottaker og utøver av makten. Det er til enhver tid åpent hvem som er den overordnede (Neumann, 2003:18-20).

Regjering er en type maktrelasjon som havner mellom dominans og strategi, og som er knyttet til hvordan den enkelte styrer seg selv (Neumann, 2003:21-22). Når man forsøker å styre seg selv vil man benytte seg av et sett teknikker som er hentet fra ulike steder, for eksempel fra egne erfaringer og fra andres forsøk på påvirkning (ibid). Det er likevel slik at dominans alltid vil ligge bak som en trussel. De personene som ikke klarer å styre seg selv på en måte som er

akseptabel for samfunnet vil for eksempel kunne bli innsatt i fengsel, når det oppstår behov for strengere maktmidler (Neumann, 2003:32-33). Regjering som styringsform retter fokus mot forebygging, snarere enn mot direkte styring (Neumann, 2003). Gjennom å få individet til å kontrollere seg selv skaper man orden og forebygger problemer (ibid).

Nikolas Rose (2003:180) har også drøftet Foucaults perspektiv i forhold til nåtidens maktutøvelse, og definerer begrepet på denne måten: *”Man kan si, at gouvernement betegner alle mer eller mindre rationaliserte forsøk på at forme personers adferd, individuelt eller kollektivt, for at opnå bestemte mål”*.

Fra det gouvernementale perspektiv er tanken altså å skape ansvarlige og aktive individer som tar frie valg over egne forhold og sin egen situasjon (Rose, 2003). Det har skjedd en maktmessig forskyvning bort fra direkte styring, i retning av en mer distansert styring.²¹ Den gamle disiplineringsprosessen gikk ut i fra en hierarkisk overvåkning, mens den nye tenkningen går ut i fra en horisontal overvåkning som skal bidra til personlig ansvar (Andersson, 2004). Organisasjoner og enkeltmennesker som en gang var en del av statens byråkratiske nett, settes fri til å handle på egen hånd (Rose, 2003). Samtidig styres de på avstand, gjennom anvendelse av en rekke ”tillitsteknikker”, som kan forme deres måte å tenke og handle på (ibid). Vi ser et tydelig skifte i hvordan vi tenker på det å sikre seg kontroll, og kontrollen er ikke lenger samlet (Rose, 2003). Den er spredt og flyter gjennom et nettverk av åpne kretser, som ikke er ikke hierarkiske (Rose, 2000). Staten er ikke lenger den eneste faktoren som gjør seg gjeldende når man skal styre på avstand (ibid). Politiske beslutningstakere må handle gjennom en rekke andre myndigheter, for å påvirke personer og aktiviteter på forskjellige steder og i ulike situasjoner (Rose, 2000).

David Garland (2001:124) bruker begrepet *responsibilization strategy* (ansvarliggjøringsstrategi), for å beskrive en tilnærmet parallell til endringene innenfor metoder å straffe på. Dette begrepet involverer ulike måter å tenke rundt teknikker som lages for å forandre på hvordan regjeringen skal reagere på kriminalitet. Det tilsiktede resultatet er et økt nettverk av mer eller mindre styrt og uformell kriminalitetskontroll, som utfyller og utvider statens formelle kontroll (ibid). I stedet for å se for seg at en kan monopolisere kriminalitetskontroll, eller at staten kan la være å ta hensyn til andre aktørers makt, bygger nå statlige byråer en

²¹ Nikolas Rose (2000) betegner perspektivet i forhold til nåtidens maktutøvelse som *advanced liberal democracies* eller ”avanceret liberale demokratier” (Rose, 2003:183).

strategisk relasjon til andre maktfaktorer innen sosial kontroll. De vil bygge bredere allianser, og nyttiggjøre seg av private aktører, og forme dem til å fungere som kriminalitetskontroll (Garland, 2001:124). Dette er essensen i de nye kriminalitetsforebyggende tiltakene som har blitt utviklet i USA og England de siste to tiårene. Det primære målet er å spre ansvar for kriminalitetskontroll ut til byråer, organisasjoner og personer utenfor staten, og å overtale dem til å opptre passende. Budskapet er at staten alene ikke er ansvarlig for å forebygge og kontrollere kriminalitet, og heller ikke kan være det (Garland, 2001:124-125). Denne endringen ligger bak tenkingen rundt det å redusere straffesanksjoner, og kan knyttes til Garlands argumentasjon tilknyttet det å definere ned avvik (se punkt 5.6.).

Maktutøvelsen sikter til å ansvarliggjøre individer og lokalsamfunn, og aktivisere dem i kampen mot kriminalitet, som staten ikke lenger håndterer på egen hånd (Borch, 2005). Hensikten er å skape forsiktige individer som unngår risikable situasjoner. Det enkelte menneske skal lede seg selv på en ansvarlig måte, og på den måten unngå at kriminalitet i det hele tatt oppstår (ibid). I stedet for å peke ut sosiale eller individbestemte årsaker til kriminalitet, rettes fokuset mot situasjoner som gir anledning til kriminalitet, og/eller frykt for det (Borch, 2005). Dette er ideen bak situasjonell kriminalitetsforebygging (situational crime prevention) (Garland, 2000a). Situasjonell forebygging er en måte å redusere forekomsten av kriminalitet på, ved å begrense situasjoner som kan føre til det. Dette er også tanken om forebygging, og man skal unngå at kriminaliteten i det hele tatt oppstår snarere enn å sanksjonere kriminelle (Borch, 2005). Situasjonell forebygging refererer nemlig til det å skape forebyggende strategier, som sikter til å redusere anledninger til å begå kriminalitet i det daglige.

Mennesker blir på en slik måte ansvarliggjort for å ta ansvar for sin egen livsførsel, både som kriminelle og potensielle ofre. Det er ikke lenger staten (alene) som skal sikre oss mot risiko, personer selv pålegges en plikt til å håndtere risikable situasjoner (Borch, 2005). Enkeltindivider, familier, firmaer og organisasjoner oppfordres til å ta ansvar for sin egen sikkerhet, i tillegg til å sørge for sikkerheten til familien og eiendommene sine (Rose, 2000, 2003). Beskyttelse mot risiko for å bli utsatt for kriminalitet, gjennom å investere i sikkerhet, blir en del av ansvaret til hver enkelt person.

Innenfor denne strategien blir ikke individer kun oppmuntret til å ta forholdsregler og sikre sin fremtidige sikkerhet, blant annet ved å tegne private helseforsikringer og private pensjoner

(Rose, 2000). De skal også sikre seg mot risikoer for å bli utsatt for kriminalitet, slik at de ikke selv blir offer for kriminelle handlinger. Dette kan gjøres for eksempel ved å benytte seg av private sikkerhetselskaper (ibid). Slik kan man forebygge risikable situasjoner og hendelser, både i et helse- og kriminalitetsperspektiv. Hver enkelt av oss må ta ansvar for oss selv, og velge i hvilken grad vi vil forebygge hendelser som utløser risiko. Eller som Rose (2000:328) sier det: *“Each of us is to be our own rock”*.

Johnston og Shearing er blant de optimistiske kriminologiske røstene som stiller spørsmål ved hvorvidt økningen av ikke – statlige byråer innenfor sikkerhetsfeltet per definisjon er et onde (Aas, 2007:140). De mener at private sikkerhetsløsninger setter andre tenkemåter enn de strafferettslige i høysetet; problemløsning framfor straff. Fokuset er på forebygging av kriminalitet, forandringer i miljødesign og andre fysiske aspekter ved omgivelsene, i stedet for etterfølgende rettergang og straffesanksjoner. På dette området kan private representere et alternativ til rettssystemet og være et skritt bort fra den strafferettslige, statscentrerte konfliktløsningen (ibid).

De som er kritiske til teorien om at staten blir svakere, på grunn av at den utøver mindre direkte makt, påpeker at vi må forbi forenkende oppfatninger av staten som et offer for fiendtlige overtakelser av private tjenesteytere, ikke – statlige byråer og lokalsamfunn. Det kan derimot virke som at den moderne stat ikke mister innflytelse selv om den mister makt (Castells i Aas, 2007:143). Crawford hevder at vi i de senere år har vært vitne til at statens makt har vokst seg inn i institusjoner som tidligere har vært skjermet for statlig kontroll, og at vi videre har sett en spredning av nye måter å kontrollere problemfylt atferd (Aas, 2007:143-144). Et eksempel er den britiske stat som ikke visner, men heller utvider sitt nett og repertoar når det gjelder sosial kontroll, samtidig som den støtter sosiale prosjekter som ligner på de som hørte hjemme i den gamle velferdsstaten. I stedet for en tilbakeholden regjering, er det økende bevis for at aktiv styring fortsatt er på dagsorden innen dagens strategier for sosial kontroll (Crawford i Aas, 2007:144).

Innenfor regjering som maktperspektiv styrer staten på avstand, og det har skjedd en distansering av styringen. Makten utøves ikke lenger direkte av staten og statsinstitusjoner, men i stigende grad gjennom selvstyre og lokalsamfunn (Borch, 2005:121). Borch (2005) beskriver hvordan forholdet mellom individ og samfunn har endret karakter fra første halvdel av det 20. århundre og frem til i dag. Ved hjelp av en historisk analyse kartlegger han hvordan

kriminalitetsproblemet og anbefalte løsninger har blitt konstruert i løpet av denne perioden.²² I de siste hundre år har kriminalitetsspørsmålet gjennomgått store forandringer (Borch, 2005:11). I starten av perioden skulle kriminalitet bekjempes til beskyttelse av samfunnet, og fra ca 1970 ble forholdet mellom samfunnet og individet forandret. I begynnelsen av århundret var det staten som var tilskrevet ansvaret for reguleringen av kriminaliteten. I stedet fordeles dette ansvaret nå mellom staten, individer og lokalsamfunn (Borch, 2005:13). Kriminalitet skal ikke lenger reguleres av statens inngripen i samfunnet, men gjennom individers frie valg og gjennom deres forbindelse til lokalsamfunn (ibid). Det dreier seg om en forskyvning fra en kriminalitetsoppfattelse som betrakter kriminelle som unormale individer (1900- 1970), til en forståelse av kriminalitet som et normalt fenomen. Dette skal styres gjennom å engasjere personer og lokalsamfunn i kriminalitetsproblematikken, for eksempel gjennom møter mellom offer og gjerningsmann (konfliktråd) og nærpolitordninger (1970 og frem til i dag) (Borch, 2005:13).

Kriminologisk teori har forandret seg i takt med samfunnet, hvor høye kriminalitetstall har blitt normalt, og kriminalitetsbekjempelsens begrensede effektivitet er velkjent (Garland, 2000 b). Det mest vesentlige aspektet ved denne utviklingen har vært skiftet i disiplinens fokus, fra teorier om sosial deprivasjon til forklaringer som bunner i sosial kontroll og dens mangler. Viktige begreper i de nye teoriene er sosial kontroll, selvkontroll og situasjonell kontroll (ibid). Kriminalitetsoppfattelse er på en slik måte en historie om individ og samfunn, og om utviklingen av hvordan man har foretrukket å utøve makt (Borch, 2005:14).

Det er dette jeg ønsker å diskutere i det følgende, om hvordan man foretrekker å utøve makt i dag, knyttet opp mot lekmannsovervåkerens rolle og soningsformen elektronisk kontroll. På hvilken måte kan regjeringsbegrepet som maktperspektiv knyttes opp mot lekmannsovervåkere og elektronisk kontroll? Jeg vil først drøfte dette i forhold til overvåkerens rolle.

6.2 Regjering og lekmannsovervåkere

Som vist foran er lekmannsovervåkerne på oppdrag for frivården, og de skal fungere som støttespillere for de domfelte under soningstiden. De skal motivere de domfelte til å ikke falle tilbake til kriminalitet under overvåkningstiden, og rapportere til frivården om hvordan det går

²² Hensikten er ikke å komme med en komplett analyse av utviklingen av oppfattelsen av kriminalitet. Det er en selektiv undersøkelse der det handler om å vise hvordan ulike problematiseringer av kriminalitet, fører til anbefalinger av nye former for maktutøvelse. Undersøkelsen er gjort i et maktanalytisk perspektiv (Borch, 2005).

med klienten. Rollen som overvåker har også innslag av kontroll. Staten styrer gjennom statlige, kommunale og private aktører (Borch, 2005, Rose, 2000, 2003), og styringen av personer er blitt omlagt fra å være et statsansvar til å gjelde for både individer og lokalsamfunn (Borch, 2005: 213). På hvilken måte bruk av lekmannsovervåkere er et eksempel på en slik maktforskyvning, vil jeg diskutere nedenfor.

I dette tilfellet styrer staten indirekte, gjennom frivården, som er en del av det statlige organet kriminalvården. I forhold til lekmannsordningen kan man i dette tilfellet si at staten går via frivården, som rekrutterer lekmenn. De som ønsker det, og blir godkjent, kan bli oppnevnt som lekmannsovervåkere av frivården, for å bidra med påvirknings- og endringsarbeid av domfelte. Overvåkeren skal gjennom soningstiden til den domfelte opptre som rollemodell for klienten. Staten forutsetter at lekmannsovervåkerne kan bidra til å påvirke de domfeltes holdninger og handlinger, slik at de opptrer på en måte som er i tråd med loven. Staten styrer på en slik måte indirekte gjennom institusjonene i samfunnet. Ved at en sprer statens makt på forskjellige selvstendige organer i samfunnet, blir makten desentralisert. Regjering er en styringsform som har fokus på veiledning og forebygging, og man forebygger problemer og skaper orden gjennom å få den enkelte til å kontrollere seg selv (Neumann, 2003). Gjennom regjering og indirekte maktteknikk kan den enkelte klient føres inn i ulike praksiser, og intensjonen er at de skal ende opp med å oppføre seg i tråd med samfunnsstrukturer, slik samfunnet ønsker det (Neumann og Sending, 2003).

6.2.1 Empowerment

Empowerment handler om å sette individer eller grupper i stand til å utføre oppgaver, som de ikke ville påtatt seg uten en ekstern støtte (Borch, 2005:198). I et helseperspektiv bygger empowerment – tanken på at enkeltmennesker og fellesskapet må få større innflytelse og kontroll over forhold som påvirker helsen (Mæland, 2005:268). Det går ut på at mennesker må få mer kunnskap om slike forhold, og kunne påvirke bestemmelser som har betydning for helsen (ibid). Prosessen vil være like viktig som resultatet, og det sentrale er å føle at man har kontroll over eget liv. Det er viktig for både selvbildet og mestringsevnen, som igjen kan ha betydning for helsen (Mæland, 2005). Empowerment er et sentralt begrep innenfor helsefremmende arbeid, og Mæland (2005) skriver at det kan drives på mange nivåer.²³ Det

²³ Han nevner det individuelle nivå, mellommenneskelige nivå (å stimulere individer til å arbeide sammen i små grupper), det politiske nivå, i lokalsamfunnet og på arbeidsplasser og skoler.

som vil være av størst betydning innenfor denne sammenhengen er det *individuelle nivå* (Mæland, 2005:269), fordi det omhandler det enkelte individ.

I mitt tilfelle er det den domfelte som skal motta støtte fra lekmannsovervåkeren. Det er mange muligheter til å inspirere enkeltmennesket til helsefremmende prosesser. Ved å vise en klient respekt, lytte til vedkommendes synspunkter, og inkludere personen i beslutningsprosesser, kan man bidra til en mestringsfølelse hos personen som kan være helsefremmende i seg selv (Mæland, 2005:269). Dette er helsefremmende arbeid på et individuelt nivå. Empowerment – tanken innenfor et helseperspektiv kan også gjøre seg gjeldende på kriminalitetsområdet, og jeg vil i det følgende drøfte empowerment på et individuelt nivå, i tilknytning til lekmannsovervåkernes rolle overfor de domfelte.

Lekmannsovervåkerne skal være med på å styrke den domfeltes tilknytning til hverdagen, gjennom støtte, kontroll og påvirkning. Ved å bidra med dette overfor de domfelte, kan overvåkerne hjelpe klientene til å styrke seg selv (empowerment). På en slik måte kan de lede personen, og den dømte kan hjelpes til å takle hverdagen sin (Borch, 2005). Dette er en måte å lede og regulere menneskers handlinger på. Staten går i dette tilfelle via frivården og lekmannsovervåkere som skal påvirke klientenes handlinger og tankegang på en positiv måte. Dette kan være i tilknytning til kriminelle handlinger, eller andre forhold i livet til den dømte. Det enkelte individ kan på en slik måte bli påvirket til å styre seg selv. Eller sagt på en annen måte, de domfelte kan bli styrt til å styre seg selv. Gjennom påvirkning og anbefalinger fra overvåkerne vil det sette i gang empowerment – prosesser ved å få den domfelte mer i stand til å lede seg selv. Intensjonen er at den dømte skal ledes til å oppføre seg på en spesiell måte. I dette tilfellet er det blant annet å leve et lovlydig liv, og handle på en måte som er i tråd med reglene i soningen. Det kan ikke sies at lekmannsovervåkere er satt inn for å bidra til å regulere de domfeltes forhold til kriminalitet, selv om det indirekte er det lekmannsovervåkerne i mange tilfeller gjør, i tillegg til andre oppgaver.

6.2.2 Selektiv utvelgelse

Det skjer en viss seleksjon av de som får sone under elektronisk kontroll og dermed får tildelt lekmannsovervåkere, fordi klientene til en viss grad må være i stand til å styre seg selv. Det kan sies at klientene er vist tillit ved å sone med elektronisk kontroll. I prinsippet kan de domfelte misbruke tilliten og handle i strid med gjeldende regler uten å møte fysiske

hindringer, som i dette tilfellet kan være fengselsbetjenter og fengselsmurer. Til forskjell fra innsatte i fengsel, kreves det mer vilje til å følge reglene siden man ikke har denne umiddelbare hindringen til stede under soningen. Med dette bakteppet kan man stille spørsmål om ikke prinsippet om empowerment blir ekstra fruktbart på grunn av klientenes motivasjon og vilje til å sone i samfunnet, uten at kontroll er til stede hele tiden.

I seleksjonsprosessen, der kriminalvården avgjør hvem som får innvilget søknad om elektronisk kontroll, kan det også tenkes at det blir lagt vekt på hvem som kan dra nytte av empowerment – strategier, og hvem som har mindre sjanse for det. De domfelte i mitt tilfelle har et fysisk grunnlag (sysselsetting/bosted), i tillegg til at de har en lekmansovervåker som kan støtte dem i soningstiden. På en slik måte kan det tenkes at disse domfelte har en større sjanse til å internalisere den indirekte styringen og kontrollen i soningen, til forskjell fra for eksempel de mest marginaliserte innsatte i fengsel, som gjerne vil ha et dårligere utgangspunkt for å klare seg i samfunnet.

OASys er en engelsk forkortelse for ”Offender Assessment and management SYStem” (Alnæs, 2006:47), og kan være med på å belyse risikovurderinger som gjøres ved utvelgelsen av hvem som skal få sone med elektronisk kontroll. OASys er et verktøy som skal kartlegge innsatte og deres behov, og vurdere risiko knyttet til faren for at vedkommende skal begå nye kriminelle handlinger i fremtiden (ibid). Systemet er brukt i kriminalomsorgen og friomsorgen i England, og kriminalomsorgen i Norge er i ferd med å innføre dette (Alnæs, 2006). På norsk kan OASys kalles et lovbrøtermålesystem (Giertsen, 2006:25). I praksis utføres systemet som intervjuer, og den ansatte stiller spørsmål til den innsatte som svarer (Alnæs, 2006). De første skjemaene spør etter opplysninger om blant annet alder, kjønn, bosted og utdanning, spørsmål som registreres i mange sammenhenger (Giertsen, 2006). I tillegg kommer spørsmål som omhandler en annen type opplysninger, for eksempel sensitive temaer som psykiske problemer, følelsesmessig tilstand, helse, relasjoner (for eksempel forholdet til nære familiemedlemmer og overgrep i oppveksten) og stoff- og alkoholbruk (ibid). Svarene noteres som tallverdier i et skjema og det er på forhånd fastsatt hvilke svar som skal gi hvilken tallverdi (Alnæs, 2006). Opplysningene som kommer frem oversettes til et tall, som oftest er alternativene 0, 1 eller 2 (Giertsen, 2006). Til slutt summeres tallverdiene, og skal da si noe om den innsatte sine behov (behandling eller andre tiltak) og faren for at vedkommende vil begå nye lovbrudd (Alnæs, 2006).

Til slutt vil summen bli flyttet ned i en av tre bokser, som forteller hvilken gruppe den intervjuede tilhører. Valget står mellom lav, middels eller høy risiko for ny domfellelse (Giertsen, 2006). Systemet skal kunne vurdere risikoen for alvorlige handlinger i fremtiden, og hvordan de kan forebygges. Informasjonen som blir registrert om den innsatte skal være grunnlaget for den innsattes fremtidsplan i soningen (Alnæs, 2006). På en slik måte vil OASys – skjemaene avgjøre den innsattes farlighet og behov (ibid), og forbedre forutsigbarheten av hvilke tiltak som passer til hvem (Giertsen, 2006). Tanken er at systemet skal kunne samle inn mye komplisert informasjon, og samtidig klassifisere og sortere (ibid). På en slik måte blir mennesker sortert i grupper, ut i fra hvem som har en sjanse til å klare seg i samfunnet og ikke begå nye lovbrudd, og hvem som har mindre sjanse til å leve et lovlydig liv. Det skjer en selektiv sortering ut i fra sannsynligheten for å kunne klare seg selv.

Hensikten med å trekke en parallell til Oasys er ikke å sidestille den praktiske gjennomføringen innenfor systemet med måten det blir håndtert på innenfor elektronisk kontroll. Forskjellene er store på de to, fordi Oasys inneholder en stor personundersøkelse som munner ut i et tall som blir stående som en konklusjon på vedkommende som er intervjuet. I elektronisk kontroll er det formelle krav som gjelder, selv om andre momenter (for eksempel fare for rusmisbruk) blir tatt i betraktning når den domfelte søker. Samtidig har det elementer av det samme, fordi man vurderer risiko i forbindelse med hvem som kan klare å sone med elektronisk kontroll, og hvem som må sone straffen i fengsel. Det foregår en seleksjon av hvem som får sone med IÖV og IÖV – utslusing, når det blir vurdert hvem som har stor sjanse for å klare å sone i samfunnet, og hvem som (mest sannsynlig) ikke gjør det. Ut i fra sannsynlighetsberegning og kalkulering vurderer man risikoen for at noen av søkerne ikke skal klare soningen med elektronisk kontroll, og leve et liv uten kriminalitet. Konsekvensen kan bli at domfelte som blir vurdert som ”høy – risiko” får en mer restriktiv soningshverdag, mens de som blir vurdert med lavere risiko får mer frihet i soningen. Igjen kan Cohens prinsipp om bifurkasjon gjøre seg gjeldende (se punkt 5.5.2).

Andersson (2004) bruker det svenske kriminalvårdsverket som eksempel når han skriver om kategorisering av mennesker. I følge dem finnes det mennesker som det ikke går an å normalisere, og disse finnes det spesielle og riktige fengsler for. Han mener at differensieringen øker med innføringen av nye alternative straffereaksjoner som samfunnstjeneste og elektronisk kontroll, da personutredninger får avgjøre hvordan straffen skal utformes (Andersson, 2004).

Oppsummeringsvis kan det sees på som en indirekte maktteknikk at lekmansovervåkerne brukes i arbeidet med domfelte, noe som kan betraktes som styring mot selvstyring. Hjelp til selvhjelp – programmer er et godt eksempel på empowerment (Borch, 2005), og ved å anvende lekmansovervåkerne i kriminalomsorgen kan det sees på som hjelp til selvhjelp i arbeidet med de domfelte. Lekmansovervåkerne er satt inn for å være en støttespiller slik at klientene skal få en lettere soningshverdag. Gjennom å støtte og hjelpe klienten i soningstiden, kan den dømte bli i bedre stand til å takle hverdagen, og tiden som kommer etter at soningstiden er over. Som nevnt intervjuet jeg en lekmansovervåker som tidligere hadde slitt med alkohol- og narkotikaproblemer, og han brukte noen av sine tidligere erfaringer til å hjelpe klientene sine. Et eksempel på empowerment kan illustreres med dette sitatet:

”I visse leksjoner og sånne ting så kan jeg jo dra paralleller til mitt liv som misbruker og mitt liv som ikke misbruker. Eksempelvis rett før du kom så var det ei jente innom her og hun sa; ’jeg er så sugen på dop at jeg holder på å ...’. Og da kunne jeg ganske enkelt si at ’ja, du vet, det kommer’. Men hun hadde ikke tatt noe heller så da kunne jeg si; ’se da på det som en seier, og seieren er større enn suget’. Og jeg kunne ærlig si at det kommer med jevne mellomrom, det kommer til meg i blant. Jeg kan ikke si at jeg aldri har lyst å drite i alt og kjøpe meg to flasker brennevin og fly fra kjerring og mas og pengeproblem og alt i hop, leie meg ei stue og sitte og drikke en måned. Jeg gjør det ikke, men sånn er virkeligheten” (Overvåker 2).

Styringen av kriminalitetsproblemet har fulgt denne omfordelingen av ansvar for styringen (Borch, 2005). Håndteringen av kriminalitetsspørsmålet kan ikke lenger primært sees på som et statsansvar, enkeltindivider og lokalsamfunn er tildelt et medansvar for å løse problemet. Styringen skal bidra til å forme aktive og medansvarlige personer og lokalsamfunn (ibid). I dette tilfellet kan lekmansovervåkerne sees på som medlemmer av lokalsamfunnet som blir tildelt et ansvar i samfunnets håndtering av kriminalitet. I samspillet mellom dem skal den domfelte være en aktiv og ansvarlig person i samfunnet, målet er at dette også skal fortsette etter at soningstiden er avsluttet.

6.2.3 Uformelle handlingsstrategier

Samtidig som den indirekte styringen regjerer, ligger direkte maktteknikker bak som en trussel. Hvis de domfelte oppfører seg på en måte som er i strid med vilkårene under soningen, har lekmannsovervåkeren makt til å rapportere dette til frivården. Det blir også forventet av lekmannsovervåkerne at de rapporterer til frivården om hvordan det går med klienten under soningstiden. Hva som blir konsekvensene av eventuelle vilkårsbrudd avhenger av handlingens karakter, og frivårdsinspektørens skjønn i det aktuelle tilfellet.

Som vist tidligere er det mye opp til hver enkelt overvåker hva de ønsker å rapportere til frivården om klienten under soningstiden. Som vi har sett har noen av overvåkerne havnet i lojalitetskonflikter overfor klientene fordi det ofte er nære relasjoner mellom dem. Løsningen for de fleste overvåkerne var å prate med klientene om at lojalitetskonflikter kunne oppstå, og på denne måten forebygge slike konflikter. I flere tilfeller diskuterte de med klienten om hvor grensene skulle gå for rapportering. Hvilke vilkårsbrudd og handlinger kunne man se gjennom fingrene med, og hva var nødvendig å rapportere til frivården? Ingen av overvåkerne uttalte at de ville kontakte frivården direkte om klienten ikke oppførte seg i tråd med reglene under soningstiden. Gjennomgående er det et funn at overvåkerne i første omgang benytter seg av uformelle strategier som å snakke med klienten, før de eventuelt kobler inn myndighetene. I dette tilfellet vil det være frivårdsinspektøren som er overvåkerens kontaktperson, eller frivården som institusjon. I mitt materiale forteller lekmannsovervåkerne at de strekker seg rimelig langt før de eventuelt velger å ta dette steget.

Et eksempel på dette er en lekmannsovervåker som fortalte om en klient som nettopp hadde avsluttet soning med IÖV – utslusing. Vedkommende klarte ikke å holde de fastsatte tidene som gjaldt for soningen, samtidig som han ikke ønsket å sone straffen i fengsel. Den domfelte hadde en sysselsetting som han trivdes i, hovedproblemet var å følge de oppsatte tidene i skjemaet. I dette tilfellet gjorde både frivårdsinspektøren (som var overvåkeren og den domfeltes kontaktperson) og lekmannsovervåkeren hjemmebesøk hos den domfelte. Han ble fortalt at hvis han ikke overholdt tidene, måtte de bryte soningen. Siden han ikke forbedret seg og dermed ikke oppfylte vilkårene, måtte han sone resten av straffen i fengsel. Det som er interessant i dette tilfellet er at både lekmannsovervåker og frivårdsinspektør i samarbeid med hverandre, advarte den domfelte og gav han flere sjanser underveis i soningen. Eksempelet

illustrerer at også frivårdsinspektører, som representerer frivården, kan benytte seg av uformelle handlingsstrategier.

Neumann (2007) skriver om helsesøsters handlingsbetingelser i sin doktoravhandling. I forholdet mellom helsesøster og mor til barnet på helsestasjonen velger helsesøster i flere tilfeller å ha uformell kontakt med mor som blir utsatt for mishandling, i stedet for å melde saken til barnevernet. I hennes materiale er det ikke uvanlig at helsesøster har en tett og uformell oppfølging med den det gjelder, uten at eksterne instanser kobles inn. Fra statlig hold forventes det at det settes inn disiplinering dersom ikke indirekte styring fungerer (Neumann, 2007). Hun skriver at når en vurderer helsesøsters praksis knyttet til konkrete bekymringsaker, kan en stille seg spørsmål om de fortsatt følger en indirekte styringsstrategi. Spørsmålet er om man kan si at helsesøster opptrer i den posisjonen som staten har satt opp for henne, eller om det er ved grensen for indirekte styring (Neumann, 2007). I tillegg til at helsesøster kan ta i bruk direkte disiplineringstrategier er det også forventet at hun gjør det, i de tilfellene der det for eksempel er grunn til å tro at barna er utsatt for omsorgssvikt (Neumann, 2007). Neumann (2007:142) sier det slik:

”Ikke desto mindre, når hun ikke bare velger å gå indirekte til verks, men også uformelt og uoffisielt, vil jeg hevde at hun (i alle fall delvis) bryter med regjeringens disiplineringreferanse, forstått som at det fra statlig hold forventes å settes inn disiplinering dersom indirekte styring ikke fungerer”.

Hensikten med å trekke paralleller til Neumanns funn i avhandlingen er at det er interessant i både overvåkningssituasjonen og i helsesøsterrollen at aktørene i stor grad benytter seg av uformelle handlingsstrategier i slike tilfeller. Det kan si noe om handlingsmønstre mellom to parter, som er i en relasjon som veksler mellom å være formell og uformell. Den uformelle delen kan være lite håndfast, men likevel viktig å forstå for å se helheten i forholdet. I hvilken grad er motivene for en slik handlingsstrategi annerledes hos overvåkerne enn hos helsesøstrene? I hvilken grad er motivene i samsvar med hverandre? Jeg skal i det følgende diskutere uformelle handlingsstrategier i forhold til lekmannsovervåkere og helsesøstere, før jeg til slutt vil drøfte dem opp mot hverandre.

Jeg har tidligere i oppgaven vist at tillit mellom lekmannsovervåkere og domfelte er en forutsetning for at de skal ha en god relasjon til hverandre. At lekmannsovervåkerne benytter

seg av uformelle handlingsstrategier, kan sees på som en forlengelse av dette tillitsforholdet. Relasjonen er basert på tillit, og overvåkerne ønsker å innhente en form for samtykke fra de domfelte før de eventuelt må ta skrittet å kontakte frivården. Hos overvåkerne kan innslaget av uformell kontroll, og at det ofte er nære relasjoner mellom dem, bidra til at overvåkerne prøver å ordne opp med klienten først. Det kan være å få han til å avstå fra å utføre negative handlinger under soningstiden, eller støtte og hjelpe vedkommende med ting som kan gjøre livssituasjonen bedre for klienten.

Lekmannsovervåkerne er en forlengelse av den direkte styringen, og de fungerer som den indirekte formen for styring. Som tidligere vist oppfatter ikke lekmannsovervåkerne seg selv som kontrollører, men mer som støttespillere. Dette kan også være en grunn til at de handler uformelt i tilknytning til klientene. Selv om overvåkerne har et oppdrag for frivården, er det viktigste for dem å hjelpe og støtte klientene på best mulig måte. At overvåkerne diskuterer hvor grensene går for rapportering med den domfelte i starten av oppdraget, kan sees på som en forebyggende handling. På en slik måte vet de domfelte bedre hvor grensene går før overvåkeren synes det vil være riktig å kontakte frivården. Av denne grunn vil overvåkerne gjerne føle at en eventuell rapportering vil være mer lojal og rettferdig overfor klientene, siden de har informert de domfelte på forhånd.

Neumann (2007) viser at helsesøstrene i hennes materiale ofte er bekymret for barn de møter, men at de i mange tilfeller ikke føler at de kan foreta seg noe likevel. Grunner til dette er at situasjonen vurderes i forhold til at barnet er på helsestasjonen, har en dårlig dag, eller at alderen til barnet spiller inn. Disse faktorene kan være med på å bidra til at barnet oppfører seg på en slik måte at helsesøster blir bekymret, og det må hun ta i betraktning (ibid). Helsesøstrene ønsker ikke å gjøre noe galt, og flere uttrykker også at det må være en stor belastning for foreldre å bli meldt til barnevernet, enten bekymringsmeldingen viser at helsesøster hadde rett eller tok feil. Det handler om vurderinger om hva som skjer i forlengelsen av en eventuell rapportering til barnevernet. Eksempler på konsekvenser av rapportering til barnevernet kan være en far som slår fordi andre har fått vite om hjemmesituasjonen, eller at en fortvilet og deprimert mor blir enda mer fortvilet hvis barnevernet blir koblet inn (Neumann, 2007). Bekymringene hos helsesøstrene om hva som kan bli konsekvensene av en rapportering får dem til å velge andre alternativer, på samme måte som overvåkerne velger å snakke med klientene først. Helsesøster gjør dette selv om det ikke er noen nær relasjon mellom henne og mor, slik det er i relasjonen mellom domfelt og

overvåker. Helsesøstrene fokuserer på andre alternativer enn å melde fra om en sak til barnevernet som bekymrer dem, og prøver å få til tiltak som kan forbedre ting. Det er for eksempel å vurdere om et barn kan henvises til PPT, eller prøve å skaffe barnehageplass til barnet. Neumann (2007:96-97) skriver: *Barnevernet fremstår som siste utvei for helsesøster, og helsesøstrene gjør mye før de tar kontakt med barnevernet*”.

De fleste helsesøstrene i Neumanns materiale forteller at de har liten kontakt med barnevernet. Det er ikke bare usikkerheten rundt konsekvensene av en eventuell rapportering til barnevernet som får dem til å velge uformelle handlingsstrategier. Det er flere grunner til det, blant annet at de ikke får tilbakemelding fra barnevernet om hvordan saken blir fulgt opp. Helsesøster har derfor ikke mulighet til å snakke med barnevern og foresatte om virkningene av tiltaket. Slike erfaringer (og andre) er med på å frembringe en forestilling om at det ikke nytter. Derfor er det en del helsesøstere som jobber for at foresatte skal ta kontakt med barnevernet på eget initiativ (Neumann, 2007). Helsesøstrene strekker seg generelt langt i den uformelle og uoffisielle kontakten med familien, og ingen av dem kontakter barnevernet uten videre. Oppsummerende er det erfaringer med hjelpe- og kontrollsystemet, i tillegg til egne livserfaringer, som gjør at hun velger uformelle handlingsstrategier (ibid).

Jeg stilte spørsmål om rapportering til en lekmannsovervåker jeg intervjuet. På spørsmål om hun ordnet opp selv eller tok det opp med frivården hvis klienten gjorde noe negativt under soningstiden, tok hun utgangspunkt i en konkret hendelse og svarte slik:

”(...)Det var en gang han hadde kommet hjem og drukket øl. Han tror ikke jeg kjenner noe. Men siden den gang så var det ikke noe mer, for jeg ble ordentlig sint. Jeg visste at det kunne bli verre for han om han fikk forlenget straff. (...)Man skal jo rapportere, men i blant får man faktisk se mellom fingrene også, og bedømme situasjonen” (Overvåker 4).

Denne overvåkeren visste at klienten hadde gjort noe galt, men bestemte seg for å ikke rapportere forholdet. Hun mente at en rapportering ville gjøre det vanskeligere for klienten, fordi han stod i fare for å få forlenget straff. Hun valgte derfor å ordne opp med den domfelte selv. Hun forteller også at det ikke har skjedd igjen, og det kan tyde på at hennes uformelle handlingsstrategi var av nytte og betydning overfor den domfelte.

Et fellestrekk mellom helsesøstrene og lekmannsovervåkerne er at en av grunnene til at de benytter seg av uformelle handlingsstrategier er fordi de er bekymret for konsekvensene av rapporteringen. De er redd for at det skal bli verre for barn og mor (helsesøstrene) og klient (lekmannsovervåkerne) hvis de tar steget og rapporterer til henholdsvis barnevern og frivård. Både lekmannsovervåkerne og helsesøstrene innhenter en form for samtykke hos henholdsvis klienter og foresatte, før en eventuell rapportering. Et eksempel fra Neumanns avhandling er en helsesøster som fortalte en mor at hun måtte melde bekymring til barnevernet, hvis hun ikke gjorde noe for å forbedre situasjonen. I følge helsesøsteren oppfattet mor trusselen om barnevernet så alvorlig at hun klarte å forbedre situasjonen. Eksemplet kan være med på å vise at helsesøster, som flere av lekmannsovervåkerne, sa i fra om hvor grensen gikk for rapportering, og på en slik måte fikk advart mor og gitt henne en sjanse til.

Eksempelet er en god illustrasjon på en uformell handlingsstrategi. Klientene til lekmannsovervåkerne vet at rapportering er en underliggende trussel. Selv om foresatte vet at helsesøster kan rapportere til barnvernet hvis hun oppdager at barnet lever under dårlige forhold, er det ikke utgangspunktet for helsesøstrenes klienter. Lekmannsovervåkerne har i større grad avklart med klientene om hvor grensene går for rapportering. På en slik måte har klientene til helsesøster og lekmannsovervåker forskjellig utgangspunkt i relasjonen.

Som vist tidligere har overvåkerne positiv erfaring med frivården, og de har en god relasjon til kontaktpersonene sine. Helsesøstrene har en noe mer negativ erfaring og oppfatning av barnevernet. Selv om lekmenne har god erfaring med frivården, rapporterer de ikke i høyere grad enn helsesøstrene om klienten. De er like lite glad i å koble inn frivården som helsesøstrene er i å koble inn barnevernet. Selv om erfaringen ikke er dårlig, er det likevel et organ med mye makt. Dette kan gå ut over lekmannsovervåkernes klient, og makten som kan bli utøvet kan i dette tilfellet sees på som noe negativt. Muligens synes overvåkerne at de tenkelige konsekvensene en rapportering hadde hatt, er for strenge i forhold til handlingen klienten hadde begått.

Det kan også tenkes at det er mer lagt opp til at lekmannsovervåkerne skal benytte seg av uformelle handlingsstrategier, fordi de domfelte skal gis en mulighet til å vise at de klarer seg med indirekte styring, som andre i samfunnet, og ikke trenger den direkte dominansen – fengsel. Det kan også være naturlig å tenke at helsesøster har en høyere terskel for å melde fra til barnevernet siden det er forskjell på klientene til helsesøster og lekmannsovervåker. Det er

formelt vedtatt at klientene til lekmannsovervåkerne har gjort noe galt. Hos helsesøster blir det derimot opp til hennes vurdering om det har skjedd noe galt i situasjonen mellom barn og foresatte. Ut i fra dette kan det være vanskeligere for helsesøster å melde fra til barnevernet siden det er mer usikkerhet tilknyttet det forholdet hun eventuelt vil rapportere. Hvis lekmannsovervåkerne hadde meldt fra til frivården, ville det mest sannsynlig omhandlet et konkret forhold som var en overtredelse av gjeldende regler. Det som skiller dem er at helsesøstrene ikke har en nær relasjon med foresatte, slik flere av lekmannsovervåkerne har til sine klienter. Uavhengig av type relasjon, benytter både overvåkere og helsesøstere seg i høy grad av uformelle handlingsstrategier.

Jeg har drøftet i hvilken grad indirekte styring kan knyttes til lekmannsovervåkernes rolle overfor klientene. Kan man også si at regjering har sin inntreden i soningsformen elektronisk kontroll?

6.3 Regjering og elektronisk kontroll

Etter at prøveprosjektet med IÖV startet opp i Sverige i 1994, har utviklingen som nevnt gått i retning av at flere og flere kan søke om denne soningsformen. Stadig flere domfelte oppfyller grunnvilkårene ved at en har akseptert en høyere strafferamme for å kunne søke om soningsalternativet, i tillegg til at ordningen har blitt utvidet til å gjelde IÖV – utslusing.

Elektronisk kontroll skal føles like inngripende som fengsel, og være et troverdig alternativ til den tradisjonelle fengselsstraffen. Den domfelte er under streng elektronisk kontroll, da en alarm umiddelbart vil gå hos frivården hvis han avviker fra det oppsatte tidsskjemaet. Et eksempel på det er om vedkommende forlater boligen på et tidligere tidspunkt enn avtalt. Selv om det er en streng form for bevegelseskontroll innenfor IÖV og IÖV - utslusing, kan denne soningsformen likevel oppfattes som mer human. Dette er fordi man får sjansen til å sone straffen i hjemmet og i samfunnet, i stedet for at straffen sones i fengselet. Det kan også tenkes at det utøves mindre makt overfor den dømte, siden vedkommende slipper fengselsvesenets ofte strenge regime. I tillegg får man fungere ganske normalt i hverdagen, i og med at man får gå på arbeid, skole eller annen sysselsetting under soningstiden. Den domfelte får også mulighet til å bo sammen med eventuell familie mens han soner, og ha jevnlig kontakt med de han måtte ønske. På en slik måte slipper en å forholde seg til besøkstider og permisjoner i fengselet, for å møte familie og venner.

På den annen side er det likevel ikke gitt at det utøves mindre makt overfor den enkelte, selv om de direkte og dominanspregede maktteknikkene (for eksempel innlåsing på celle) er byttet ut med en soningsform som gjør det mulig å sone utenfor fengselet. Den direkte maktutøvelsen er byttet ut med nye og andre former for makt (Borch, 2005). Elektronisk kontroll kan derfor oppleves som en like stedsbegrenset soning som fengsel, men at murene er usynlige.

6.3.1 Direkte og indirekte maktteknikker

Selv om flere av de dominanspregede maktteknikkene som forekommer i fengselet ikke anvendes innenfor denne soningsformen, foregår det også direkte maktteknikker i elektronisk kontroll. Gjennom hele soningstiden blir det foretatt uanmeldte hjemmebesøk hos den dømte, og det kan skje hele døgnet. Det kan også bli foretatt utåndingsprøver, urinprøver og/eller blodprøver på vilkårlige tidspunkt, for å sikre at den domfelte overholder narkotika- og alkoholforbudet. I tillegg har også de domfelte strenge tidsskjemaer å følge for når de skal være hjemme, på jobb og gjøre andre aktiviteter. Reglene må følges for å få lov til å sone med elektronisk kontroll. Det kan likevel diskuteres om de direkte maktteknikkene inneholder tvangselementer, siden det er frivillig å sone under både IÖV og IÖV – utslusing. Velger man soningsformen må man også akseptere de disiplinerende reglene og kontrollen som inngår i den. Den dømte forplikter seg til å delta aktivt i sin egen soningshverdag, gjennom sysselsetting og andre fastsatte aktiviteter. Om personen ikke ønsker dette, er det ingen som iverksetter tvangstiltak for å få personen til å gjøre det. Konsekvensen blir at den dømte ikke får sone under denne formen for straff.

I denne sammenhengen vil jeg trekke en parallell til kontraktssoning i fengsel. Det spesielle med kontraktsavdelinger i fengsel ligger i det forhold at styringen av de innsatte skal skje gjennom kontrakter, og ikke gjennom påbud, diktering og liknende (Borch, 2005). Bruken av kontrakter er et strategisk middel for å skape individuell frihet og ansvarlighet for egne handlinger hos den enkelte (ibid). Gjennom kontrakter skal det konstrueres individer som tar på seg ansvaret for å opptre ansvarlig, og som tar ansvar for egne handlinger. En av kontraktens fordeler er at de ikke hensetter personen i en passiv rolle, for eksempel som mottaker eller klient (Borch, 2005). Den dømte deltar aktivt i sin egen soningshverdag, og blir på en slik måte ledet til å lede seg selv (ibid).

For å kunne eksemplifisere bedre tar jeg utgangspunkt i Lerdals hovedfagsavhandling (2005), om kontrollen med rusmidler på Bastøy fengsel. For å få sone på Bastøy må den innsatte signere en kontrakt med fengselet, som innebærer at en forplikter seg til å avstå fra å bruke rusmidler under soningstiden. Ved kontraktsoning får man visse fordeler, den mest åpenbare i dette tilfellet er at man får komme til Bastøy til åpen soning (Lerdal, 2005). For å få sone med kontrakt må man også samtykke til hyppigere urinprøvekontroll, slik at man har mulighet til å avdekke eventuelle brudd på rusmiddelforbudet. Konsekvensene av vilkårsbrudd kan føre til at man tilbakeføres til lukket anstalt. Å skrive under på kontrakt er i utgangspunktet frivillig, men utfallet av å ikke gjøre det, er at man ikke får sone i åpent fengsel, i dette tilfellet Bastøy (ibid).

Fordelen med å skrive seg på kontrakt er man kan få en friere soningshverdag og flere goder i soningstiden. De domfelte som soner med elektronisk kontroll skriver ikke under på kontrakter for å få sone. De har likevel en forpliktelse til å følge reglene under soning for å få lov til å gjennomføre straffen utenfor fengselet. På samme måte som de domfelte i fengselet velger å skrive seg på kontrakt, velger de domfelte å samtykke til vilkårene som gjelder for elektronisk kontroll, fordi man tror at man vil oppnå en bedre soningshverdag. I begge tilfelle vil man slippe fengselets strenge regime. I utgangspunktet er det ingen tvangselementer knyttet til disse ordningene, men konsekvensene av å ikke samtykke til vilkårene, vil være større enn å gjøre det, fordi man da vil få en hardere straffegjennomføring. Makten er tilknyttet negative sanksjoner i begge tilfellene, fordi brudd på vilkår i ytterste konsekvens kan ende med innsettelse/gjeninnsettelse i fengsel. Negative handlinger hos de domfelte vil derfor ende med negative konsekvenser.

Direkte maktteknikker går ut på å gi noen forbud og påbud, ikke å gi noen et tilbud. På en slik måte er ikke kontraktsoning og elektronisk kontroll direkte maktteknikker, selv om vi tidligere har sett at de kan innholde elementer av direkte makt. I dette tilfellet har de dømte fått et tilbud, som de kan velge å akseptere eller avslå. Siden de har valgt å akseptere tilbudet er situasjonen en annen. De har fått en ny normalsituasjon, som kan tas fra dem dersom de ikke gjør som de skal. Tilbudet fører med seg nye påbud og forbud som de må forholde seg til. Dette kan sees på som direkte maktteknikk. Når man soner på kontrakt eller med elektronisk kontroll vil alternativet være fengsel, hvis man velger å avslutte denne formen for soning. Begge alternativene er et tilbud, og utgangspunktet vil være strengere, i dette tilfellet vanlig soning i fengsel. De dømte har derfor ikke noe å tape, og dette kan sees på som en

indirekte maktteknikk siden den domfelte alltid vil se på fengsel som et dårligere alternativ. Alternativet er så håndfast negativt at nesten ingen vil velge det, og elementene av tvang innenfor kontraktsoning og elektronisk kontroll kan derfor sees på som en form for frivillig tvang, der nytten av å sone under disse forholdene er større enn kostnadene. Som (Rose: 2003:184) sier det: Hvem er tilhenger av tvang, unntatt når den utøves i frihetens navn?

6.3.2 Disiplin

I boken ”overvåkning og straff” fokuser Foucault (2001) på disiplinering og direkte maktteknikker i samfunnet, og han omtaler begrepet disiplin på denne måten:

”Disse metoder, som muliggjør en omhyggelig kontroll av kroppens operasjoner, og sørger for at kroppens krefter stadig underkues og tvinges til å være føyelige og nyttige – det er dette som kan kalles å holde ”disiplin””. (Foucault, 2001: 126-127).

Disiplineringen av mennesket er ikke av betydning for å endre tanker og ideer hos personer, men for å danne nyttige og lydige individer (Foucault, 2001). Han mener at det som gjør disiplinen effektiv er at den kan gjennomføres uten voldelige forhold, og likevel oppnå minst like store nyttevirksomheter. Den domfelte skal internalisere disiplinen slik at han etter en stund vil utøve kontrollen over seg selv (ibid). Overvåkning skal komme fremfor fysisk makt.

Innenfor elektronisk kontroll er de domfelte som nevnt overvåket i den forstand at en alarm vil gå hos frivården, dersom vedkommende avviker fra tidene han skal forlate eller komme tilbake til hjemmet. Noen vil også ha kontroll på om den domfelte møter opp på jobb eller annen sysselsetting som han skal, enten kolleger, kontaktpersonen på arbeidsplassen eller at det blir foretatt kontrollbesøk. Ellers er ikke den domfelte gjennomgående kontrollert. Likevel kan den enkelte møte kontrolltiltak i form av hjemmebesøk når som helst i løpet av døgnet, som vist ovenfor. Den enkelte kan bli kontrollert når som helst, men utenom den elektroniske kontrollen vet ikke de domfelte når kontrollen kan inntreffe.

Dette er grunntanken i Benthams *panopticon*. Den panoptiske hovedvirkningen er at den straffedømte skal vite at han alltid kan bli observert. Vedkommende kan alltid være synlig, uten selv ha mulighet til å se. På en slik måte fungerer makten automatisk (Foucault, 2001:179 – 181). Innenfor elektronisk kontroll kan den dømte bli oppsøkt av kontrollører når

som helst, i tillegg til at vedkommende er under elektronisk kontroll. Den dømte har likevel anledning til å komme bort fra overvåkningen på tidspunkter som er angitt i det oppsatte skjemaet, slik som fritid og aktiviteter. På en slik måte blir en panoptisk overvåkning umulig innenfor soningsformen, slik den fungerer i Sverige i dag. Elektronisk kontroll kan likevel ha elementer av panopticon, slik ordningen praktiseres for eksempel i England og USA. Der gjøres det bruk av elektronisk kontroll med GPS (Global Positioning System). Med GPS kan den domfelte overvåkes elektronisk hele døgnet, og personen kan følges i hverdagslige rutiner og bevegelser innenfor et begrenset område, i sanntid (Nellis, 2008).

Innenfor elektronisk kontroll kreves en vilje hos den dømte til å følge vilkårene under soning, som å forholde seg til et tidsskjema, gå på arbeid, og ikke bruke alkohol eller andre rusmidler under soningstiden. På en slik måte blir den dømte ansvarlig for sin egen soningshverdag, og klienten skal lære å styre seg selv på en måte som kriminalvården og samfunnet for øvrig kan akseptere. En vil bidra til at den dømte blir en lovlydig borger, og man slipper fengselsstraff om man klarer å følge gjeldende regler under soningen. Sanksjonene for vilkårsbrudd ligger bak, og kan i ytterste konsekvens ende med fengsel. Bak den indirekte styringen i elektronisk kontroll ligger det også en trussel om direkte maktutøvelse. Den indirekte styringen foregår innenfor et rimelig strengt system, som kan slå ned på små avvik med direkte makt. På en slik måte kommer det dominanspregede frem i relasjonen mellom den dømte og kontrollørene i frivården.

Det kan sies at de direkte maktteknikkene blir supplert med de indirekte maktteknikkene innenfor elektronisk kontroll. De dømte blir ansvarliggjort i soningshverdagen ved at de skal følge reglene som gjelder for soningsformen, og styre dagene sine etter det oppsatte skjemaet. I tillegg blir det anvendt disiplinerende teknikker i kontrollarbeidet med de dømte, i form av blant annet hjemmebesøk og utåndingsprøver som vist ovenfor. Gjennom å anvende både direkte og indirekte maktteknikker blir det enklere å ansvarliggjøre den enkelte. På en slik måte ansvarliggjøres den domfelte ved å sone under elektronisk kontroll, samtidig som han vet at direkte maktteknikker ligger bak hvis han bryter vilkårene. Med utgangspunkt i Foucaults forståelse av makt, skal makt ikke betraktes i opposisjon til frihet (Borch, 2005). De direkte maktteknikkene som kan gå ut på å beordre hva den dømte skal gjøre, er byttet ut med større grad av frivillighet. Om man ikke ønsker å følge reglene som gjelder for soningsformen er den ytterste konsekvens å avslutte soningen. På en slik måte utøves makt gjennom frihet

(Borch, 2005:217-218), og gjennom distanseringen av maktutøvelsen skal individene ledes til å lede seg selv (Borch, 2005).

Den dømte kan også oppleve å bli belønnet for å vise ansvar for egen soningshverdag, og at han ønsker å endre seg. Det er et eksempel på en indirekte maktutøvelse. Når personen lever i tråd med vilkårene i soningen, tyder dette på at han kan ta ansvar for eget liv og kan leve en kriminalitetsfri tilværelse. Dette blir belønnet med mer frihet, og soningen fungerer på en slik måte også som et system der man kan oppnå goder og ikke bare sanksjoner, som et refselsessystem. En domfelt jeg intervjuet forteller om betydningen av å oppføre seg i tråd med gjeldende regler og oppføre seg bra under soningen. I denne sammenhengen kan det å oppføre seg bra forstås som å gjøre det som er forventet av en under soningen, for eksempel å følge skjemaet som er fastsatt. Han mener han får mer goder og frihet av frivården når de er fornøyd med han under tiden han soner. På en slik måte kan det tenkes at soningshverdagen kan bli mindre restriktiv hvis man oppfører seg slik frivården ønsker det:

Domfelt 1: "Har en oppført seg bra og passer tider og allting så får en del plusspoeng bare for det. Da kan du få litt ekstra tid når du behøver å ha det. Jeg ringte i går for jeg skulle selge en bil jeg har da. Og ja, det var ingen fare. Det var bare at jeg ringte når jeg gikk ut og ringte igjen når jeg kommer inn".

Selv om det er indirekte maktteknikker innenfor elektronisk kontroll, kan det diskuteres om de indirekte maktteknikkene kommer tydeligere frem når den domfelte ikke er under elektronisk kontroll. Etter endringene i kriminalvårdsloven i 2007 (se innledning) var det en domfelt i mitt materiale som sonet på samme måte som vanlig IÖV – utslusing, men uten elektronisk fotlenke. Det vil si at han fulgte samme skjema og regler som han hadde gjort med vanlig utslusing, forskjellen var at den elektroniske kontrollen ikke var til stede.²⁴ Innenfor denne formen ansvarliggjøres den domfelte under soningen i enda høyere grad. Dette er grunnet på at det ikke foregår noen formell kontroll under soningen, utenom de uanmeldte hjemmebesøkene som blir foretatt hos domfelte. Det blir naturligvis lagt merke til om vedkommende ikke møter opp på arbeid eller annen sysselsetting. Begrensningene vil likevel

²⁴ Etter endringene i kriminalvårdsloven, kan det trekkes en parallell til hjemmesoning i Norge. Å åpne for soning i hjemmet uten den elektroniske kontrollen, har likheter med hjemmesoning slik den praktiseres i Norge i dag. Det kan synes som om Sverige har gått motsatt vei enn Norge, da de åpner for hjemmesoning uten elektronisk kontroll, etter 14 års erfaring på området. Et prøveprosjekt med elektronisk kontroll skal starte i Norge i 2008, etter 7 års erfaring med hjemmesoning (Se Kystad, 2007).

bli mer usynlige, fordi den dømte vet at han ikke er under elektronisk kontroll. I praksis vil derfor ingen kunne kontrollere vedkommende, for eksempel om han befinner seg der han skal være på et gitt tidspunkt. Kontrollen kan ikke bli foretatt med mindre de besøker han hjemme, når han i følge skjemaet skal være der. Selv om begrensningene er mer usynlige, er rammene i soningen like stramme som i elektronisk kontroll. Den domfelte som sonet med denne formen for straff forteller slik om soningsformen uten den elektroniske kontrollen:

”Jeg gjør som jeg skal. Selv om jeg ikke har fotbojan så går jeg nøyaktig etter skjemaet mitt, det her skal jeg klare på en smertefri måte. Hva ska jeg si, uten boja, med boja, det er bedre å sove uten boja. For meg er det ingen forskjell egentlig, jeg har jo det skjemaet likevel” (Domfelt 3).

Han mener at det ikke er noen forskjell i soningshverdagen selv om han ikke er under elektronisk kontroll. Han må følge det oppsatte skjemaet på samme måte som han gjorde før. Sitatet indikerer at det føles like restriktivt å sone under denne formen for straff, selv om den elektroniske kontrollen ikke er til stede.

Sitatet under kan sees på som en indikasjon på at domfelte opptrer slik frivården ønsker det under soningstiden. I følge den domfelte mener frivårdsinspektøren at den domfelte ikke har behov for å bli stilt under overvåkning et år, slik som er vanlig praksis. Det kan sees som at frivårdsinspektøren har bygget opp tillit til den domfelte i tiden han har sonet under elektronisk kontroll. På grunn av dette mener frivårdsinspektøren at behovet for overvåkning ikke er sterkt for den domfelte:

”Ja, det er et krav at jeg skal ha etterpåk (overvåkning, min anm), det er et halvt år tror jeg. Det er et år egentlig, men han fra frivården sa at ’jeg kommer til å sende inn papir etter seks måneder om at det ikke er behov for overvåkning’” (Domfelt 3).

I forhold til indirekte styring har klienten i dette tilfellet vist at han kan leve uten direkte styring, og frivårdsinspektøren har vurdert det slik at han kan klare seg i samfunnet som andre borgere. Dette gjør han uten direkte styring (fengsel), men med indirekte styring (elektronisk kontroll), i tillegg til at han skal klare seg uten overvåkning.

Jeg har vist at de direkte maktteknikkene blir supplert med de mer indirekte formene for styring av de dømte, innenfor elektronisk kontroll. Man ønsker å kontrollere dem indirekte gjennom at de ansvarliggjøres for sin egen soningshverdag. Ved at man eksemplarisk følger fastsatte regler kan man oppnå en bedre soningshverdag ved at man kan oppnå flere goder. Ikke minst slipper man å sone straffen i fengsel. Dette blir supplert med direkte former for makt, som fastsatte tidsskjemaer, regler og hjemmebesøk.

7. OPPSUMMERING OG AVSLUTNING

7.1. Oppsummering av oppgaven

Denne oppgaven kan sies å ha et todelt tema. Første del av oppgaven har omhandlet forholdet mellom lekmansovervåkere og domfelte, mens jeg i andre del av oppgaven har tatt for meg soningsformen elektronisk kontroll og samfunnsmessige problemstillinger tilknyttet denne. Delene henger likevel sammen, da alle personene jeg intervjuet sonet med elektronisk kontroll og hadde oppnevnt en lekmansovervåker i soningstiden.

I første del av oppgaven viser jeg at det er forholdsvis nære relasjoner mellom domfelt og lekmansovervåker, dette er grunnlaget for at jeg har valgt å betegne relasjonene mellom dem som generelt uformelle. Siden det er variasjon i materialet har jeg presisert relasjonene i to grupper, henholdsvis som primær – formell og sekundær – uformell. De fleste av de domfelte har uttrykt at de ikke selv hadde ønske om en lekmansovervåker under soningstiden, og heller ikke hadde noen formening om hva de ønsket av overvåkeren sin. De synes likevel at det fungerer bra å ha en overvåker. De som har et nær relasjon til overvåkeren sin fra før, synes ikke at betegnelsen overvåker har noen betydning. Dette er grunnet på at de ofte hadde hatt mye kontakt med denne personen likevel, uavhengig om han var overvåker eller ikke. Dette kan sees på som formalisering av uformelle nettverk. Ut i fra hva de domfelte har sagt om temaet, er det lite som tyder på at relasjonen mellom dem har forandret seg etter at de fikk oppnevnt en lekmansovervåker. Ingen av overvåkerne sier heller at relasjonen har endret karakter etter at de ble overvåker for klienten. De ville tilbrakt mye tid sammen likevel, uavhengig av at de stod i en overvåker – klient relasjon.

I situasjonene der lekmansovervåker og domfelt ikke kjente hverandre fra tidligere, blir heller ikke lekmansovervåkeren betegnet som overvåker, men mer som støttespiller og venn. Dette kan tyde på at de er fornøyd med personen de har oppnevnt under soningstiden. De domfeltes beretninger tyder også på at forholdet til lekmansovervåkeren ikke blir oppfattet som et rent kontrolltiltak, men at de ser mulighetene og betydningen av hva overvåkeren kan bidra med under soningstiden. Eksempler på det er sosialt samvær og samtaler, i tillegg til praktiske ting som omhandler bolig og jobb. De har opplevd en progresjon i forholdet ettersom de har blitt bedre kjent og opparbeidet tillit til hverandre. De fleste lekmansovervåkerne omtaler seg heller ikke som overvåkere overfor klientene, grunnlaget for dette

kan være at de oppfatter at rollen som lekmannsovervåker handler mer om å være en støttespiller enn kontrollør.

Jeg har vist at tillit er et nøkkelord for at klientene skal ha et godt forhold til overvåkeren sin, og det er lettere å ha tillit til noen man kjenner fra før. Klientene uttrykker at de forholdsvis nære relasjonene gjør til at de har lettere for å åpne seg for overvåkeren, fordi de kjenner personen fra før. Dette ser klientene på som en trygghet. De nære relasjonene har betydning for endring og påvirkning overfor klienten, fra overvåkernes side. På grunn av at de fra før visste om vanskelige ting som klienten slet med, kunne de lettere ha åpne samtaler med dem. Gjennom samtaler kunne de til en viss grad påvirke de domfelte, fordi klientene opplever at de hadde lettere for å åpne seg for noen de kjente fra før. Dette er med på å forsterke betydningen av de uformelle relasjonene.

På den annen side har jeg diskutert om de nære relasjonene kan ha betydning for grensesetting og lojalitetskonflikter. Alle lekmannsovervåkerne var bevisst på hva som var forventet av dem overfor frivården, der rapporteringen er det mest tydelige av maktmidlene. De jobbet ulikt med klientene ut i fra hvilke erfaringer de hadde, og hvilken relasjon de hadde til klientene. På en slik måte er det en individuell bruk av den makten de er tildelt, og det er rom for skjønnsutøvelse. Grensesetting overfor klientene en hadde et nært forhold til, ble sett på som vanskeligere enn om klienten hadde vært ukjent for overvåkeren. Lojalitetskonflikter var likevel ikke noe overvåkerne så på som et problem i oppdraget. Løsningen på å forebygge slike konflikter var å snakke med klientene om hvor grensen gikk for rapportering. På en slik måte bidro de til å hindre at slike konflikter oppsto.

Lekmannsovervåkerne jobber i hovedsak med klientene innenfor to felt, praktisk og sosialt. Å støtte klientene og opptre som støttespiller ble sett på som viktig hos overvåkerne. I tillegg var de opptatt av å skaffe stabile arbeids- og boforhold, og være til hjelp hvis klientene hadde behov for støtte i kontakten med offentlige instanser. Noen av overvåkerne lyktes med å skaffe arbeid og bosted til klientene, mens andre så på det som den største utfordringen. Materialet mitt viser at klientene har god støtte fra både frivården og lekmannsovervåker til disse tingene. Likevel kommer de ofte til kort, fordi det til syvende og sist er andre instanser som sitter med beslutningsmakten, som sosialkontor, arbeidsformidling og kommune. Dette har likhet med funnene til Anka Ødegaardshaugens masteroppgave (2005), om de ansatte i

TOG sine handlingsbetingelser i forhold til offentlige instanser, i hjelpearbeidet med løslatte fra fengsel.

I forholdet mellom støtte og kontroll i oppdraget som lekmannsovervåker, var kontroll et ord overvåkerne generelt ikke likte å bruke. Likevel mente de at det var elementer av kontroll i soningen, men at kontroll var et sterkt ladet ord. Oppdraget besto mest i å støtte klienten, men kontrollen var en naturlig del av oppdraget, da en for eksempel observerte klientens væremåte og humør. Dette ble sett på som en ubevisst form for kontroll, og følte ikke som kontrollutøvelse. Flere av overvåkerne har i høy grad erfaring fra sitt ordinære yrke som de tar med seg inn i rollen som overvåker, dette ser de på som en ressurs. I tilknytning til dette har jeg også drøftet om yrkesrollen blir for mye blandet med lekmannsrollen, mens det på den annen side kan være en mulighet for at yrket er med på å styrke deres engasjement som overvåkere.

I andre del av oppgaven har jeg vist at de domfelte stort sett er fornøyde med å sone med elektronisk kontroll. En av hovedgrunnene til at de er positive er at de får komme hjem. Samtlige jeg intervjuet hadde valgt denne soningsformen igjen, hvis det hadde blitt et alternativ. Samtidig blir det lagt vekt på negative momenter i soningen. Det som blir nevnt hyppigst er at det er mange regler og tider å forholde seg til, noe som gjør at soningen kan bli et stressmoment i hverdagen. Ønsker om forandring i soningsvilkårene omhandlet blant annet mer sammenhengende fritid og flere og lengre permisjoner. Både de positive og negative sidene med soningsformen som de domfelte bemerker, er i tråd med forskningen Brå (2003:4, 2004, 2007:1, 2007:19) har gjort på området.

Brå – rapporter viser at de som soner under elektronisk kontroll har en bedre sosial situasjon enn de øvrige dømte. På den annen side har vilkårene for soningsformen endret seg de siste årene, noe som åpner for at flere kan søke om ordningen. Likevel er det alltid noen som ikke oppfyller de formelle vilkårene, og spørsmålet om sosialt skille er aktuelt i denne sammenhengen. Materialet mitt viser at de fleste som sonet med elektronisk kontroll hadde midlertidige jobb- og boligforhold. Brå – rapporter viser også at gruppen som søker om IÖV – utslusing har endret karakter, der flere har behov for å ordne sin sosiale situasjon for å kunne få sone. Det er flere med relativt dårlig bakgrunn som får sone med elektronisk kontroll, og dette indikerer at også de med mindre ressurser får komme til.

Likevel finnes det et skille for hvem som får sone under denne formen, som er grunnet på kriterier for hva som må oppfylles for å få søknaden innfridd. Farene med det er at de mest kriminelt belastede kan ende opp i fengslene, mens de mindre belastede vil få tilbud om alternative straffer i samfunnet. Dette har jeg drøftet i tilknytning til Cohens prinsipp om bifurkasjon. Dette er farer som er viktig å være bevisst, samtidig som det ikke bør overskygge mulighetene og nytten alternative straffereaksjoner kan gi, både i forhold til det enkelte individ som soner og samfunnet rundt. Det er positivt at vilkårene har utvidet seg, slik at flere kan søke om soning med elektronisk kontroll.

Videre drøfter jeg faren for net – widening – effekt innenfor soningsformen elektronisk kontroll, og konkluderer ut i fra materialet og annen forskning med at jeg anser faren som liten. Dette er grunnet på at soningsformen er et reelt alternativ til fengsel, fordi den ikke blir idømt av en domstol. Det er kriminalvården som tar den endelige beslutningen om dømte får sone med IÖV og IÖV – utslusing. Det er likevel viktig å være klar over det, da det blant annet kan skje at både dommere og domfelte selv foretrekker denne soningsformen, og dermed gjør den til et supplement, snarere enn et alternativ. En slik forståelse bidrar heller ikke til at faren for feedback – løkker fremstår som betydelig, på grunn av at konsekvensene av vilkårsbrudd ikke er større enn de i utgangspunktet var for de domfelte, ved idømmelse av straffen. Det er likevel en viktig diskusjon, da net – widening kan oppstå i skjulte former innenfor alternative straffereaksjoner. Å være dette bevisst kan være med på å forebygge negative effekter og konsekvenser tilknyttet denne straffereaksjonen. Etter undersøkelser Brå har gjort, konkluderer de med at det er stor sannsynlighet for at de domfelte som sonet med IÖV – utslusing har fått en bedre start på tilværelsen utenfor fengselet, enn de ellers ville ha fått. Dette er positive erfaringer å ta med seg når man vurderer alternative straffereaksjoner.

I kapittel seks har jeg satt elektronisk kontroll i et teoretisk maktperspektiv, og drøftet både lekmannsovervåkerens rolle og soningsformen innenfor perspektivet om regjering og indirekte styring. Dette perspektivet kan være relevant i forhold til overvåkerne, fordi staten i dette tilfellet styrer indirekte, gjennom lekmannsovervåkerne. Ved å spre og desentralisere makten blir lekmannsovervåkerne satt til å veilede klientene, slik at de skal bli i bedre stand til å styre seg selv. Gjennom empowerment kan lekmannsovervåkerne bidra til at klientene styrker seg selv, og dermed takler hverdagen bedre. Intensjonen er at de skal opptre slik samfunnet ønsker det, blant annet ved å leve et lovlydig liv, og i tråd med fastsatte regler under soning. Som nevnt er et sentralt funn i avhandlingen at lekmannsovervåkerne i høy grad

benytter seg av uformelle handlingsstrategier i relasjonen til de domfelte. Ved eventuelle regelbrudd velger overvåkerne å snakke med klienten først, før de kobler inn frivården. En del av grunnen til dette kan være at det er forholdsvis nære relasjoner mellom overvåker og domfelt, og at det er innslag av uformell kontroll. Det kan også være at de er bekymret for hvilke konsekvenser en rapportering vil få.

I elektronisk kontroll foregår det en kombinasjon av direkte og indirekte maktteknikker. De domfelte blir ansvarliggjort i egen soningshverdag ved at de skal følge reglene og styre dagene sine etter det oppsatte skjemaet. På en slik måte kontrollerer man de domfelte indirekte. Ved at man oppfylder vilkårene på en eksemplarisk måte, kan man også oppnå en bedre soningshverdag og få flere goder. Samtidig er det innslag av direkte maktteknikker, som for eksempel utåndingsprøver og kontrollbesøk i hjemmet. Disse ligger bak som en trussel hvis de domfelte skulle avvike fra reglene som gjelder for soningen. Makten utøves likevel gjennom frihet, fordi den domfelte til enhver tid har mulighet til å avslutte soningsforholdet, og fullbyrde resten av straffen i fengselet.

7.2 Avsluttende bemerkninger

Slik jeg har tolket mine intervjupersoners tanker, erfaringer og meninger, synes lekmannsovervåkere å være et godt tiltak for å sikre at den domfelte kan få ekstra støtte og hjelp i soningstiden. De domfelte opplever som sagt ikke overvåkingen som et rent kontrolltiltak, noe som kan tyde på intensjonen med lekmannsovervåkere i frivården, om at det skal bidra til en mer human soning, blir oppfylt. Det kan være nyttig for de domfelte å ha en fast støttespiller i soningstiden, selv om de i flere tilfeller hadde hatt kontakt med vedkommende uavhengig av denne relasjonen. Det kan likevel være en trygghet å ha en overvåker i tiden de soner, da det ikke er alle som har et sosialt nettverk rundt seg, av venner eller familie. På en slik måte kan også de med dårligere nettverk og færre midler få mulighet til å få sikret et minimum av støtte og kontroll.

På den annen side kan de som har et dårligere utgangspunkt med lite sosialt nettverk få oppnevnt en ukjent overvåker. Dette kan bidra til at de i større grad enn de som har en kjent overvåker opplever ordningen som et kontrolltiltak. Selv om de domfelte i mitt materiale stort sett hadde et godt nettverk, er det ikke representativt for domfeltes generelle sosiale situasjon. Mitt materiale er ikke universelt, men et utsnitt, og det er en mulighet for at de som får

oppnevnt en lekmannsovervåker utenfra vil oppleve det på andre måter enn materialet mitt antyder. Det kan også stilles spørsmålstegn ved om lekmannsovervåkere er et nødvendig tiltak for de som har oppnevnt noen de kjenner, siden flere forteller at de likevel hadde hatt god kontakt med denne personen. På den annen side er de som har oppnevnt en lekmann dømt til overvåkning, og uten lekmannsovervåkere ville alternativet vært en ukjent overvåker som hadde sitt yrke på frivården, en frivårdsinspektør.

Elektronisk kontroll synes å være en soningsform de dømte er fornøyd med. Denne soningsformen skal føles like inngripende som fengsel, og flere domfelte mener de hadde mer frihet i fengselet enn hva de har med elektronisk kontroll. Dette er hovedsakelig på grunn av den strenge tidskontrollen, og fordi soningen er veldig stedsbegrenset når man er i sitt eget hjem. Likevel er det ingen som ville byttet ut denne måten å sone på, når fengsel er alternativet, for ingen av de intervjuede ønsker å miste frihet ved å bli låst inne. Mye tyder på at de domfelte har fått en bedre start på livet etter soningstiden enn de ellers ville fått, og etter mitt syn er det en av de viktigste faktorene å ta i betraktning når man vurderer alternative straffereaksjoner.

Ved at de domfelte kan få mulighet til å sone straffen i samfunnet og slippe fengselstraff, vil de ha bedre muligheter til å få kontroll over eget liv. De som får sone med IÖV får muligheten til å beholde bosted og arbeid, og de som soner under IÖV – utslusing får sjansen til å bygge opp en tilværelse med stabile forhold, på en annen måte enn de ville fått med vilkårlig løslatelse fra fengsel. Uavhengig av om soningsformen virker kriminalitetsforebyggende er bolig, arbeid og nettverk en viktig grunnstein å ha, for å kunne takle og mestre livsutfordringene. Jeg mener derfor at dette er et godt alternativ til tradisjonell fengselsstraff, da man i mange tilfeller blir løslatt uten å ha et konkret tilbud å gå til.

8. Litteraturliste

Aas, Katja Franko (2007): *Globalization and Crime*. London: Sage Publications.

Album, Dag (1994): ”Innholdsløs meningsfull prat”. *Sosiologisk tidsskrift*, 2:89 - 108.

Alnæs, Øyvind (2006): ”OASys – et nytt kontrolltiltak i kriminalomsorgen?”. *Materialisten*, 34:47 - 54.

Andersson, Robert (2004): ”Behandlingstankens återkomst – från psykoanalys til kognitiv beteendeterapi”. *Nordisk tidsskrift for kriminalvidenskap*. 91 (4):384- 404.

Borch, Christian (2005): *Kriminalitet og magt. Kriminalitetsopfattelser i det 20. århundrede*. København: Forlaget politisk revy.

Brå – rapport (1999): *Intensivövervakning med elektronisk kontroll. Erfarenheter från frivårdsenheterna, kontaktpersonerna, kontaktpersonerna på sysselsättningsplatsen og de dömdas sammanboende*. Delrapport, juni 1999. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brå – rapport (1999:4): *Intensivövervakning med elektronisk kontroll. En utvärdering av 1997 och 1998 års riksomfattande försöksverksamhet*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brå - rapport (2003:4): *Fängelse i frihet. En utvärdering av intensivövervakning med elektronisk kontroll*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brå – rapport (2004): *Ett steg på väg mot frihet. En beskrivning av intagnas sociala situation efter intensivövervakning med elektronisk kontroll – IÖV- utsluss*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brå-rapport (2005:6): *Effekter av utslussning med elektronisk fotboja. Slutrapport om kriminalvårdens försöksverksamhet åren 2001- 2004*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brå – rapport (2006:1): *Utvidgad användning av intensivövervakning med elektronisk kontroll. En beskrivning av de nya målgrupperna för IÖV och IÖV – utsluss*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brå -rapport (2007:1): *Utökad användning av elektronisk fotboja inom kriminalvården*. Delrapport 2. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brå -rapport (2007:19): *Utökad användning av elektronisk fotboja inom kriminalvården*. Slutrapport. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Carlsson, Kjell (2008): *Informasjon fra kriminalvården*. E- post.(14. 02. 2008).

Christie, Nils (1982): *Hvor tett et samfunn?* Oslo: Universitetsforlaget.

Christie, Nils (1997): ”Sosial kontroll”. I: *Kriminologi*. Finstad, Liv og Cecilie Høigård (red). Oslo: Pax Forlag A/S.

Cohen, Stanley (1994): *Den sociale controls nye former. Kriminalitet, straf og klassifikation*. København: Hans Reitzels forlag.

Foucault, Michel (2001): *Overvåkning og straff. Det moderne fengselets historie*. Oslo: Gyldendal.

Foucault, Michel (2002): *Forelesninger om regjering og styringskunst*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.

Garland, David (2000 a): “Ideas, Institutions and Situational Crime Prevention”. I: *Ethical and social perspectives on situational crime prevention*. Von Hirsh, Andrew, David Garland og Alison Wakefield (red). Oxford: Hart publishing.

Garland, David (2000 b): “The New Criminologies of Everyday Life: Routine Activity Theory in Historical and Social Context”. I: *Ethical and social perspectives on situational crime prevention*. Von Hirsh, Andrew, David Garland og Alison Wakefield (red). Oxford: Hart publishing.

Garland, David (2001): *The culture of control. Crime and social order in contemporary society*. Oxford: University Press.

Giddens, Anthony (1997): *Modernitetens konsekvenser*. Oslo: Pax Forlag A/S.

Giertsen, Hedda (2006): "Oppdelt i småbiter og satt sammen på nytt". OASys ' Offender Assessment and management SYStem' – et lovbrøtermålesystem". *Materialisten*, 34 (1):23-44.

Johansen, Nicolay Borchgrevink (2000): "Tillit og sosial kontroll: På sporet av ordnede prinsipp i byer". *Materialisten*, 28 (1 /2):65 – 88.

Kriminalvården (2007 a): URL: "Lekmannaövervakare"
http://www.kriminalvarden.se/templates/KVV_InfopageGeneral_____2515.aspx (Lesedato: 08.10.2007).

Kriminalvården, (2007 b): "Lekmannaövervakare och förtroendemän inom Kriminalvården". URL: <http://www.kriminalvarden.se/upload/frivard/lekmannamedverkan.pdf> (Lesedato: 16.01.2007).

Kristiansen, Isabel Cardona (1999): *Givende fritid – En studie av frivillige tilknyttet Proyecto Hombre på Mallorca*. Hovedfagsoppgave i kriminologi. Oslo: Universitet i Oslo.

Kvale, Steinar (2001): *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal.

Kylstad, Marianne (2007): *Hjemmesoning og elektronisk kontroll – perspektiver og utfordringer*. Masteroppgave i kriminologi. Oslo: Universitetet i Oslo.

Larsson, Paul (1991): *Et konstruktivt onde?* Magisteravhandling i kriminologi. Oslo: Universitetet i Oslo.

Lerdal, Synnøve Skilnand (2005): *Ditt eget ansvar! Om rehabilitering og makt ved Bastøy fengsel*. Hovedfagsavhandling i kriminologi. Oslo: Universitetet i Oslo.

Lorentzen, Håkon (2004): *Fellesskapets fundament. Sivilsamfunnet og individualismen*. Oslo: Pax Forlag A/S.

Mathiesen, Thomas (1989): "Kontrollens kretsløp". I: *Makt og langkølle. Søkelys på politiet*. Heiberg, Turid, Ivar Johansen, Stein Lillevolden, Thomas Mathiesen, Bente Oftedal Roli, Harald Stabell og Øyvind Østberg. Oslo: Tiden Norsk Forlag A/S.

Mathiesen, Thomas (2007): *Kan fengsel forsvares?* Oslo: Pax forlag A/S.

Mæland, John Gunnar (2005): "Forebygging – vakker tanke eller fornuftig handling"? I: *Velferdsstaten i endring. Norsk helse - og sosialpolitikk ved starten av et nytt århundre*. Mary Ann Stamsø (red). Oslo: Gyldendal akademisk.

Nafstad, Ida (2006): *Narkotikaprogram med domstolkontroll – en kvalitativ undersøkelse av mulige årsaker og virkninger*. Mastergradsavhandling i kriminologi. Oslo: Universitet i Oslo.

Nellis, Mike (2008). "Mobility, Locatability and the Satellite Tracking of Offenders". I: *Technologies and InSecurity. The Surveillance of Everyday Life*. Aas, Katja Franco, Helene Oppen Gundhus og Heidi Mork Lomell (red). Oxford: Routledge Cavendish.

Neumann, Cecilie Elisabeth Basberg (2007): *Det bekymrede blikket. En studie av helsesøstres handlingsbetingelser*. Doktoravhandling. Institutt for kriminologi og retts sosiologi. Oslo: Universitetet i Oslo.

Neumann, Iver B (2003): "Innledning: Regjeringsbegrepet og regjeringens historiske fremvekst". I: *Regjering i Norge. Makt- og globaliseringsutredningen*. Neumann, Iver B og Ole Jacob Sending (red). Oslo: Pax forlag.

Neumann, Iver B og Ole Jacob Sending (2003): "Konklusjon". I: *Regjering i Norge. Makt og globaliseringsutredningen*. Neumann, Iver B og Ole Jacob Sending (red). Oslo: Pax forlag.

Olsen, Benedicte C. Rappana (2005): "Om å vite best... Sammen – Brukermedvirkning i helse og sosialsektoren". I: *Velferdsstaten i endring. Norsk helse- og sosialpolitikk ved starten av et nytt århundre*. Mary Ann Stamsø (red). Oslo: Gyldendal akademisk

Repstad, Pål (2007): *Mellom nærhet og distanse. Kvalitative metoder i samfunnsfag*. Oslo: Universitetsforlaget.

Riksförbundet frivilliga samhällsarbetare (Rfs) (2008 a): Kriminalvårdsområdet. URL: <http://www.rfs.a.se/> (Lesedato: 27. 02. 2008).

Riksförbundet frivilliga samhällsarbetare (Rfs) (2008 b): "I bland behöver man nån som hjälper til". URL: http://www.rfs.se/dokument/Material/Rekrytering/Presentation_av_RFS_2008_nan_som_hjalper.pdf (Lesedato: 25.03.2008).

Rose, Nikolas (2000): "Government and control". *British Journal of Criminology*, 40:321-339.

Rose, Nikolas (2003): "At regere friheden – en analyse af politisk magt i avanceret liberale demokratier". I: *Perspektiv, magt og styring. Luhmann & Foucault til diskussion*. Christian Borch og Lars Thorup Larsen (red).

Røde Kors (2008 a): "Visitor i fengsel" URL: http://www.rodekors.no/Vart_arbeid/Omsorg_og_toleranse/Visitor_i_fengsel/ (Lesedato: 29. 01. 2008).

Røde Kors (2008 b): "Nettverksarbeid" URL: http://www.rodekors.no/Vart_arbeid/Omsorg_og_toleranse/Rode_Kors_netverksarbeid/ (Lesedato: 29. 01. 2008).

Seip, Jens Arup (1978): "Studiet av makt". I: *Hva er makt? Søkelys på makt og maktutredningen*. Seip, Jens Arup, Yngvar Løchen og Beatrice Halsaa Albrektsen. Oslo: Universitetsforlaget.

Sterner, Kajsa (2008): *Informasjon fra frivården i Karlstad*. E – post (09.04. 2008).

Svensson, Kerstin (1994): *De professionella amatörerna. En rapport om frivårdens arbete med lekmanövervakare*. Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen.

Svensson, Kerstin (2001): *I stället för fängelse? En studie av vårdande makt, straff och socialt arbete i frivård*. Lund: Socialhögskolan, Lunds Universitet.

Sørhaug, Tian (1996): *Om ledelse. Makt og tillit i moderne organisering*. Oslo: Universitetsforlaget AS.

Thagaard, Tove (2003): *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.

Valland, Tatanya Claudine Bianca Ducran (2004): *Frivillig i rusfrie nettverk*. Fordypningsoppgave i kriminologi. Oslo: Universitetet i Oslo.

Weber, Max (2000): *Makt og byråkrati. Essay om politikk og klasse, samfunnsforskning og verdier*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

Wiig, Pål (1991): *Socialt arbete som vardag och som yrke. En diskussion om familjevård som exempel på förhållandet mellan det sociala arbetets vardagsverksamhet och yrkesverksamhet*. Göteborg: Göteborgs universitet.

Ødegaardshaugen, Anka (2005): *Løslatelse fra fengsel. Om hvordan det mulige kan bli umulig*. Hovedfagsoppgave i kriminologi. Oslo: Universitet i Oslo.

Antall ord i avhandlingen: 40 050